

РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

СУХОРУКОВ А.І.

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

МОНОГРАФІЯ

КИЇВ 2004

ББК

Схвалено до друку вченою радою Національного інституту проблем міжнародної безпеки при РНБО України

Рецензенти: д.е.н., проф, засл. діяч науки і техніки В.М.Федосов, чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишин, к.е.н., доцент В.П. Кузьменко.

Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України: Монографія / (Передмова акад. НАН України С.І.Пирожкова). – К.: НІПМБ, 2004, 117 с.

ISBN 966-7521-29-X

У книжці подано сучасне уявлення про проблеми фінансової безпеки України, розкрито роль фінансової безпеки у системі економічної безпеки держави, викладено методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки, виявлені шляхи забезпечення фінансової безпеки.

Рекомендовано працівникам фінансових установ і державних органів, що здійснюють фінансовий моніторинг, фахівцям в галузі забезпечення фінансової безпеки держави, науковцям, викладачам вищих навчальних закладів.

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА.....	
ВСТУП.....	
1. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	
2. ПРОБЛЕМИ БЮДЖЕТНОЇ, ПОДАТКОВОЇ І БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ.....	
Бюджетна політика.....	
Податкова політика на сучасному етапі економічних реформ.....	
Вплив державних боргів на фінансову безпеку.....	
Співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями.....	
3. ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА І ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА.....	
Антиінфляційна спрямованість грошово-кредитної політики.....	
Валютно-курсова політика і її вплив на економічні процеси.....	
Проблеми банківського кредитування реальної економіки.....	
4. ОЦІНКА ТА РЕГУЛЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ.....	
Методика розрахунку основних індикаторів фінансової безпеки.....	
Загальні рекомендації щодо підвищення рівня фінансової безпеки.....	
5. ПРОТИДІЯ ВІДПЛИВУ КАПІТАЛУ ТА ЙОГО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ.....	
Відплив капіталу як загроза фінансовій безпеці.....	
Протидія відмиванню грошей, отриманих злочинним шляхом.....	
Інституційне забезпечення фінансового моніторингу.....	
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	
ДОДАТОК 1. Структура податкового кодексу.....	
ДОДАТОК 2. Сорок рекомендацій FATF.....	
ДОДАТОК 3. Провідні міжнародні фінансові організації, що впливають на фінансову безпеку України	

ПЕРЕДМОВА

Монографія присвячена проблемам фінансової безпеки, що об'єктивно виникли в процесі становлення незалежності Української держави і останнім часом стають дедалі актуальнішими. Особливої актуальності вони набули під час фінансової кризи 1998 р. Причини виникнення цієї кризи, події під час кризи та заходи щодо мінімізації її наслідків докладно досліджені в попередніх публікаціях¹. У цій книжці основну увагу сконцентровано на поточних і перспективних завданнях бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики. Саме бюджетно-податкові і грошово-кредитні механізми є основними ринковими регуляторами соціально-економічного розвитку держави і створюють умови для забезпечення прийняттого рівня фінансової безпеки.

У першому розділі “Фінансова безпека у системі економічної безпеки” наводиться чітке авторське визначення категорій “економічна безпека” та “фінансова безпека держави”. Фінансова безпека, зокрема, характеризується як захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань. Виходячи з цього, система фінансової безпеки є надійною, якщо виробничі, комерційні та інвестиційні процеси у ринковій економіці, а також соціальні й екологічні потреби забезпечуються фінансовими ресурсами безперебійно, своєчасно, в достатній кількості і в потрібному місці.

На рівень фінансової безпеки відчутно впливає *бюджетна політика*. Автор нагадує про те, що для країн зони євро граничне значення бюджетного дефіциту визначене на рівні не більше 3% до ВВП. Водночас, у роботі переконливо доведено, що для України з її невеликими обсягами міжнародних резервів граничним є рівень, який не перевищує 1% до ВВП. Упродовж останніх років ця умова була збережена, що й привело до економічної стабілізації в країні.

Особливу увагу приділено проблемі *реформування податкової системи*, яка поки що не спрямована на реалізацію структурних реформ та завдань інноваційного розвитку, створює невиправдану податкову дискримінацію, часто-густо спотворює процес нормального ринкового ціноутворення, не в змозі поставити надійний заслон схемам

---

¹ Див., наприклад: Пирожков С.І., Сухоруков А.І., Григоренко О.Я. Фінансова політика в Україні та Російській Федерації: порівняння, досвід, проблеми: Монографія/За ред. А.І.Сухорукова. – К.:НІУРВ, 2000. – С. 11-39.

уникнення від сплати податків або схемам незаконного повернення податків експортерам. Суперечності податкової системи перетворилися на суттєве гальмо розвитку української економіки, у зв'язку з чим потрібно рішуче йти на реформи у податковому регулюванні. Сутність цих реформ, спрямованих на зміцнення фінансової безпеки держави, розкрито у роботі.

Важливим показником фінансової безпеки є рівень *внутрішніх і зовнішніх боргів*. У міжнародній практиці зазвичай "безпечним" є зовнішній державний борг, якщо він не перевищує 60% від ВВП. Щодо України з її реальним станом економічного розвитку, автором обґрунтовано прийнятний рівень державних зовнішніх боргів, що не перевищує 30% від ВВП.

У роботі коректно висвітлюються *недоліки й переваги співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями (МФО)*. Показано, що МФО в процесі кредитування країн з перехідною економікою нав'язують певні умови, продиктовані інтересами їхніх головних акціонерів, і можуть викликати проблеми у країн-реципієнтів (наростання боргу, розрахунки державним майном у разі неповернення боргу, виникнення ланцюга боргів, настання дефолту). Водночас практично цілковита відсутність внутрішніх заощаджень змусила уряд України свого часу шукати грошові ресурси для стабілізації фінансової ситуації. Тому встановлення відносин з МФО виглядало логічним і виправданим. Автор детально розглядає особливості співробітництва України з основним МФО і пропонує підходи, які сприяли б розв'язанню проблем і підвищенню ефективності цього співробітництва.

Автором зроблено ретельний аналіз динаміки такого важливого показника фінансової безпеки, як *рівень інфляції*, та виявлено вплив на нього грошово-кредитної політики держави. На основі дослідження стану фінансування реального сектора економіки в 1993-2003 рр. показано, що у грошово-кредитній сфері перевага надавалася політиці "дорогих грошей". Головною вимогою при цьому була збалансованість кількості грошей в обігу з рівнянням Фішера. За кількісною теорією грошей перевищення граничного показника обсягу грошової маси справді призводить до зростання рівня інфляції. Рекордна інфляція 1993 р., яка розкрутила інфляційний бум, була зумовлена саме незбалансованістю кількості грошей в обігу: тоді лише за один рік емісія грошей зросла в 29,7 разу. Тривалий час відбувалося пряме емісійне покриття дефіциту державного бюджету (81% – в 1995 р., 34% – в 1996 р.), що було однією з причин фінансової кризи 1998 р.

Отже, незважаючи на наявність зовнішніх чинників, усе-таки вирішальними, що викликали фінансову кризу, були помилки в державній фінансово-грошовій політиці, коли уряд і НБУ втратили контроль над фінансовими і грошовими ринками, процесом нарощування зовнішнього боргу, процесом формування міжнародних резервів. Наслідки відомі: девальвація гривні з 1,9 грн. до 5,2 грн. за долар США, чисті втрати бюджету від піраміди ОВДП – 7,6 млрд. грн., скорочення валютних резервів з 2,3 млрд. доларів до 761 млн. доларів США. Було завдано нищівного удару по фінансових активах суб'єктів господарювання та доходах громадян. Обсяг ВВП на душу населення в доларовій номінації зменшився у 2,5 разу. За цим ключовим показником Україна миттєво опинилася серед найбідніших країн світу.

З другого боку, стримування інфляції лише за рахунок обмеження грошової маси викликає небезпеку уповільнення темпів зростання економіки країни. Автором показано, що на сьогодні рівень монетизації економіки України є недостатнім, про що свідчать і дані швидкості обороту грошової маси. У 1995 і 1996 рр. грошова маса оберталася понад 10 разів на рік, в 2002 р. – 5-6 разів, в 2003 р. – 3,2 разу. Незважаючи на те, що швидкість обороту грошей помітно знижується, проте вона є ще зависокою (у країнах Західної Європи швидкість обороту грошей перебуває в межах 1-2 рази на рік, а в Японії – навіть 0,9 разу на рік).

Отже, у роботі вірно стверджується, що ознакою забезпечення фінансової безпеки є економічне зростання за помірної інфляції. При цьому мова йде про необхідність структурної перебудови економіки та збільшення її високотехнологічної складової з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. На жаль, структура українського експорту свідчить про відсутність істотних структурних зрушень і неефективне використання науково-технічного потенціалу. У 2002 р. металургійна продукція в світовому експорті становила 2,3%, продукція машинобудування – 40,5%, в Україні ці показники, відповідно, – 39,7% та 13,6%. Нераціональна структура економіки зумовлює й вразливість фінансової сфери країни.

Останніми роками спостерігається тенденція до різкого зменшення рівня інфляції в Україні (в 2000 р. – 25,8%, в 2001 р. – 6,1%, а в 2002 р. – дефляція 0,6%), що свідчить про антиінфляційну спрямованість політики НБУ. Додатковим чинником стримування інфляційних процесів стала активізація акумуляції заощаджень населення в комерційних банках. Обсяги залишків на депозитах фізичних осіб протягом 2002-2003 років істотно випереджали рівень зростання доходів населення. Це сприяло зменшенню пропозиції грошей на споживчому ринку і, як результат, – зменшенню інфляції.

У роботі не залишилася поза увагою проблеми банківської сфери. Проаналізовано стан кредитного ринку, що характеризується низкою показників, головним з яких є вартість банківських кредитів (граничне значення – на рівні 10% річних). Вартість банківських кредитів значною мірою зумовлюється процентною ставкою банків за депозитами. В різні часи ці ставки були різні, проте намітилася тенденція до їхнього зниження. Наприклад, у 2000 р. середньозважена річна процентна ставка за кредитами становила 40,3%, за депозитами – 13,5% (різниця 26,8 пп.). Кредити в 2003 р. надавалися суб'єктам господарювання в середньому під 17,7% річних, середньозважена річна процентна ставка за депозитами становила 8% (різниця 9,7 пп.). Якщо ця тенденція збережеться, через два-три роки вартість банківських кредитів може досягти бажаного нормативу, що прискорить темпи зростання економіки. В роботі внесено пропозиції, спрямовані на те, щоб зробити банківську сферу прогнозованішою і доповнити оперативне управління у цій сфері стратегічним менеджментом.

Автором проведено класифікацію загроз, вперше подано обґрунтування граничних значень окремих показників фінансової безпеки та розроблено *методичні підходи до вимірювання рівня фінансової безпеки країни*. Виходячи з цих підходів, стратегія фінансової безпеки має базуватися на кількісних орієнтирах і ринкових механізмах виходу в безпечну зону. Показано, що на нинішньому етапі розвитку країни бюджетна, податкова та грошово-кредитна політика ще не забезпечують визначений нормативний рівень фінансової безпеки. Надано загальні рекомендації щодо підвищення рівня фінансової безпеки за всіма її складовими.

Значне місце у роботі належить *проблемам протидії відпливу капіталу та його криміналізації, заходам із запобігання відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом*. З офіційних джерел відомо, що тіньовий сектор економіки України становить 40-50% ВВП (за розрахунками Мінекономіки – 42,5%). Своїми розмірами він створює реальну загрозу не тільки економічній, а й національній безпеці держави, її демократичному розвитку. Нині вже можна казати про існування системи розширеного відтворювання тіньових економічних відносин. Тіньова економіка щорічно стає державі у 10-12 млрд. недоодержаних бюджетом гривень. Досить цікавим є наведений у роботі досвід протидії відпливу капіталів з країни, боротьби з відмиванням “брудних” коштів, а також пропозиції щодо інституційного забезпечення фінансового моніторингу.

Книга підсумовує результати тривалих досліджень, які, на мій погляд, дозволили автору розробити цілісну концепцію підвищення рівня фінансової безпеки України. На

конкретних прикладах, із застосуванням авторських методичних підходів і розрахунків, показано важливість дотримання безпечного рівня індикаторів фінансової безпеки.

Заслужують на увагу системність, чітка послідовність і лаконічність викладення матеріалів, що дозволяє читачу весь час утримувати в полі зору всі основні проблеми забезпечення фінансової безпеки держави, відчувати їх тісний взаємозв'язок та взаємозалежність.

Появу книжки, безумовно, можна віднести до значного явища у вітчизняній прикладній економічній науці. Дослідження є не тільки актуальним, а й має високу наукову і практичну цінність, оскільки системно окреслює напрями забезпечення фінансової безпеки України і відкриває шлях до наступних наукових пошуків у цій сфері.

Можна з упевненістю констатувати, що ця робота – ще один крок на шляху теоретичного обґрунтування стратегії економічної безпеки загалом, і фінансової безпеки зокрема. Проведене дослідження дозволить читачам збагнути, куди рухається країна, яких труднощів ми можемо зазнати на шляху розвитку та яким чином можна уникнути наслідків, що стримують наш розвиток і заважають Україні посісти гідне місце в глобальному економічному середовищі.

С.І.ПИРОЖКОВ, академік НАН України

ВСТУП

Фінансова безпека посідає важливе місце у широкому спектрі проблем економічної безпеки України. Слід враховувати, що багато фінансових проблем для України є якісно новими, оскільки сучасна національна фінансова система формується паралельно із трансформацією економіки та системи державного управління. До того ж в умовах переходу до відкритої економіки і відстоювання статусу країни з ринковою економікою Україна потрапляє під вплив потужних зовнішньоекономічних чинників, що також істотно впливає на її фінансову безпеку.

Найважливішим чинником забезпечення економічної безпеки держави, в тому числі її фінансової складової, є відродження економіки і стабільний економічний розвиток. Отримання Україною незалежності об'єктивно спричинило вихід України з рубльової зони та руйнування попередніх економічних зв'язків, що були регламентовані центральною владою СРСР. Спад в економіці України тривалий час супроводжувався, повним банкрутством або скороченням та знеціненням доходів підприємств, зубожінням переважної більшості населення, зменшенням інвестиційних ресурсів, стагнацією інноваційного розвитку, звуженням бази оподаткування.

Введення нових податків і збільшення їхнього рівня не дозволяє автоматично вирішити завдання наповнення бюджетів всіх рівнів, навпаки, збільшення податкового тиску лише гальмує розвиток економіки. Неадекватність податкової політики тій ситуації, що склалася в економіці, погане збирання податків, недосконалість податкової системи в цілому стали однією з причин нереального бюджетного планування і вимушеного скорочення видатків протягом бюджетного року. Надмірне оподаткування та недосконалість системи оподаткування також спровокували процеси значної "тінізації" економіки України (рівень тінізації оцінюється близько 50% ВВП). Виходячи з цього, необхідно здійснити заходи з "детінізації" економіки, які полягають в удосконаленні системи оподаткування, посиленні контролю держави за фінансовими та товарними потоками.

Грошово-кредитна політика НБУ, спрямована на стримування інфляції шляхом здійснення кількісних обмежень грошової маси та інших обмежувальних заходів, не може бути визнана ефективною. Така політика значно зменшила платоспроможний попит в державі, що також сприяло економічному спаду.

В Україні має місце платіжна криза – значні обсяги дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств, в розрахунках між ними використовується бартер. Зна-

чною є заборгованість із соціальних виплат. До того ж, проведення політики, орієнтованої на досягнення найменш можливого рівня інфляції, означає збільшення рівня безробіття. За цих умов потрібно переглянути грошово-кредитну політику на дотримання помірної інфляції та поступове посилення спрямування на забезпечення економіки і населення платіжними засобами.

В Україні накопичилися досить значні обсяги внутрішніх і зовнішніх боргів. Здійснювати зовнішні позичання стає дедалі важче. За цих умов Україні потрібно мати, насамперед, бездефіцитний бюджет (саме покриття дефіциту бюджету в минулі роки за рахунок короткострокових ОВДП і призвело до утворення фінансової піраміди в 1998 році). За наявності боргових фінансових пірамід особливо нагальним є запровадження керування державним позичанням України та чітко продуманої довгострокової боргової стратегії. Україні не потрібно здійснювати короткострокові позичання, оскільки вони надаються під великі відсотки. Ці заходи важливі також для дотримання боргової безпеки.

Для утримання прийнятної сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу необхідним є скорочення споживання енергоресурсів економікою та житлово-комунальною сферою, причому, головним чином, за рахунок впровадження енергозберігаючих технологій. Іншим заходом є нарощування видобутку власних енергоносіїв та виробництва електроенергії.

Загострюється проблема відпливу капіталу з України та проблема відмивання “брудних” коштів тощо. Остання є не тільки проблемою України і вимагає координації зусиль з урядами інших країн.

Розв’язання зазначених проблем вимагає узгодженого застосування фінансових та грошово-кредитних важелів регулювання економічних процесів. При цьому необхідно враховувати весь комплекс внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на фінансову безпеку держави.

У роботі саме розглядаються ринкові важелі забезпечення фінансової безпеки в межах фіскальної політики (бюджетної і податкової), а також грошово-кредитної (монетарної) політики, включаючи валютно-курсову.

1. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Згідно зі **ст. 17 Конституції України** забезпечення економічної безпеки вважається найважливішою функцією держави, справою всього українського народу².

Економічна безпека – це сукупність умов, за яких країна здатна у довгостроковому режимі задовольняти свої інтереси і потреби; генерувати інноваційні зрушення в економіці; протистояти зовнішнім загрозам та використовувати національні конкурентні переваги. Проблеми економічної безпеки загострюються в умовах відкритої економіки. Входження України у світову економіку виявилось важким: замість використання сучасних конкурентних переваг Україна експортує сировину, дешеву робочу силу, заробляє на географічному положенні за рахунок транзиту.

Загрози економічній безпеці – це чинники, що ускладнюють саморегуляцію економіки та реалізацію економічних інтересів, спричиняють вихід економічних показників за межі нормативних або граничних значень. Завданнями держави є виявлення загроз, вимірювання рівня їх небезпеки, реалізація адекватних заходів щодо запобігання та усунення загроз, а також негативних наслідків їхнього впливу. За певних умов зовнішнім економічним загрозам можна протиставити переваги. Наприклад, у відносинах з Росією загроза тиску з її боку як монопольного постачальника енергоносіїв в Україну врівноважується можливістю використання вітчизняного потенціалу у сфері нафтопереробки і транзиту енергоносіїв.

Отже, надійніший спосіб усунення зовнішніх економічних загроз – це встановлення взаємозалежних та взаємовигідних зовнішньоекономічних відносин з тими країнами, звідки такі загрози походять. В інших випадках для забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки держави необхідно створювати резерви і цілеспрямовано застосовувати бюджетні, податкові, грошово-кредитні та інші механізми державного регулювання, що відповідають ринковим умовам.

Слід враховувати, що уявлення про стан захищеності національних економічних інтересів динамічно змінюється у часі, тому поняття економічної безпеки можна розглядати у статичному зрізі та у динамічному розвитку.

Циклічні явища істотно впливають на економічну безпеку. Чинники, які час від часу дестабілізують рівновагу в економічних системах, водночас змушують ці системи вдосконалюватися. Теорія виокремлює великі (40-50 років), середні (7-11 років) і

---

² Нова конституція України: огляд, коментарі і текст Основного Закону // 2-ге доповнене видання. – К.: Наукова думка, 1997. – С.94-95.

малі цикли (3-4 роки). Перші пов'язані із оновленням технологічного укладу, другі – з оновленням виробничих фондів, треті – зі змінами у фінансовій сфері. Всі цикли взаємопов'язані. Найбільшим ризикам піддається фінансова сфера, а події 1997-1998 рр. [34] це переконливо довели. Отже, усвідомлення неминучості змін дозволяє вчасно і адекватно реагувати на них.

Система економічної безпеки держави включає підсистеми фінансової, інвестиційної, інноваційної, продовольчої, енергетичної, зовнішньоекономічної безпеки.

Фінансова безпека держави (ФБ) – це захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, податкової та грошово-кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань. Фінансова безпека держави є багатоаспектним явищем, дослідженню якого присвячено багато робіт [15, 26, 42]. Проте воно є також явищем, що динамічно розвивається, і тому потрібно здійснювати ретельний моніторинг традиційних проблем, а також вивчати проблеми, що виникають через посилення процесів реформування національної економіки, регіоналізації і глобалізації світової економіки, інтернаціоналізації фінансових потоків тощо.

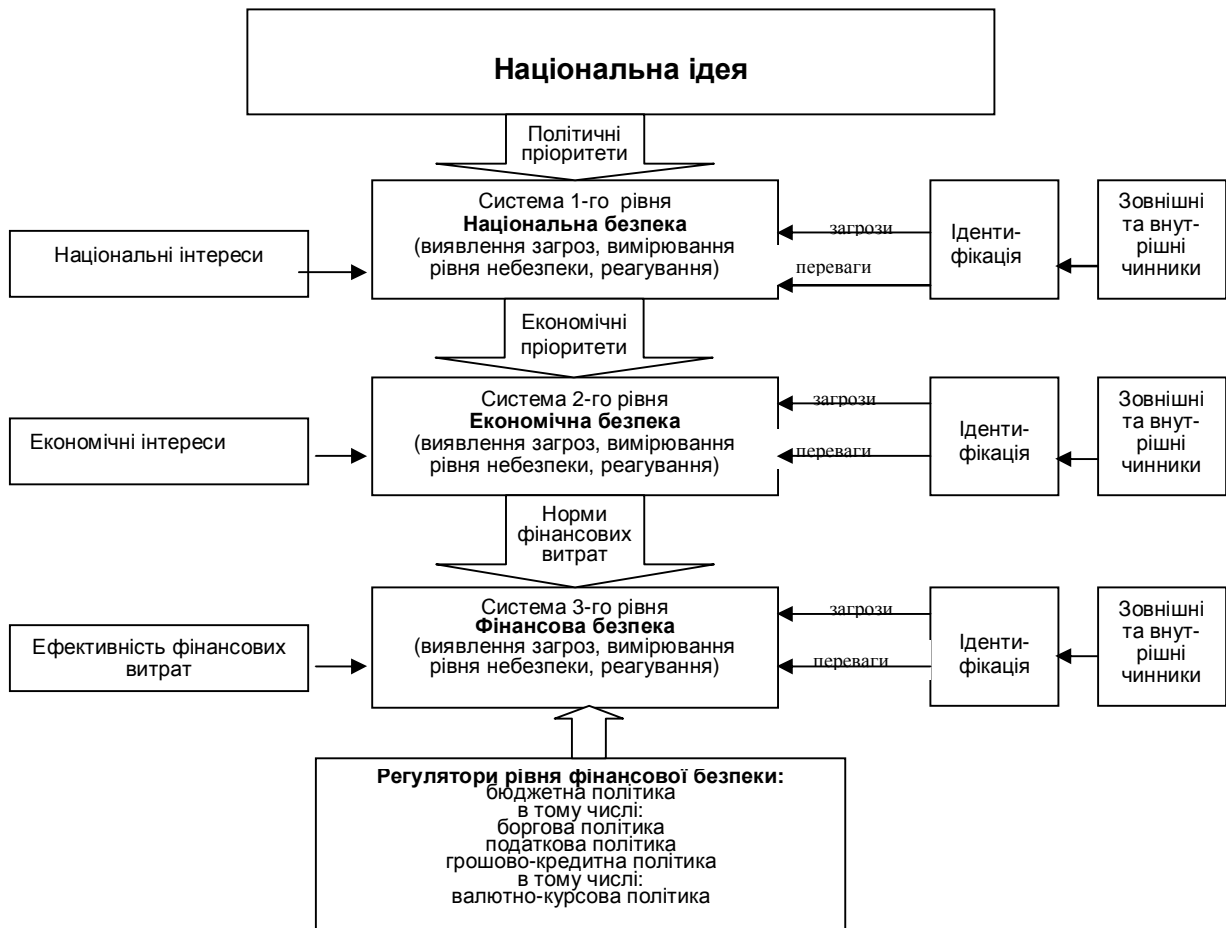
Перехід до ринкової економіки означає також перехід до ринкових методів регулювання економічних процесів. В ринковій економіці це, насамперед, монетарні та фіскальні важелі впливу. Виходячи з цього, спроможність держави забезпечити прийнятний на цей час рівень забезпечення фінансової безпеки держави пов'язується з ефективністю дії бюджетно-податкових і грошово-кредитних важелів, які є основними ринковими регуляторами соціально-економічного розвитку держави.

Основними загрозами фінансовій безпеці держави є:

- недосконалість бюджетної політики і нецільове використання коштів бюджету;
- переважно фіскальний характер системи оподаткування;
- значні розміри державного та гарантованого державою боргу, проблеми з його обслуговуванням;
- різкі зміни рівня цін та курсу національної валюти;
- невисокий рівень капіталізації банківської системи, невеликі обсяги довгострокового банківського кредитування та значний рівень відсоткових ставок по кредитах;
- неспроможність банків до акумулювання коштів і довгострокового кредитування;

криміналізація та масштабний вплив капіталу у “тінь” і за кордон.

Неадекватне реагування на зазначені загрози призводить до **фінансової кризи**, котра виявляється у різкому падінні ВВП, порушенні процесу формування і розподілу централізованих фондів держави, дестабілізації банківської системи, знеціненні національної валюти та дефолті з суверенних боргів [41]. Підвищення рівня ФБ здійснює держава в рамках фінансової політики (бюджетної, в т.ч. боргової, податкової) і грошово-кредитної політики (в т.ч. валютно-курсової) (рис. 1).

Рис. 1. Схема взаємозв'язків національної, економічної та фінансової безпеки

Проблеми та особливості використання бюджетно-податкових і грошово-кредитних важелів в умовах України визначили логіку подачі матеріалів у наступних розділах монографії. Зокрема послідовно розглянуто напрями підвищення рівня фінансової безпеки через зважену бюджетну політику, реформування податкової системи, поліпшення управління внутрішніми і зовнішніми запозиченням, раціональну антиінфляційну політику і фінансову підтримку економічного зростання за помірної інфляції, через розв'язання проблем банківського кредитування реальної економіки тощо.

Для кількісної оцінки рівня фінансової безпеки проведено класифікацію загроз та обґрунтовано граничні значення показників фінансової безпеки, розроблено методичні підходи до вимірювання рівня фінансової безпеки країни, надано загальні рекомендації щодо підвищення рівня фінансової безпеки за всіма її складовими.

Значну загрозу фінансовій безпеці держави становить вплив капіталу та його криміналізація, відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом. Тому монографія завершується розділом, в якому наведено досвід протидії впливу капіталів з країни, боротьби з відмиванням “брудних” коштів, а також пропозиції щодо інституційного забезпечення фінансового моніторингу.

2. ПРОБЛЕМИ БЮДЖЕТНОЇ, ПОДАТКОВОЇ І БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ

Бюджетна політика

Бюджетна безпека – це спроможність бюджетної системи забезпечити фінансову самостійність держави та ефективне використання нею бюджетних коштів в процесі виконання функцій соціального захисту; державного управління і міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури і охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки і оборони, реалізації інвестиційної та екологічної політики.

Критеріями ефективності бюджетної політики з позиції ФБ є: збалансованість бюджету; самостійність національної бюджетної політики; фінансова забезпеченість функцій держави; стабільність джерел доходів бюджету; цілісність бюджетної системи як фінансової основи єдності держави; узгодженість поточних і стратегічних завдань.

В Україні поки що не вдається забезпечити реальність бюджетів та чітке розмежування центрального і місцевих бюджетів, практикуються взаємозаліки і секвестрування, відсутні чіткі пріоритети бюджетних витрат, порушуються законодавчо визначені норми витрат, є факти нецільового використання бюджетних коштів. При цьому має місце надання відстрочок з податків та обов'язкових платежів, накопичення переплат податків та обов'язкових платежів внаслідок їх невчасного повернення платникам (тільки прострочені борги з відшкодування ПДВ становлять 2,1 млрд. грн.).

Виконання бюджетів у доходах скоріше є винятком (табл. 1). Зрештою бюджет 2003 р. було виконано лише відносно доходів, визначених в тексті закону про держбюджет на цей рік.

Таблиця 1

Рівень виконання дохідної частини державного і зведеного бюджетів у 1996–2003 роках

млрд. грн.

Рік	Державний бюджет			Зведений бюджет		
	Затверджено	Звіт	Виконано, відсотків	Затверджено	Звіт	Виконано, відсотків
1996	23,8	19,3	81,0	34,4	30,2	87,8
1997	21,7	16,0	73,6	30,4	28,1	92,5
1998	21,1	15,7	74,4	29,8	28,9	97,0
1999	23,9	19,7	82,5	37,5	32,9	87,7
2000	33,9	34,8	105,0	42,3	49,1	116,1
2001	42,0	37,2	88,6	52,9	54,9	103,8
2002	45,4	42,5	93,6	65,3	61,9	94,8
2003 р.	$\frac{53,3^*}{56,3^{**}}$	55,0	$\frac{103,2}{97,7}$	75,8	75,2	99,1

* Затверджено в законі України про держбюджет.

** План з урахуванням внесених в 2003 р. Змін.

Бюджетне і податкове регулювання – один із двох (поряд з монетарною політикою) класичних методів впливу держави на фінансову безпеку. Одним з показників, що характеризує бюджет держави, є **відношення обсягу бюджету до ВВП**. Через зведений бюджет України в останні роки перерозподілялось 25-29% ВВП (табл. 2).

Таблиця 2

Доходи зведеного бюджету України

відсотків до ВВП

Рік	Затверджені ВРУ	Фактичні
1996	42,2	37,1
1997	32,6	30,1
1998	29,1	28,2
1999	28,7	25,2
2000	24,9	28,9
2001	25,9	26,9
2002	29,6	28,0
2003	28,8	28,6

З одного боку, 9-10 млрд. дол. недостатньо для функціонування державної інфраструктури України (бюджет Польщі в 2001 р. становив 35,3 млрд. дол. США при населенні – 38,6 млн. осіб, щоправда, ВВП Польщі у 2001 р. становив 176 млрд. дол. США). З другого боку, зниження бюджетних витрат через зменшення податкового тиску сприяє економічному зростанню. Так, ВВП Канади в 2002 р. виріс на 4,4%. Серед джерел зростання – уряд Ж. Кретьєна зменшив витрати держави з 52% до 42% від ВВП за останні 10 років. Хоча в Україні співвідношення бюджет/ВВП нижче, ніж у Канаді, однак нижчий і рівень соціального захисту населення.

Українські економісти навіть не починали дискусію про оптимальне співвідношення бюджету і ВВП. Тим часом, як бачимо, це питання неоднозначне.

Однією із загроз є **перевищення реального бюджетного дефіциту над запланованим**. Це спричиняє секвестрування, піддає сумніву ефективність роботи уряду, створює труднощі у співпраці з міжнародними фінансовими організаціями. Згідно з вимогами ЄС, бюджетний дефіцит країни не має перевищувати 3% від ВВП. За останнє десятиліття в Україні дефіцит становив у середньому 23% ВВП, проте ресурси для фінансування дефіциту не завжди є реальними (наприклад, 6 млрд. грн. запланованих надходжень від приватизації в 2001-2002 рр.). Бюджетний кодекс у принципі не розглядає приватизацію як джерело фінансування дефіциту, цим ресурсом можуть бути лише запозичення. Експерти також відзначають необхідність макроекономічної програми для складання бюджету, а також обмежень на запозичення і зміни в процесі виконання бюджету.

Невиконання бюджету пов'язане з наданням пільг. Продовжується практика перетворення більшості областей на реципієнти ("донорами" залишаються Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Одеська області, місто Київ і Крим). В окремих галузях періодично проводиться списання податкової заборгованості, при цьому дотації і пільги залишаються. З'являються нові пільги. Бюджет-2003 передбачав застосування нульової ставки ПДВ до імпорту і продажу газу споживачам, окрім бюджетних організацій і населення. Парламент тоді відхилив пропозиції уряду щодо збільшення рентної плати за видобуток газу, паралельно скасувавши плату для "Чорноморнафтогазу". Бюджет щорічно недоодержує 700 млн. грн. через пільги з ПДВ сільгоспвиробникам, 130 млн. грн. спрямовуються на здешевлення кредитів аграріям, пільги з ПДВ для молочної і м'ясної промисловості оцінюються в 160 млн. грн., автомобільної – у 75 млн. грн. Тема окремої розмови – соціальні пільги (під їхнім "дахом" на пільгових умовах імпортується різні товари з наступним їхнім перепродажем). Втрати бюджету від невиправданих пільг сягають 1,4 млрд. грн. на рік.

Отже, формування бюджету в Україні багато в чому залишається сферою популізму і лобізму. Виконання таких бюджетів неможливе без перевищення реального дефіциту над запланованим і пожежних заходів. Наслідки – недофінансування багатьох статей витрат, обмеження економічного зростання. Для підприємців перманентні бюджетні проблеми небезпечні збільшенням податкового тиску. В 2002 р. держава не виділила ані копійки на відшкодування ПДВ експортерам, а в бюджеті-2003 такої статті немає. Держбюджет-2004 передбачає доходи – 60,70 млрд. грн., видатки – 64,19 млрд. грн., граничний розмір дефіциту – 3,43 млрд. грн.

Податкова політика на сучасному етапі економічних реформ

Вплив податків на економіку подвійний. Одні з них (ПДВ, акцизи) впливають на виробництво через попит, інші – безпосередньо на виробництво (податок на прибуток).

Розвинені країни для збільшення виробництва намагаються збільшувати споживання. В Україні – за низького рівня доходів населення змушено ще й сплачувати кілька податків: на доходи фізичних осіб, ПДВ і акцизи. **Невисокий внутрішній попит спонукає українських виробників орієнтуватися на зовнішнього споживача.**

Надмірне оподаткування скорочує обігові кошти і фонди розвитку підприємств, породжує неплатежі (збільшення у 1998 р. акцизів на спирт призвело майже до

зупинки лікєро-горілчаної галузі). Агресивна фіскальна політика також провокує "тінізацію" економіки, стримує інвестиції, які реагують на рівень податків.

Оподаткування зовнішньої торгівлі впливає на виробництво через дії партнерів. Великої шкоди нашому експорту завдало введення Росією ПДВ на імпорту (1996 р.). Хоча цей захід відповідав міжнародній практиці, через нього деякі українські товари були витіснені з російських ринків. Зупинило експорт цукру до Росії введення у 1997 р. імпорту мита в розмірі 15%, а також додаткового імпорту мита в розмірі 3% і тимчасового 20-відсоткового мита у 1998 р. Отже, країни захищають свій ринок від імпорту, а також обмежують свій експорт (введення Україною 20-відсоткового мита на експорт насіння соняшнику дозволило завантажити підприємства вітчизняних виробників олії).

Аналіз виконання зведених бюджетів України показує, що більше 50% доходів пов'язано з надходженням податку на прибуток підприємств, ПДВ та прибуткового податку з громадян. Так, в доходах зведеного бюджету 2003 р. загальна питома вага надходжень з цих податків становила 51%, в т.ч., відповідно, 15,6%, 18% і 17,4%. **Тому окремо розглянемо ці три податки.**

Податок на прибуток підприємств є прямим податком, ставка цього податку ще в 2003 р. становила 30%, а з 2004 р. вона зменшена до 25%.

Ставка ПДВ становить 20%. Він є основним наповнювачем бюджету. ПДВ є одним з чинників значного скорочення попиту населення і найбільш суперечливим податком.

Ставка прибуткового податку з громадян ще 2003 р. ще становила 40% (з 2004 р. діє єдина ставка 13%). Цей податок призводить до зменшення попиту, крім того його високий рівень змушував громадян приховувати доходи від оподаткування.

Україна потребує скорочення рівня податків, що може призвести до розширення податкової бази через збільшення обсягів офіційного виробництва. Однак результати цього заходу відчуватимуться не відразу. Питання полягає також в тому, чи може зменшення ставок збільшити податкові надходження в умовах конкретної країни.

Показовим є досвід США, де принципи "кривої Лаффера" використані на початку 80-х років ХХ ст. у податковій політиці Р.Рейгана. Проведені у США емпіричні дослідження довели, що точка максимуму доходів бюджету знаходилася набагато правіше від тієї, що характеризувала фактичний рівень податкових надходжень. Тобто, зменшення податкових ставок хоч і сприяло зростанню бази оподаткування, але не настільки, щоб компенсувати втрати бюджету.

Це скорочення податків в США відбувалося в умовах високих відсоткових ставок та жорсткого контролю за зростанням грошової маси. Такою була тоді грошово-кредитна політика, спрямована на обмеження інфляції, і вона перекрила позитивні результати скорочення податків. Внаслідок цього в економіці США почався важкий спад 1980-1982 рр. Восени 1982 р. ФРС США дозволила швидке зростання обсягу грошей з метою боротьби зі спадом виробництва та високими відсотковими ставками. Економіка почала відновлюватися і рівень зростання реального ВВП протягом 1982-1984 рр. був винятково високий.

Податкові реформи в США показали, що регулятивні можливості податкової політики обмежені. До того ж вплив змін рівня податків відчувається лише через значний проміжок часу. В умовах рецесії економіки розвинені країни прагнуть збільшити економічну активність методами грошово-кредитного регулювання. Водночас, Ірландія завдяки сприятливому податковому клімату за 1990-ті роки перетворилась з бідної на одну з найзаможніших країн ЄС завдяки приходу іноземних технологічних компаній. У другій половині 1990-х років ВВП тут зростав на 9-10% щорічно.

Низка країн має значно вищий рівень оподаткування, ніж Україна. В Німеччині, він близько 40% ВВП, в Швеції і Данії – близько 50% ВВП. Проте в цих країнах "тіньова" економіка становить близько 5% ВВП. В Нідерландах і Австрії, де рівень оподаткування близько 20% ВВП, частка "тіньової" економіки становить ті самі 5% ВВП. Напрошується висновок, що високий рівень "тіньової" економіки в Україні пояснюється найімовірніше не високим рівнем оподаткування, а загальною недосконалістю податкової системи та іншими чинниками. До речі, в Україні через бюджет перерозподіляється близько 28% ВВП, стільки, як в США (теж 28%).

Проект Податкового кодексу України передбачає зниження рівня податкових ставок, проте слід урахувати, що в початковий період зменшення обсягів податкових надходжень до бюджету може означати збільшення його дефіциту.

Українські виробники переважно працюють на застарілому обладнанні. Тому слід очікувати, що зниження рівня податку на прибуток може допомогти підприємствам спрямувати більше коштів на реконструкцію та розвиток виробництва.

ПДВ повинен, насамперед, відповідати своєму призначенню. Передбачуване зниження рівня цього податку є таким: з 1 січня 2005 р. – до 17%; з 1 січня 2006 р. – до 15%.

В Україні використано досвід РФ, де ще з 1 січня 2001 р. встановлено єдину ставку прибуткового податку з громадян (13% замість прогресивної шкали до 30%). В Ро-

сії цей захід не можна назвати зниженням податкового тиску, бо 13% було середньо-зваженою ставкою, а до 1 січня 2001 р. 90% цього податку стягувалося за мінімальною ставкою – 12%. Отже, для більшості платників цього податку в РФ фактично податки були підвищені на 1%, тому про соціальну спрямованість цього заходу не варто казати. Але успіх використання єдиної ставки цього податку в РФ сприяв впровадженню цього ж рівня 13% єдиної ставки і в Україні.

В процесі реформування податкової системи слід досягти оптимального співвідношення прямих і непрямих податків, оподаткування юридичних та фізичних осіб. Повинна бути удосконалена методика стягування податків, упорядковані податкові пільги, обґрунтована система диференційованих ставок податків, розроблені оптимальні нормативи їхніх рівнів. **Податкову реформу в Україні потрібно розглядати як органічну складову макроекономічної політики, вона має бути спрямована на структурну перебудову економіки, забезпечення її стабільності і зростання, підвищення добробуту населення. Саме ці положення слід урахувати під час доопрацювання Податкового кодексу України.**

Надмірне оподаткування та недосконалість системи оподаткування також спровокували процеси значної "тінізації" економіки України. Сам термін "тіньова економіка" визначає ту її частину, яка ухиляється від сплати податків. Виходячи з цього пропонувані заходи з "детінізації" економіки умовно слід поділити таким чином:

удосконалення системи оподаткування, зменшення податкового тиску;

посилення контролю держави за фінансовими та товарними потоками суб'єктів господарської діяльності, зробивши його дієвішим, – це дало б можливість збільшити обсяги податкових надходжень;

посилення адміністративної, фінансової та кримінальної відповідальності за несплату податків, або навпаки – амністувати "тіньові" доходи з одночасним поліпшенням умов оподаткування.

В Посланні Президента РФ від 12 квітня 1999 р. до Уряду "Про бюджетну політику на 2000 рік" пропонується:

"Замість неефективного контролю над доходами держава повинна перейти до оподаткування окремих об'єктів власності, нерухомості, транспортних засобів тощо, тобто здійснених витрат, наявність яких свідчить про успішну господарську діяльність. Найважливіше значення повинні мати податки на різні види майна, на встановлений (вмененный) доход, на експортно-імпортні операції, включаючи вивезення капіталу, а також рентні платежі)".

З тіньової економіки потрібно стягувати подібні податки автоматично, тобто за наявністю визначених об'єктів оподаткування. Таким чином, втрачається сенс приховування доходів і господарської діяльності, якщо, звісно, ця діяльність не є суто кримінальною. Відбудеться економічна відмова підприємців від "тіньової" діяльності, що обов'язково приведе до збільшення доходної бази бюджетів всіх рівнів.

Буде закладено ґрунт для реалізації основного принципу соціально орієнтованої ринкової економіки, який полягає в тому, що основне податкове навантаження припадає на заможну частину населення. Спроби розвивати податкову систему в напрямі прямого контролю над доходами тільки приведуть до того, що реальні багатства уникнуть оподаткування, а тягар податків ляже на найменш захищені верстви населення".

Вплив державних боргів на фінансову безпеку

На 31 грудня 2003 р., **прямий зовнішній державний борг України становив 8,55 млрд. дол. США**, у т. ч. заборгованість за позиками міжнародних організацій – 29,5%; за позиками закордонних органів управління – 33,7%; за позиками іноземних комерційних банків – 0,003%; заборгованість, що належить до інших категорій – 36,7%.

Позики міжнародних організацій (ЄС, СБ, ЄБРР) спрямовувалися на підтримку держбюджету і лише незначна частка – на фінансування інвестицій.

Заборгованість за позиками закордонних органів управління пов'язана з торгово-економічними відносинами і лише невелика їх частка – з фінансовими кредитами Японії на підтримку бюджету. Заборгованість перед Італією, Німеччиною, США, Францією, Японією пов'язана з наданням торговельних кредитів на придбання обладнання і палива, які поставлялися безпосередньо підприємствам. Щодо погашення цих позик були надані державні гарантії і передбачалося, що частину коштів повертає держава, а частину – позичальник.

Заборгованість перед РФ виникла в 1993 р. в результаті прийняття угод від 26 травня 1993 р. і 24 червня 1993 р. Росія висунула доволі сумнівний щодо державного боргу позов – 2,5 млрд. дол. США, який було визнано. Станом на 1 січня 1996 р. заборгованість перед РФ досягла 3,06 млрд. дол. США, через взаємозаліки на 31 грудня 2003 р. вона скоротилася до 1,68 млрд. дол. США. В 1994 р. у державний довгостроковий борг переоформлена заборгованість у 713,4 млн. дол. США за простроченими поточними платежами Туркменістану, на 31 грудня 2003 р. цей борг зменшився до 246,5 млн. дол. США.

Заборгованість за позиками іноземних комбанків пов'язана з позиками для потреб держбюджету. До переліку банків-кредиторів включено 6 закордонних банків.

Зовнішня заборгованість, що не належить до інших категорій, – це борги з облігацій зовнішньої державної позики (ОЗДП). ОЗДП 1995 р. на 1,4 млрд. дол. США випущені для реструктуризації терміном на 12 років боргу перед РАТ "Газпром" за 1994 р. ОЗДП 2000 р. з'явилися внаслідок заміни низки ОЗДП, у т. ч. ОЗДП 1995 р., і реструктуризації боргу за єврооблігаціями. Заборгованість з ОЗДП 1995 р., в т.ч. реструктуризованих в ОЗДП 2000 р., має характер заборгованості за торговельним кредитом, заборгованість за рештою ОЗДП 2000 р. має характер заборгованості за фінансовими позиками.

Гарантований зовнішній борг на 31 грудня 2003 р. становив 2,137 млрд. дол. США. Він утворився внаслідок отримання юридичними особами кредитів від міжнародних фінансових організацій (МВФ, СБ, ЄБРР), закордонних органів управління (Німеччини), іноземних комбанків (Німеччини, США). Основна його частка – борг перед МВФ (85,6%). Гарантовані позики переважно використовувалися на поточні потреби держави (стабілізацію грошово-кредитної системи, підтримку бюджету, "критичний імпорт"). Тільки 1-2% позик спрямовувався на інвестиції (інвестиційні проекти СБ та ЄБРР). Таке використання зовнішніх запозичень можна характеризувати як "проїдання".

Безпечним вважається зовнішній державний борг до 60% ВВП. В Україні він становив на 31 грудня 2001 р. 53610 млн. грн. за ВВП – 204190 млн. грн., на 31 грудня 2002 р. – 54341 млн. грн. за ВВП – 225810 млн. грн., на 31 грудня 2003 р. – 57000 млн. грн. за ВВП 263228 млн. грн. Отже, зовнішній державний борг на 31 грудня 2001 р. становив 26,3% ВВП, на 31 грудня 2002 р. – 24,1% ВВП, на 31 грудня 2003 р. – 21,7% ВВП (табл. 3).

Ухвалення Маастрихтського договору та запровадження критеріїв євроконвергенції для країн – учасниць Європейського валютного союзу передбачає застосування обмежень на зростання бюджетного дефіциту в межах 3% ВВП та державного боргу – 60% ВВП (джерело: Мельник В.В., Козюк В.В. Міжнародна інвестиційна діяльність: Навчальний посібник. – Тернопіль: Карт-бланш, 2003. – С. 23).

Хоча Україна вкладається у "норматив", слід зважити, чи справді є "безпечним" цей обсяг боргу з точки зору ФБ? На 31 грудня 2002 р. міжнародні резерви НБУ становили 4,42 млрд. дол. США. За 2003 р. вони збільшилися на 2,52 млрд. дол. і досягли наприкінці 2003 р. 6,94 млрд. дол. США. Залишається позитивним сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу (табл. 3). Незважаючи на це, і в подальшому досить важко буде здійснювати виплати з обслуговування і погашення зовнішніх державних боргів.

Державний прями́й та гарантований борг України за останні́ 6 років

тис. дол. США

	31.12.1998	31.12.1999	31.12.2000	31.12.2001	31.12.2002	31.12.2003
Загальна сума державного прямого та гарантованого боргу	14406438,9	15248148,2	14172499,6	14085069,46	14201692,08	14541199,79
Прямий борг	11191322,1	12053994	11816304,6	11945343,35	12090013,69	12404302,07
Внутрішній борг	3314871,87	2765965,46	3823835,21	3966864,88	4010589,42	38495532,44
Заборгованість перед юридичними особами	2630739,62	2094321,98	1873985,17	2000774,18	2048624,46	1887458,62
Заборгованість перед банківськими установами	684132,25	671643,48	1949850,04	1966090,7	1961964,96	1962073,82
Зовнішній борг	7876450,24	9288028,49	7992469,39	7978478,47	8079424,27	8554769,63
Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	1917827,86	2345000,43	2390255,63	2666153,9	2555735,71	2527156,85
Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	3008870,73	4243710,85	3123773,63	3047382,57	3009453,04	2886045,82
3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	1768751,65	1645234,28	116054,69	55774,38	2916,55	2479,22
Заборгованість, що не належить до інших категорій	1181000	1054082,93	2362385,44	2209167,62	2511318,97	3139087,74
Гарантований борг	3215116,79	3194154,27	2356195,04	2139726,11	2111678,39	2136897,72
Внутрішній борг	281,95	185,23	177,79	182,36	181,21	181,24
Заборгованість перед юридичними особами	3,38	2,22	2,13	2,19	2,18	2,18
Заборгованість, що не належить до інших категорій	278,57	183,01	175,66	180,17	179,03	179,06
Зовнішній борг	3214834,84	3193969,04	2356017,25	2139543,75	2111497,18	2136716,48
Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	2942832,39	2969791,59	2223256	2056841,97	2039892,18	2070784,78
Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	65963,59	68323,13	48150,06	38334,26	25700,39	29075,88
Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	206038,86	155854,32	84611,19	44367,52	45904,61	36855,82

Державні бюджети 2002-2004 рр. є дефіцитними, що перетворюється на чинник зростання державних боргів. Граничний встановлений розмір прямого державного зовнішнього боргу на 31 грудня 2004 р. (8,855 млрд. дол. США) є майже такий, як його значення на 31 грудня 2003 р. Отже, в 2004 р. не передбачається зниження рівня прямого державного зовнішнього боргу.

Про проблеми з обслуговуванням зовнішніх боргів також свідчать численні їхні реструктуризації через обмін боргів на облігації, змінення умов виплати боргів, взаємозалік. З останніх реструктуризацій слід відзначити перенесення виплат членам Паризького клубу кредиторів. Численні реструктуризації боргів вказують на невисокий рівень зовнішньої платоспроможності України.

В 2002 р. реструктуровано в довгостроковий борг обсягом близько 1,4 млрд. дол. США прострочену поточну заборгованість перед РАТ "Газпром" за постачання природного газу, хоча борг оформлено як корпоративний (боржник – НАК "Нафтогаз України").

Внаслідок реструктуризації борги і відсотки на них переносяться у майбутнє, а також додаються нові відсотки як сплата за реструктуризацію. Прикладом є реструктуризація боргів перед членами Паризького клубу. Необтяжливими можна вважати лише умови реструктуризації боргу перед Японією – 2,55% річних на 12 років. Іншим країнам Паризького клубу Україна 12 років сплачуватиме по 5,8%.

Проблемою є виплати у зовнішніх боргах, де позичальниками за наявності державних гарантій є підприємства. Механізм повернення цих боргів відсутній, багато боржників не в змозі повернути кредити, а деяких вже не існує.

Пом'якшення зовнішніх боргових проблем можливе за умов зростання позитивного сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу та зростання міжнародних резервів НБУ (ці резерви потрібні насамперед для забезпечення стабільності гривні).

Іншим чинником пом'якшення зовнішнього боргового навантаження є структурні перетворення та технологічне оновлення основних фондів за одночасного зниження рівня споживання енергоресурсів (особливо газу).

Акценти використання зовнішніх запозичень мають бути перенесені на фінансування довгострокових інвестиційних програм, рівень прибутковості яких дозволяв би виконувати зовнішні зобов'язання на принципах самоокупності.

Боргове законодавство повинно розглядати весь зовнішній борг, включаючи борги окремих резидентів. В законодавстві мають бути передбачені такі основні положення:

узгодження запозичень з платоспроможністю держави та її резидентів (нерегульоване зовнішнє позичання резидентів створює додаткове навантаження на фінансові ринки держави);

розробку варіантів стратегії зовнішнього позичання;

забезпечення повноти інформації щодо обсягів та структури зовнішніх позик, платоспроможності позичальника, стану виконання боргових зобов'язань;

встановлення граничних обсягів зовнішніх позик ;

контроль за обсягом і структурою зовнішніх позик;

забезпечення вчасної і повної оплати боргів чи їхньої реструктуризації.

Суміжною з борговою є проблема розподілу активів і пасивів СРСР. Угодою між Україною і РФ про врегулювання питань правонаступництва стосовно зовнішнього державного боргу і активів колишнього СРСР від 9 грудня 1994 р. визначено частку України в боргах і активах (16,37%). Передбачено, що РФ приймає на себе зобов'язання з виплати частки України у боргах СРСР, а Україна передає РФ свою частку активів. Угоду не ратифіковано ВР України. Серед колишніх республік СРСР лише Україна претендує на активи СРСР, не відмовляючись від боргових зобов'язань. Чи вигідно для неї прийняття угоди, яка має назву "нульового варіанта", видно з такого. СРСР мав повернути 100 млрд. дол. США зовнішніх боргів [25], а отримати – 150 млрд. дол. США [8]. Причому Індія, В'єтнам та інші регулярно сплачували за боргами. Закордонна власність оцінювалася у 300-400 млрд. дол. США [25]. У сховищах СРСР зберігалось 259 тонн золота. До цього слід додати резервний та алмазний фонди, зроблені за кордоном інвестиції тощо. Зарубіжні кредитори СРСР розглядають Росію як єдиного правонаступника, тому Україна зможе отримати хіба що частку закордонного майна СРСР.

Прямий внутрішній борг станом на 31 грудня 2003 р. становив 20,5 млрд. грн. (на 31 грудня 2002 р. – 21,4 млрд. грн.). Гарантований внутрішній борг протягом 2003 р. був незмінним (0,97 млн. грн.). У бюджеті на 2004 р. встановлено граничний розмір внутрішнього державного боргу на кінець року – 15 574 049,6 тис. грн. та 1 317 121,1 тис. дол. США.

Внутрішнє позичання 2003 р. переважно здійснювалося через 18-місячні облігації внутрішньої державної позики (ОВДП), невеликі обсяги коштів залучено через інші

ОВДП та продаж казначейських зобов'язань. *Прямий державний внутрішній борг на 31 грудня 2003 р. складався з двох частин: перед НБУ (10,5 млрд. грн.), перед юридичними особами – комбанками та їхніми клієнтами, включаючи Пенсійний фонд та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (10 млрд. грн.).*

Внутрішній борг стосовно ВВП на 31 грудня 2002 р. становив 9,5%, на 31 грудня 2003 р. – 7,8%, тобто його рівень є відносно "безпечним". Варто сподіватися, що Мінфін врахує досвід розміщення ОВДП в 1995-1998 рр. і помилок не повторить.

Взагалі інтенсивністю ринок ОВДП не відзначається. Це підвищує рівень поточної "безпеки" внутрішнього державного боргу, проте не відповідає перспективним потребам. Нинішня ситуація вимагає втілення довгострокової програми розвитку ринку ОВДП та відновлення довіри до них.

Поряд з невисоким рівнем зовнішньої платоспроможності Україна має також і невисокий рівень внутрішньої платоспроможності. Причина, насамперед, в обмежених можливостях держбюджету.

Загрозою, пов'язаною із зростанням державних боргів, є те, що від реальної економіки відволікаються значні кошти, які спрямовуються на обслуговування і погашення цих боргів. До того ж позики використовуються на підтримку бюджету замість спрямування їх на розвиток економіки.

Державне позичання має бути узгоджене із стратегією економічного розвитку, прогнозом ВВП, напрямками структурно-інвестиційної, бюджетної, податкової та зовнішньоекономічної політики, прогнозом платіжного балансу і резервів НБУ.

Співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями

Перехід України на засади ринкової економіки із самого початку його здійснення супроводжувався глибокою економічною кризою. Про це свідчить хоча б те, що всі роки протягом 1991-1999 рр. спостерігалось скорочення обсягу валового внутрішнього продукту, а загальний рівень цього скорочення становив майже 60%. Економічна криза супроводжувалася розбалансованістю фінансової системи та платіжною кризою. Про складність ситуації свідчить те, що в 1993 р. споживчі ціни в Україні збільшилися у 102,6 разу.

Практично цілковита відсутність внутрішніх заощаджень змусила уряд України в ті роки шукати за межами держави грошові ресурси, які допомогли б стабілізувати

економічну і фінансову ситуацію. Тому встановлення відносин з низкою відомих міжнародних фінансових організацій виглядало цілком логічним і виправданим.

Законодавчо цей намір було реалізовано шляхом прийняття Закону України від 3 червня 1992 року №2402-ХІІ “Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій”.

У рамках співробітництва з МВФ Україна отримувала кредитні ресурси за декількома програмами.

Це співробітництво було започатковане в 1994 році наданням Україні першого траншу обсягом 361 млн. дол. США в рамках Системної трансформаційної позики (STF). Другий транш позики STF у такому самому обсязі було надано у наступному 1995 р., а її загальний обсяг становив 722 млн. дол. США.

Упродовж 1995-1998 рр. було здійснено три програми “Стенд бай”. Загальний обсяг наданих Україні коштів за цими програмами за даними Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України становив 1893 млн. дол. США.

На початку фінансової кризи 1998 р. у вересні 1998 року було запроваджено Програму розширеного фінансування (EFF), якою тоді було передбачено надання Україні позики загальним обсягом 2,226 млрд. дол. США. 27 травня 1999 р. Фонд позитивно вирішив питання про додаткову фінансову допомогу Україні обсягом 366 млн. дол. США. Таким чином, загальний обсяг запропонованих кредитних ресурсів Україні з програми розширеного фінансування відразу виріс майже до 2,6 млрд. дол. США. Дія програми EFF була завершена 3 вересня 2002 року. Із запропонованих Україні коштів було використано 1612,6 млрд. дол. США, або 62%. А всього Україна отримала від МВФ 4227,6 млн. дол. США (табл.4).

Надходження коштів в рамках угод України з МВФ*

млн. дол. США

Назва програми	Дата прийняття	Дата закінчення	Сума
STF	31 жовтня 1994 р.	12 квітня 1995 р.	722
Стенд бай	7 квітня 1995 р.	6 квітня 1996 р.	780
Стенд бай	10 травня 1996 р.	23 лютого 1997 р.	866
Стенд бай	25 серпня 1997 р.	24 серпня 1998 р.	247
EFF	4 вересня 1998 р.	3 вересня 2002 р.	1612,6
Разом			4227,6

* За даними Міністерства фінансів України та МВФ.

Кредитні ресурси МВФ спрямовуються на збільшення валютних резервів НБУ. Основне їх призначення полягає у забезпеченні стабілізації функціонування грошово-кредитної системи України. Разом з тим кредитні ресурси МВФ забезпечують підтримку платіжного балансу. До того ж, кредитні ресурси МВФ є своєрідним рефінансуванням НБУ для розрахунків з тим таки МВФ, що в умовах України аж ніяк не зайве. Потрібно також зазначити, що від наявності співробітництва з МВФ залежить надходження коштів від Світового банку та розв'язання багатьох проблем фінансового характеру з різними міжнародними організаціями, об'єднаннями та окремими державами.

Відомо, що надання фінансової підтримки з боку МВФ потребує виконання певних умов. Загальними рисами умов МВФ щодо країн з перехідною економікою, до яких належить і Україна, є лібералізація економіки з проведенням відповідних заходів у бюджетній і податковій сферах, у банківській системі, необхідність забезпечення жорсткої монетарної політики антиінфляційного спрямування, заохочення приватизації тощо. При цьому багато вимог і рекомендацій МВФ досить сумнівні з точки зору доцільності дотримання їх в Україні.

Після закінчення програми EFF необхідність продовження співпраці з МВФ виявилася очевидною, питання полягало у тому, яку форму співробітництва потрібно обрати. Зрештою, така форма була віднайдена. 29 березня 2004 року МВФ ухвалив виділення Україні 605 млн. дол. США в рамках кредиту “упереджувальний “Стенд бай””.

Станом на 31 грудня 2003 р. борг України перед МВФ за даними Міністерства фінансів становив 1829,3 млн. дол. США.

Світовий банк (СБ) є міжнародною фінансовою організацією, яка структурно має такі основні складові: Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), Міжна-

родна фінансова корпорація (МФК), Міжнародна асоціація розвитку (МАР) і Багатостороннє агентство гарантування інвестицій (БАГІ). Україна в основному отримує кредитні ресурси від МБРР.

Проекти МБРР в Україні є системними та інвестиційними. Системні проекти призначені для реформування української економіки. Кошти на їх реалізацію спрямовуються до державного бюджету України. В свою чергу в держбюджеті повинно бути передбачено фінансування конкретного проекту МБРР. До системних проектів належить реабілітаційна позика, кредит на перебудову фінансового сектора (FSAL), кредит на розвиток підприємств та інші проекти, які здійснювалися до 2000 р., а також програмна системна позика. Зазвичай, системні проекти повністю реалізуються за рахунок кредитних ресурсів МБРР.

Інвестиційні проекти передбачають виділення кредитних ресурсів МБРР для розвитку окремих галузей або секторів економіки, окремих регіонів і виробництв чи навіть для здійснення окремих видів діяльності, фінансування яких здійснюється на умовах самоокупності і обов'язкового внутрішнього спільного фінансування. Частка кредитних ресурсів МБРР становить 70-80%, отже українська сторона повинна забезпечити решту 20-30% загального потрібного обсягу коштів.

Умови, на яких запропоновано МБРР надання кредитних ресурсів Україні, виглядають достатньо привабливими: строк погашення – 17 років з 5-річним пільговим періодом, протягом якого виплачуються тільки відсотки. Відсоткова ставка прив'язана до LIBOR і для України вона ніколи не перевищувала 7% річних. Станом на 31 грудня 2003 р. борг України перед МБРР за даними Міністерства фінансів становив 2271 млн. дол. США. Особливістю виділення кредитних ресурсів МБРР є те, що воно пов'язане з наданням позик з боку МВФ. Так, тільки-но восени 1999 р. МВФ припинив надання Україні своїх кредитів, відразу ж це зробив і МБРР. МВФ в 2002 р. під різними приводами так і не виділив Україні кошти програми EFF, одночасно з цим МБРР не надав Україні кошти другого траншу ПСП. Умови надання системних позик МБРР часто бувають ідентичні з умовами надання кредитів МВФ.

У вересні 2000 р. була презентована нова стратегія співпраці СБ з Україною. Вона розрахована на три роки. Передбачено два сценарії співробітництва Світового банку з урядом України – базовий і песимістичний. Базовий сценарій ґрунтується на Програмній системній позиції (ПСП), загальний обсяг якої передбачено 750 млн. дол. США на три роки, тобто по 250 млн. дол. США щорічно. Перший транш ПСП було отримано в 2001 році. Базовий сценарій передбачав щорічне виділення кредитів обсягом більше

як 500 млн. дол. США, тоді як песимістичний – близько 180 млн. дол. США в 2001-му і 2002 рр. та 100 млн. дол. США – в 2003 р.

Станом на 1 січня 2003 р. в Україну надійшло позикових коштів МБРР 2536,12 млн. дол. США. Значна частка цих коштів, а саме 2209,83 млн. дол. США, або 87,2% від загальної суми, були позиками на структурну перебудову (системних проектів), які Україна отримала в рамках 7 проектів. Ці кошти позик не мали цільового характеру і використовувалися для фінансування дефіциту державного бюджету України. Отже, решта 12,8% є питомою вагою коштів, отриманих на впровадження інвестиційних проектів. (табл. 5) Видається, що Україна повинна залучати кредитні ресурси МБРР на здійснення саме інвестиційних проектів.

Таблиця 5

Надходження коштів в рамках угод із Світовим банком (млн. дол. США)*

Категорія позик	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
На структурну перебудову	0,00	9,88	399,3	400,7	199,8	340,0	390,0	70,0	310,0	0,00	дані відсутні
Інвестиційні позики	0,07	1,73	1,54	5,27	104,5	45,28	30,82	36,73	50,04	50,3	дані відсутні

* Згідно з даними Міністерства фінансів України.

Серед інвестиційних проектів СБ можна виділити такі:

реабілітація та розширення централізованого теплопостачання м. Києва (вартість проекту – 249,4 млн. дол. США, в т. ч. позика СБ – 200,0 млн. дол. США);

енергозбереження в адміністративних та громадських будівлях м. Києва (вартість проекту – 30,39 млн. дол. США, в т. ч. позика СБ – 18,29 млн. дол. США);

водопостачання та водовідведення м. Львова (вартість проекту – 40,80 млн. дол. США, в т. ч. позика СБ – 24,25 млн. дол. США).

Упродовж 2003 р. СБ затверджено такі проекти для реалізації в Україні :

проект модернізації податкової адміністрації (вартість – 100 млн. дол. США), метою якого є забезпечення умов для повного, своєчасного стягнення всіх законодавчо встановлених в Україні податків і зборів;

проект видачі державних актів на право власності на землю в сільській місцевості та створення Земельного кадастру (вартість – 195 млн. дол. США), метою якого є гарантування прав приватної власності селян на землю та розвиток ринку землі шляхом видачі відповідних державних актів та обліку земельних ділянок;

проект надання Україні другої Програмної системної позики (ПСП-II) на суму 250 млн. дол. США. для підтримки досягнень структурних реформ в Україні;

У 2003 р. СБ також запропоновані проекти з *модернізації статистичної служби* (30 млн. дол. США) та з *фінансування розвитку села* (200 млн. дол. США).

Одним з найбільш інвестиційно орієнтованих позичальників для України виступає ЄБРР. Станом на 1 січня 2003 р. інвестиційний портфель ЄБРР в Україні складався з 73 проектів загальним обсягом 1293 млн. євро. Загальна вартість проектів, в яких бере участь ЄБРР в Україні, становить 2502 млн. євро. Реалізуються проекти переважно у приватному секторі (понад 60%). Стратегічними напрямками співпраці є розвиток приватного сектора (участь Банку у приватизації великих підприємств), розвиток банківсько-фінансового сектора та малого і середнього бізнесу, енергетика та енергозбереження, муніципальна і транспортна інфраструктури, агробізнес і переробна промисловість, машинобудування, розвиток готельного і житлового господарства.

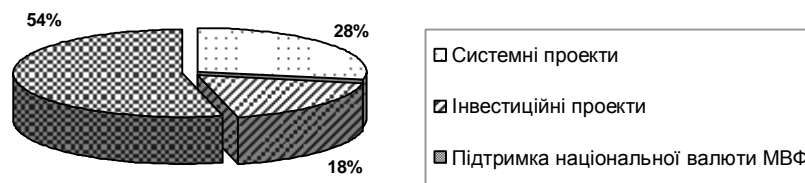
Вкладення ЄБРР мають виважений, комплексний характер. Станом на 1 липня 2003 р. в Україні за підтримки ЄБРР здійснювалася робота з підготовки й реалізації 11 інвестиційних проектів (загальна сума позики – 548,536 млн. дол. та 289,202 млн. євро). Сім з них на загальну суму 213, 5 млн. дол. та 178,1 млн. євро нині в стадії реалізації. Серед них можна виділити такі:

проект реконструкції Старобешівської ТЕС вартістю 154,728 млн. євро, у т.ч. позика ЄБРР – 103,102 млн. євро (метою проекту є використання низькосортного вугілля та шламів; зменшення експлуатаційних і ремонтних витрат; підвищення коефіцієнта корисної дії та запобігання зниженню генеруючої потужності;

проект розвитку залізничних шляхів України вартістю 92,57 млн. дол. США, у т.ч. позика ЄБРР – 51,88 млн. дол. США (метою проекту є відновлення та модернізація залізничної інфраструктури в Україні);

проект модернізації аеронавігаційної системи вартістю 42,5 млн. дол. США, у т.ч. позика ЄБРР – 25,4 млн. дол. США (мета – є підвищення рівня безпеки польотів у повітряному просторі, забезпечення обладнанням, необхідним для обслуговування нових міжнародних маршрутів).

Аналіз співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями дозволяє стверджувати, що в структурі зовнішніх позик від МФО (рис. 2) переважає частка позикових коштів для підтримки національної валюти з боку МВФ – 54%. Це надто висока ціна для національної економіки, яка засвідчує недостатню ефективність грошово-кредитної політики НБУ у минулі роки.

Рис. 2. Напрями використання коштів, отриманих від МФО

Частка позик, що належать до системних проектів СБ, становила 28%. Найменша частка зовнішніх позик припала на інвестиційні проекти – 18%, які переважно підтримує ЄБРР.

Основним проблемним питанням співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями є відсутність стратегічного підходу щодо його здійснення. В числі інших проблем у здійсненні співробітництва з МФО:

недосконалість системи керування підготовкою, реалізацією та наглядом за впровадженням проектів, внаслідок чого часто-густо не досягається мета проекту, не виконується бюджет проекту, порушуються терміни впровадження проекту або втрачається запланований ефект від його реалізації;

недосконалість нормативно-правової бази, що регулює співробітництво України з МФО;

несприятливий інвестиційний клімат в Україні, що спричинює появу ризиків некомерційного характеру, які в свою чергу негативно впливають на процес підготовки та реалізації проектів;

відсутність прозорого механізму відносин законодавчої і виконавчої влади України, а також їхніх зв'язків із громадськістю у справі визначення пріоритетних напрямів співробітництва України та МФО;

відсутність належної взаємодії між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування у справі підготовки та реалізації спільних з МФО проектів;

політичні ризики, пов'язані з політикою МФО щодо встановлення залежності між фінансуванням певних проектів та виконанням заходів економічних та структурних реформ в Україні.

Системне розв'язання вказаних проблем істотно сприяло б підвищенню ефективності співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями.

Узагальнюючи основні недоліки у співробітництві України з МФО, можна визначити такі заходи, що сприятимуть підвищенню ефективності співпраці:

удосконалення законодавчого забезпечення формування внутрішньої та зовнішньої заборгованостей (прийняття відповідних законодавчих і нормативних актів, зокрема Закону України “Про державний борг”), що дозволить застосувати ефективну стратегію управління державним боргом й сприятиме ефективному використанню зовнішніх позик з боку МФО;

переорієнтування політики залучення коштів МФО від їх застосування для підтримання рівня поточного споживання на структурну та інноваційну перебудову виробничого потенціалу національної економіки;

перехід співробітництва України з МВФ на відносини, що мають реалізовуватись на безкредитних засадах. Поступова їх трансформація може бути здійснена шляхом започаткування програми “запобіжний стенд бай”, в межах якої Україна матиме змогу отримувати кредитні кошти Фонду тільки в разі необхідності.

3. ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА І ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА

Антиінфляційна спрямованість грошово-кредитної політики

Головним завданням грошово-кредитної політики НБУ є забезпечення стабільності національної грошової одиниці гривні.

Антиінфляційна спрямованість грошово-кредитної політики – це **підтримування такої динаміки монетарних агрегатів**, яка, водночас, задовольняє попит на гроші і не створює загрози для значної зміни цін. Ця політика характеризується певними макропоказниками (табл. 6).

Таблиця 6

Макропоказники грошово-кредитної політики НБУ у 1997-2003 рр.

Показники	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Грошова маса							
МО, млн. грн.	6132	7158	9583	12799	19465	26434	33119
МЗ, млн. грн.	12541	15705	22070	32252	45755	64870	95043
Темпи зростання грошової маси, відсотків	34	25	41	45	42	42	47
Відношення МЗ до ВВП, відсотків	13,4	15,3	16,9	19,0	22,4	28,7	36,1
Оборот грошової маси, обертів	8,52	7,26	6,91	6,26	5,24	3,99	3,20
Довідково							
ВВП, млн. грн.	93365	102593	130442	170070	204190	225810	263228
Інфляція, відсотків	10,1	20,0	19,2	25,8	6,1	-0,6	8,2
Приріст ВВП (у порівняних цінах), відсотків	-3	-1,9	-0,2	5,9	9,2	5,2	8,5
Приріст номінального ВВП, відсотків	14,5	9,9	27,1	30,4	20,1	10,6	16,6

Досвід свідчить про тісну залежність між грошовою масою від рівня цін. Саме це було використано в Україні для подолання високих темпів інфляції у перші роки незалежності. Споживчі ціни постійно зростали (у 1992 р. – у 21 разів, у 1993 р. – у 102,6 разу, у 1994 р. – у 5 разів, у 1995 р. – у 2,8 разу, у 1996 р. – на 40%). В ті роки був скорочений рівень монетизації (відношення грошової маси МЗ до ВВП): 50% – у 1992 р., до 11,5% – у 1996 р. Лише з 1997 р. рівень монетизації почав збільшуватися [7] (слід відзначити, що частина грошової маси обслуговує "тіньову" економіку, багато розрахунків здійснюється в іноземній валюті, тому справжній рівень монетизації є іншим). Рівень монетизації в Україні нижчий, ніж в країнах Центральної та Західної Європи (відповідно до 40% і 60-80%), а також в Японії (перевищує 100%).

Відомо, що перевищення платоспроможного попиту над пропозицією призводить до підвищення цін. Запобігти цьому можна або через збільшення виробництва (характерно для розвинутої економіки), або через стримування попиту. Дефляційна політика саме дозволяє обмежити попит шляхом зменшення державних витрат, підвищення відсоткових ставок за кредити, посилення податкового тиску, обмеження грошової маси.

Але досвід показав, що **дефляційна політика призводить до стримування економічного зростання**, тим більше, якщо до неї додається паралельний контроль зарплати і цін шляхом заморожування або встановлення меж зростання.

Грошово-кредитну політику слід розглядати не тільки в аспекті скорочення рівня споживання, а й в аспекті її впливу на ВВП (падіння ВВП в Україні 1991-1999 рр. становило майже 60%). Адже відомо, що в розвинутих країнах підтримується високий рівень споживання, а через це й високі обсяги виробництва. За відсутності економічного зростання курс на мінімізацію інфляції призводить до збільшення безробіття.

В Україні виділяють два етапи грошово-кредитної політики: у 1991-1993 рр. вона була експансійною, з 1994 р. – рестрикційною (або обмежувальною). Наслідками рестрикційної політики було "поширення натуралізації економічних відносин, широкомасштабна платіжна криза як додаткове гальмо економічного зростання" [3]. Щодо безробіття, то його рівень до 2000 р. включно невпинно зростав і лише з 2001 р. спостерігається деяке його зменшення.

Оскільки дефляційна політика спричинює рецесію, вже в 60-70 рр. ХХ ст. більшість країн проводили її обережно або навіть відмовлялися від неї. Приклад антиінфляційної політики США у 80-ті роки показав, що поки ФРС намагалася контролювати грошову масу, почався новий спад. Він тривав з середини 1981 р. до кінця 1982 р. і за масштабами безробіття був найбільш руйнівним з часу Великої депресії. Восени 1982 р. ФРС відмовилась від обмеження грошової маси, й економіка почала відновлюватися (зростання ВВП у 1983-1984 рр. було винятковим). Разом з цим швидко зменшувалося безробіття (з 1983 до 1985 року.).

Рівень інфляції в Україні в 2000 р. становив 25,8%, в 2001 р. – 6,1%, в 2003 р. – 8,2%, в 2002 р. – спостерігалася дефляція 0,6%. Це свідчать про певні успіхи НБУ у стримуванні інфляції. Проте високий рівень відсоткових ставок та невисокий рівень капіталізації банківської системи України свідчать про те, що грошово-кредитна політика НБУсприяла вочевидь недостатньо економічному зростанню.

Центробанк РФ ще у 1999 р. заявив про перехід до стратегії економічного

зростання за помірної інфляції [43]. Це визнання того, що грошово-кредитна політика РФ з її переважно антиінфляційним спрямуванням мало сприяла економічному зростанню, а фінансовий сектор економіки був відокремлений від реального. В Україні подібна ситуація, тому вона вимагає узгодження грошово-кредитної політики із завданнями економічного зростання.

Варто поглянути, які завдання висувають перед собою провідні центральні банки світу. Головним завданням ФРС США є забезпечення економічного зростання і максимальної зайнятості населення за помірної інфляції.

Європейський центробанк має за головну мету дотримання цінової стабільності в зоні євро. З середини 2003 р. його облікова ставка встановлена на рівні 2%, що відповідає цільовому інфляційному орієнтиру.

З точки зору євроінтеграції ВВП України має значно зрости. Деякі російські економісти рівень щорічного зростання ВВП для РФ визначили у 8%. Виходячи з цього щорічне зростання ВВП України повинно бути на рівні не менше 10%.

Певним чином на проведенні грошово-кредитної політики позначились умови МВФ, що супроводжували надання ним кредитів. Згідно з цими умовами грошово-кредитна політика повинна була мати антиінфляційне спрямування. Встановлювалися цільові монетарні обмеження, недотримання яких могло призвести до призупинення кредитування. Доходило навіть до затримок соціальних виплат.

Останнім часом з'явилися публікації щодо вдосконалення грошово-кредитної політики [16, 22]. Автори прогнозують уповільнення зростання експорту, а тому рекомендують максимально задіяти чинник збільшення внутрішнього попиту та інструменти монетарної політики, які максимально стимулювали б економічне зростання та інвестиційну активність [16]. Прагматизм в монетарній сфері передбачає орієнтацію регулювання грошової маси на забезпечення відтворювального процесу та доступності кредитів для реального сектора і споживачів. Лише тоді можна розраховувати на довгострокову макроекономічну стабільність [16].

Внутрішні резерви зростання виробництва можна залучити не дефляцією і стримуванням державних витрат, а навпаки – збільшенням економічної активності держави [22]. Це досягається шляхом керованого вливання грошової маси в обіг, навіть якщо при цьому відновляться певні інфляційні прояви. Дефляція вважається навіть більшим злом, ніж інфляція. В розвинених країнах дефляційний стан викликає занепокоєння, і вживають заходи щодо відновлення помірної інфляції.

В контексті фінансової безпеки рівень інфляції не повинен перевищувати 5% [13, 34]. Водночас орієнтація грошово-кредитної політики на економічне зростання може спричинити на початкових стадіях певне перевищення "безпечної межі" інфляції і до цього держава має бути підготовлена.

Про доцільність підвищення рівня монетизації свідчить таблиця 3.1. Незважаючи на підвищення рівня монетизації, з 1999 р. спостерігається зменшення інфляції аж до дефляції у 2002 р. Причому дефляція у 2002 р. свідчить і про падіння прибутків від реалізації товарів на внутрішньому ринку, і про падіння внутрішнього попиту. Тоді як зростання МЗ випереджає зростання номінального ВВП.

Про ще недостатній рівень монетизації свідчать і дані про швидкість обороту грошової маси. В 1995-1996 рр. грошова маса здійснила більше 10 обертів на рік, у наступні роки швидкість обороту також була на високому рівні (в країнах Західної Європи цей показник становить 1-2 оберти, а в Японії – 0,9 оберту на рік). Значні обсяги дебіторської і кредиторської заборгованостей свідчать про те, що грошова маса недостатня навіть для використання її як засобу платежу.

Недосконала також структура грошової маси. За 1997-2003 рр. частка готівки (МО) в МЗ зменшилась лише з 49% до 35% (частка МО в МЗ у розвинених країнах становить 5-10%). Значні обсяги готівки ускладнюють керування грошовим обігом і запобігання "тінізації" економіки.

Можливості НБУ щодо використання монетарних інструментів при здійсненні регулювання грошової пропозиції певною мірою обмежені. Так, рівень кредитних ставок, незважаючи на зниження облікової ставки НБУ (з 12,5% до 7% у 2002 р.) високий, тому значна частка грошової пропозиції залишилася незапитаною. Використання норм обов'язкових резервів негативно впливає на кредитоспроможність банків. Не досить ефективно використовує НБУ операції на відкритих ринках, зважаючи на невисокий рівень розвиненості фондового ринку. До того ж довіра до державних цінних паперів підірвана після 1998 р.

Макроекономічна модель IS-LM описує взаємодію товарного і грошового ринків. За цією моделлю є лише одна точка, коли обидва ринки перебувають у рівновазі. Значне обмеження грошової маси зменшує рівень інфляції, проте призводить до скорочення виробництва. А надмірне зростання обсягів грошової маси проковує значну інфляцію витрат, що також є дестабілізуючим чинником для економіки. Отже, має бути забезпечена рівновага грошового та товарного ринків. Судячи з наявності кредиторської і дебіторської заборгованостей товарний та грошовий ринок не збалансовані.

Отже, основними загрозами у грошово-кредитній сфері, є:

обмежувальний характер грошово-кредитної політики, її спрямованість переважно на мінімізацію інфляції, а не на потреби економічного зростання (наслідком є скорочення попиту, зростання безробіття);

невисокий рівень монетизації економіки, дефіцит платіжних засобів (дефіцит товарів замінено на дефіцит грошей);

надмірна питома вага готівки у загальному обсязі грошової маси;

незбалансованість грошового і товарного ринків (про що свідчать великі обсяги кредиторської і дебіторської заборгованості);

значна швидкість обороту грошової маси;

обмеженість монетарних інструментів для регулювання пропозиції грошей;

недостатній вплив облікової ставки НБУ на вартість кредитів комбанків;

незадовільне виконання гривнею функції нагромадження вартості.

Валютно-курсова політика та її вплив на економічні процеси

Валютно-курсова політика – складова грошово-кредитної і макроекономічної політики. Девальвація гривні є сприятливою для експортерів і розрахунків з внутрішніх боргів, ревальвація – сприяє діяльності імпортерів, надходженню іноземних інвестицій і здійсненню розрахунків із зовнішніх боргів.

Завданням валютно-курсової політики є забезпечення стабільної зовнішньої купівельної спроможності гривні, тобто підтримка її стабільного валютного курсу.

Валютно-курсова політика має такі основні складові:

режим курсоутворення;

підтримка валютних резервів центробанку на достатньому рівні;

валютне регулювання і валютний контроль.

Присутність НБУ на валютному ринку спрямована на згладжування амплітуди курсових коливань та захист гривні від спекулятивних атак. НБУ бере участь у валютних торгах, застосовує монетарні інструменти у поєднанні з методами валютного регулювання і валютного контролю, тобто валютно-курсову політику НБУ проводить в режимі регульованого плаваючого валютного курсу.

Раніше НБУ використовував валютний коридор. Останній раз коридор в межах 3,4-4,6 грн./1 дол. США в 1999 р. не вдалося утримати, тому було заявлено про намір застосовувати режим плаваючого курсу. Місцем курсоутворення з 19 березня 1999 р. є

міжбанківський валютний ринок. До цього курс гривні визначався за результатами валютних торгів на українській міжбанківській валютній біржі (УМВБ).

Міжнародні резерви НБУ на кінець 2002 р. становили 4,42 млрд. дол. США (на кінець 2000 р. – 1,48 млрд. дол. США). За два роки резерви зросли більш ніж в три рази. А найпомітніше зростання обсягів міжнародних резервів НБУ мало місце в 2003 р. – до 6,94 млрд. дол. США. За міжнародною практикою, резерви центробанку повинні переважати квартальний обсяг імпорту. Україна має порівняно невеликі їх обсяги (в лютому 2002 р. міжнародні резерви Японії становили 776,9 млрд. дол. США, в США – 85 млрд. дол., Франції – 68,2 млрд. дол., Польщі – 36,7 млрд. дол. США, Угорщині – 13,1 млрд. дол. США).

Індикатором раннього попередження про зміну курсу національної валюти є відношення валютних резервів до грошової бази. Що ближче це співвідношення до 100%, то менша імовірність дестабілізації валютного курсу, якщо воно нижче за 60%, девальвація може становити 45% і більше. На початку 1997 р. цей індикатор становив 76%, на початку 1998 р. – 63%, наприкінці 1998 р. – 30%. У серпні 1998 р. НБУ відмовився від використання резервів для підтримки гривні. Кризи вдалося б уникнути, якби влітку 1997 р. не було скасовано обов'язковий продаж 50% валютних надходжень експортерів та передбачені наслідки нерегульованого допуску нерезидентів на ринок ОВДП за високого рівня прибутковості облігацій. Після 1998 р. відношення резервів НБУ до грошової бази почало зростати: на кінець 2000 р. дорівнювало 44%, починаючи з 2001 р. перевищило безпечне значення у 60%.

Показником, що характеризує валютно-курсову політику, поряд з обсягами міжнародних резервів НБУ є динаміка курсу національної грошової одиниці (табл. 7).

Таблиця 7

Показники валютного курсу гривні та обсягів резервів НБУ у 1996-2003 рр.

Показники	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Офіційний курс гривні на кінець року, грн./1 дол. США	1,89	1,90	3,43	5,22	5,43	5,30	5,33	5,33
Рівень девальвації гривні за рік, відсотків	5,3	0,5	80,5	52,2	4,2	-2,5	0,6	0
Міжнародні резерви НБУ на кінець року, млрд. дол. США	1,96	2,34	0,76	1,05	1,48	3,09	4,42	6,94

В Україну з кінця 1996 р. надходили значні іноземні інвестиції в ОВДП. У січні-серпні 1997 р. пропозиція валюти перевищила попит. За 1997р. НБУ поповнив валютні

резерви на 381 млн. дол. У зв'язку з цим 3 червня 1997 р. було скасовано норму обов'язкового продажу валюти експортерами, що посилює залежність валютного ринку від іноземних інвестицій на ринку ОВДП. У серпні-вересні 1997 р. через сумніви щодо спроможності України виконувати зобов'язання з погашення ОВДП вкладання у ці облігації зменшилися. У вересні почався вплив капіталу нерезидентів, попит на валюту за останні 4 місяці 1997 р. на УМВБ в 4 рази перевищив пропозицію.

Шляхом збільшення прибутковості ОВДП та заходів НБУ вдалось утримати валютний курс в межах коридору, оголошеного на 1997 р., проте у 1998 р. коридор переглядали дуже часто: у межах 1,75-1,95 грн./1 дол. США, потім в межах 1,8-2,25 грн./1 дол. США, у зв'язку з падінням курсу гривні 28 вересня 1998 р. почав діяти новий валютний коридор – 2,5-3,5 грн./1 дол. США. Вжиті на початку вересня 1998 р. антикризові заходи фінансової стабілізації, зокрема відновлення обов'язкового продажу частини валютних надходжень експортерами, дозволили до кінця 1998 р. утримати гривню в новому валютному коридорі на позначці 3,427 грн./1 дол. США. Останній валютний коридор в межах 3,4-4,6 грн./1 дол. США в 1999 р. втримати не вдалося, що засвідчує курс 5,2163 грн./1 дол. США наприкінці 1999 р.

В 2000-2003 рр. загалом спостерігалася стабільність курсу гривні, зростали резерви НБУ, що певною мірою пов'язано з успішнішою зовнішньою торгівлею України. Очевидно, перехід до режиму плаваючого курсу був виправданий.

Індикатором стану валютного ринку є платіжний баланс. В таблиці 8 наведено сальдо рахунку поточних операцій і балансу товарів та послуг.

Таблиця 8

Сальдо рахунку поточних операцій і балансу товарів та послуг України в 1997-2003 рр. за даними платіжного балансу

млн. дол. США

Показники	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Рахунок поточних операцій	-1335	-1296	932	1237	1402	3173	2891
Баланс товарів та послуг	-1536	-1207	1095	1331	613	1857	1288

Починаючи з 1999 р. досягнуто позитивне сальдо і балансу товарів та послуг, і рахунку поточних операцій. Зовнішня торгівля є основним джерелом вільно конвертованої валюти. Водночас прямі іноземні інвестиції в Україну не були визначальним чинником стабільності курсу гривні.

На валютно-курсову політику відчутно впливає рівень бюджетного дефіциту. Для країн зони євро він не має перевищувати 3% ВВП. На валютно-курсовій політиці також позначається рівень зовнішніх боргів.

Більшість країн при здійсненні економічних перетворень застосовували валютне регулювання і валютний контроль для забезпечення держави інвалютою, стабілізації національної валюти, підтримки платіжного балансу [6]. Валютне регулювання полягає у введенні обмежень шляхом лімітування, ліцензування, заборони щодо операцій з валютними цінностями при міжнародних платежах, інвестуванні, купівлі-продажу валюти, ввезенні, вивезенні, пересиланні валютних цінностей. Валютний контроль – це контроль за дотриманням валютного законодавства, за порушення якого передбачаються штрафи і позбавлення ліцензій.

Відповідно до платіжного балансу можна виділити дві основні сфери валютних обмежень: поточні операції, операції з капіталом та фінансові операції.

Щодо поточних операцій використовують такі форми обмежень:

обов'язкове повернення та продаж частини валютної виручки експортерами-резидентами; обмеження термінів цього продажу;

обмеження щодо попередньої оплати за імпортними контрактами;

обмеження на продаж іноземної валюти імпортерам (в деяких країнах вони вносять на депозит певну суму національної валюти для одержання валютної ліцензії);

заборона оплати імпорту деяких товарів іноземною валютою;

регулювання строків платежів з експорту та імпорту і строків надходження імпортних товарів в разі попередньої оплати;

обмеження для резидентів на вивезення валюти та інвестицій за кордон;

здійснення валютних операцій з дозволу центробанку і уряду (генеральні ліцензії НБУ на здійснення валютних операцій видає кредитно-фінансовим установам на весь період дії режиму валютного регулювання; індивідуальні ліцензії видає резидентам і нерезидентам для разової валютної операції на період, необхідний для її здійснення);

обмеження участі банків у наданні міжнародних позик в іноземній валюті.

Більшість з цих заходів вжито в Україні. Хоча, починаючи з 1999 р., досягнуто позитивне значення сальдо рахунку поточних операцій, у зв'язку з можливим скороченням експорту певні обмеження повинні зберігатися.

Правова основа валютного регулювання і контролю: Декрет Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 19 лютого

1993 р. № 15-93, Закон України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті" від 23 жовтня 1994 р. № 185/94-ВР. В 1995 р. в першому читанні розглянуто законопроект "Про валютне регулювання", але до другого читання не дійшло. Отже, законодавча база валютно-курсової політики застаріла.

Наповнюється валютний ринок України переважно з продажу валюти експортерами. Відновлення після кризи 1998 р. обов'язкового продажу експортерами частки валютних надходжень було вимушеним кроком. Зовнішньоекономічна діяльність цих підприємств дозволила НБУ значно збільшити міжнародні резерви. Іншим джерелом є іноземні інвестиції та валютні кошти, отримані внаслідок розміщення за кордоном цінних паперів. До кінця 1998 р. важливим джерелом наповнення валютного ринку була участь нерезидентів на ринку ОВДП, проте нерегульоване їх залучення на ринок ОВДП стало причиною фінансової кризи.

Попит на валюту визначається необхідністю розрахунків за імпортом, платежів у боргах, а також бажанням іноземних інвесторів вивезти прибутки чи інвестиції. Особливий тиск валютний ринок відчуває під час масового вивезення іноземних інвестицій і виконання зовнішніх боргових зобов'язань. Тому має забезпечуватись регулювання валютного ринку, яке може полягати у прогнозуванні його діяльності, узгодженні цього прогнозу із макроекономічним прогнозом. Поточне регулювання валютного ринку здійснюється безпосередньо присутністю на ньому НБУ.

Україна приєдналась до ст. VIII статуту МВФ, отже, українська гривня повинна конвертуватись без обмежень при поточних операціях. Тому введення обмежень на придбання іноземної валюти на валютному ринку є певним порушенням цієї статті.

Валютне законодавство обмежує терміни надходження попередньо сплачених товарів з імпорту та валютної виручки від здійснення експортних операцій. Ці заходи не тільки сприяють стабілізації валютного ринку, але й запобігають відпливу капіталу.

При формуванні довгострокової стратегії грошово-кредитної політики, включаючи її валютно-курсову складову, необхідно враховувати різницю у внутрішній і зовнішніх цінах.

У 1999 р. номінальний ВВП на душу населення в Україні становив 617 дол. США, а за паритетом купівельної спроможності (ПКС) – 3142 дол. США [12]. У 2001 р. ВВП на душу населення за ПКС становив понад 4500 дол. США (номінальний ВВП на душу населення наприкінці 2001 р. становив близько 785 дол.). Отже в Україні ВВП за ПКС більш ніж в 5 разів перевищує номінальний ВВП. Вказане є наслідком значного перевищення в 1998-1999 рр. темпів девальвації гривні над темпами інфляції.

Вже згадувалося про сприятливість для експортерів девальвації гривні. Перевищення темпів девальвації гривні над темпами інфляції в 1998-1999 рр. було сприятливим і для українських виробників, які працювали на внутрішній ринок. Ситуація виглядала таким чином: ціни на імпортні товари підвищились відповідно до девальвації гривні, ціни на вітчизняні товари – відповідно до інфляції. Ця обставина зменшила цінову конкурентоспроможність імпортних товарів. Але позитивний ефект від зниження реального обмінного курсу гривні не міг бути тривалим – зростання обсягів випуску товарів, орієнтованих на внутрішнє споживання, вперлося в обмежений попит. Може, про це й свідчить дефляція в 2002 р.

Перевищення ВВП за ПКС над номінальним ВВП означає також те, що ціни, виражені в інвалюті, на зовнішніх ринках вищі порівняно з цінами на внутрішньому ринку (хіба що за винятком товарів зі значною часткою у собівартості імпортних енергоносіїв – наприклад металопродукції). Тому українські виробники прагнуть торгувати за кордоном. Показова ситуація з експортом насіння соняшнику: для забезпечення сировиною внутрішнього виробника олії мусили вводити вивізне мито 23%. Отже, значне перевищення ВВП з ПКС над номінальним ВВП може призвести до штучного дефіциту в Україні тієї продукції, яка має попит за кордоном. Далі можливий такий сценарій: внутрішні ціни починають зростати, експорт вже стає не вигідним. І тоді експортери можуть порушити питання щодо нової девальвації гривні.

В розвинутих країнах різниця між номінальним ВВП і ВВП на основі ПКС невелика. В 1999 р. у Швеції вона становила 18%, у Швейцарії – 26%, Норвегії і Данії – 22%, в Великобританії – 6%. У країнах Центральної Європи перевищення ВВП за ПКС над номінальним ВВП таке: в Чехії – у 2,6 разу, в Угорщині – у 2,4 разу, у Польщі – у 2,2 разу. Значне перевищення ВВП за ПКС над номінальним ВВП означає, що українська економіка має помітний інфляційний потенціал, тобто внутрішні ціни у валютному еквіваленті на товари, що експортуються, прагнуть досягти зовнішніх цін. В цьому разі валютно-курсова політика повинна сприяти досягненню цінової рівноваги через зростання реального курсу гривні.

Показовий приклад Росії, де в 1999 р. сталося підвищення курсу рубля у реальному вираженні в результаті досягнення відповідності внутрішніх і зовнішніх цін у валютному еквіваленті на експортні товари, в першу чергу на енергоресурси. В 1998 р. в Росії зростання внутрішніх цін на енергоносії було невеликим, особливо в порівнянні з темпами девальвації рубля. Це дозволило стримувати зростання внутрішніх цін на російські товари і потіснити з російського ринку імпортні товари. Проте в 1999 р. в Росії

виник дефіцит нафтопродуктів, доки внутрішні ціни на них не були приведені у відповідність із зовнішніми. До речі, помітне підвищення обмінного курсу рубля у реальному вираженні передбачалося макроорієнтирами Росії на 1999 р.: за прогнозованого середнього значення курсу рубля 21,5 руб./1 дол. США (наприкінці 1998 р. – 20,65 руб./1 дол. США) запланований на цей рік рівень інфляції становив 30%. Отже, приклад Росії є аргументом на користь проведення в Україні політики зростання реального курсу гривні.

Орієнтирами валютно-курсової політики залишаються: збереження плаваючого курсу, стабільність реального обмінного курсу, який формує сприятливі умови для зовнішньоекономічної діяльності, та незначна девальвація гривні [33]. Проте використання девальвації як компенсуючого інструменту експортних втрат дає тимчасові вигоди, а **зміцнення національної грошової одиниці** може бути кориснішим. Йдеться, поперше, про здешевлення критичного імпорту енергоносіїв. По-друге, здешевлюється імпорт машин і обладнання, що відповідає стратегії інноваційного розвитку. По-третє, поступова ревальвація гривні здешевлює обслуговування зовнішнього боргу. По-четверте, стабільний валютний курс – це надійна основа стабільності внутрішніх цін. По-п'яте, ревальвація – важливий чинник підвищення доходів населення, вартості активів підприємств і фінансових установ, номінованих у доларовому вираженні. Пошосте, міцна гривня – це передумова зміцнення інвестиційного потенціалу [10].

Зрештою, Україні потрібно наважитися на запровадження довгострокової стратегії економічного зростання, що ґрунтується на внутрішніх чинниках. Надійною підтримкою такої стратегії може бути **зміцнення гривні**.

Валютно-курсова політика має сприяти зближенню номінального валютного курсу гривні з паритетом її купівельної спроможності через забезпечення підвищення реального курсу гривні. Це необхідно для посилення значення внутрішніх чинників економічного зростання.

Основними загрозами, що пов'язані з проведенням валютно-курсової політики є: відсутність довгострокової валютно-курсової стратегії; вплив капіталу за межі держави; недосконала і застаріла законодавча база; порівняно невеликі обсяги міжнародних резервів НБУ.

Проблеми банківського кредитування реальної економіки

Безпосередній вплив грошово-кредитної політики на економічну діяльність здійснюється через банківське кредитування. Стан банківського кредитування вивчається на основі інформації бюлетенів НБУ. Обсяги вимог банків за кредитами, наданими в економіку України, наведено в табл. 9.

Помітне зростання обсягів кредитування спостерігається останні чотири роки.

Таблиця 9

**Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України
за видами валют та строками**

на кінець періоду, млн. грн.

Рік	Усього	У тому числі за видами валют		У тому числі за строками кредитів	
		у національній	в іноземній	короткострокових	довгострокових
1997	7295	5195	2100	6522	773
1998	8873	5117	3756	7240	1633
1999	11787	5716	6071	9142	2645
2000	19574	10568	9006	16060	3514
2001	28373	15845	12528	22218	6156
2002	42035	24463	17572	30185	11849
2003	67835	39563	28272	37282	30553

Частка довгострокових кредитів зросла з 10,6% – 1997 р. до 45% – 2003 р. (за банківською класифікацією довгостроковими є кредити з термінами погашення понад 1 рік, тому багато з них справді є середньостроковими). У банках переважають короткострокові пасиви, наприклад вклади населення, тому частка довгострокового кредитування менша порівняно з часткою короткострокового.

Поки що частка кредитування інвестицій у загальному обсязі банківського кредитування зменшується з 10% – 1998 р. до 6,5% – 2003 р. (табл. 10).

Таблиця 10

**Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України
за цільовими вкладеннями**

на кінець періоду, млн. грн.

Рік	Усього	У тому числі на діяльність					
		поточну			інвестиційну		
		усього	за видами валют		усього	за видами валют	
			національна	іноземна		національна	іноземна
1998	8873	7986	4735	3251	887	382	505
1999	11787	10743	5230	5514	1044	487	557
2000	19574	18466	9987	8479	1108	581	527
2001	28373	27024	15107	11917	1349	738	612
2002	42035	39673	23201	16472	2361	1261	1100
2003	67835	63454	37332	26121	4381	2231	2151

Незначною є частка кредитів, наданих домашнім господарствам (табл. 11). Хоча за 7 років вона збільшилась з 4,7% до 14,6%, **прориву у кредитуванні малого і середнього бізнесу не сталося**. Відзначимо, що в розвинених країнах малий та середній бізнес створюють до 60% ВВП, і це визначає пріоритети кредитування.

Таблиця 11

Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України за секторами економіки

на кінець року, млн. грн.

Рік	Всього	У тому числі за секторами економіки			
		фінансовий (небанківський)	нефінансовий	домогосподарства	некомерційні організації, що обслуговують домогосподарства
1997	7295	–	6951	345	–
1998	8873	89	8070	687	27
1999	11787	103	10763	903	14
2000	19574	203	18263	1092	16
2001	28373	175	26603	1561	35
2002	42035	179	38153	3659	44
2003	67835	491	57403	9889	53

Частка кредитів фізичним особам у загальному обсязі кредитів є невисокою (в 1999 і 2001 рр. – 5-6%, в 2002 р. – майже 8%, в 2003 р. – 13,2%). У загальній сумі кредитів суб'єктам господарювання найбільша частка належить обробній промисловості та торгівлі (відповідно 31,1% і 40,3% у 2002 р.). Частка кредитів суб'єктам господарювання сільського та лісового господарства у 2002 р. становила 6,8%. В 2003 р. питома вага таких кредитів становила відповідно: в обробну промисловість – 28,5%, торгівлю – 41,8%, в сільське і лісове господарство – 7,8%.

Таблиця 12

Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України в 1998-2003 рр. суб'єктам господарювання і фізичним особам

на кінець року, млн. грн.

Рік	Загальна сума кредитів	Сума кредитів суб'єктам господарювання	Сума кредитів фізичним особам
1998	8873	8344	529
1999	11787	11101	686
2000	19574	18594	980
2001	28373	26955	1418
2002	42035	38721	3313
2003	67835	58849	8986

Бюлетені НБУ містять також інформацію щодо обсягів кредитування за формами власності. Ця інформація наведена у табл. 13 і особливих коментарів не потребує.

Сумарний капітал банків України наприкінці 2002 р. становив 1,872 млрд. дол. США, а наприкінці 2003 р. – 2,416 млрд. дол. США (Morganchase має капітал в 20 разів, а Deutsche Bank – у 10 разів більший). Капітал усіх банків України відповідає капіталу середнього європейського банку.

Таблиця 13

**Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України
за формами власності**

на кінець періоду, млн. грн.

Рік	Усього	У тому числі за формами власності			
		приватна, включаючи фізичні особи	колективна	державна	міжнародних організацій та юридичних осіб інших дер- жав
1997	7295	345	4752	2200	–
1998	8873	1217	6258	1276	122
1999	11787	1453	8726	1339	270
2000	19574	1861	15387	1860	466
2001	28373	2873	21976	2850	674
2002	42035	5650	31642	3659	1083
2003	67835	13519	47694	5011	1612

Здійснення заходів з удосконалення банківського обслуговування в Україні повинно ґрунтуватися на прагненні банківської системи досягти європейських стандартів і підходів у своїй діяльності. Саме така банківська система є важливим чинником створення в Україні ефективної ринкової економіки, яка була б цілком конкурентоспроможною з економіками передових країн Європи.

Україна оголосила про свій намір вступити до європейського співтовариства. Отже, і банківська система України повинна ставити перед собою завдання інтеграції до ЄС. Серед аспектів виконання цього завдання найважливішим є розвиток тіснішого співробітництва. У плані співпраці, підготовленому ЄС, є питання монетарної політики і регулювання валютного курсу, надання фінансових послуг, руху капіталу, інвестицій, включаючи їхній захист, фінансового контролю, боротьби з відмиванням “брудних” грошей. Важливою складовою частиною здійснення інтеграційних процесів є усунення невідповідностей між банківськими законодавствами України і ЄС.

Середньозважена ставка рефінансування НБУ в 2001 р. – 19,7%, в 2002 р. – 9,5%. З кінця 2002 р. та протягом 2003 р. – 7%. Вартість кредитних ресурсів комбанків наведено в табл. 14.

Таблиця 14

**Процентні ставки банків України в 2001–2003 рр.
за кредитами (середньозважені у річному обчисленні)**

Період	Усього	У національній валюті			В іноземній валюті		
		усього	юридичним особам	фізичним особам	усього	юридичним особам	фізичним особам
2001	26,1	31,9	32,0	23,1	13,1	13,1	15,7
2002	20,8	24,8	24,9	21,9	11,9	11,9	14,4
2003	17,5	20,2	19,8	27,6	11,6	11,2	16,0

Довідково: ставки кредитування в 2003 р.: в Англії – 3,69%; США – 4,12%; Китаї – 5,31%; Японії – 1,82%; Франції – 6,6%; Індії – 11,46%.

Висока вартість кредитних ресурсів банківської системи України робить їх важкодоступними. Банки пояснюють це високим рівнем ризику і посилаються на законодавчу неврегульованість прав кредиторів. Однією з причин високих ставок кредитів є певний дефіцит кредитних ресурсів, пов'язаний з низьким рівнем капіталізації банків, недовірою населення до банківської системи. Певним обмеженням кредитування є норматив резервування в НБУ коштів, залучених банками. В українській економіці спостерігаються значні обсяги кредиторської і дебіторської заборгованостей (табл. 15).

Таблиця 15

Дебіторська та кредиторська заборгованість між підприємствами та установами України

млн. грн.

	Дебіторська заборгованість		Кредиторська заборгованість	
	усього	у т.ч. прострочена	Усього	у т.ч. прострочена
на 1 січня 2002 р.	209498,7	87635,0	242558,5	97448,9
на 1 січня 2003 р.	228996,4	89078,6	261416,5	101661,4
на 1 січня 2004 р.	274513,7	71881,9	344918,9	105885,0

Забезпечення доступності кредитних ресурсів поряд із зменшенням податкового тиску допоможе підприємствам мати обігові кошти в достатній кількості, підвищити рівень їх платоспроможності та усунути заборгованості.

Здійснення кредитної політики повинно узгоджуватись з потребами економіки. Зменшенню вартості кредитів може сприяти подальше зниження ставки рефінансування та зростання рівня капіталізації банківської системи. Впровадження довгострокового рефінансування дозволить збільшити обсяги надання довгострокових кредитів. Структура емісійних операцій НБУ повинна змінитись у бік збільшення частки емісії, пов'язаної з рефінансуванням комбанків. Зростання грошової маси повинно супрово-

дзуватись поліпшенням її структури і забезпечуватись, насамперед, збільшенням попиту суб'єктів господарювання на кредитні ресурси та підвищенням рівня реальної зарплати випереджальними темпами, порівняно зі збільшенням обсягів виробництва.

Реальними джерелами інвестування української економіки слід вважати прямі іноземні інвестиції, надходження від приватизації, кошти на закордонних рахунках, а також кошти населення. Для залучення останніх важливо відновити довіру до банків. У вирішенні цього питання особливої актуальності набуває збільшення ефективності банківського нагляду.

Отже, можна виділити такі загрози, пов'язані з банківським кредитуванням: невисокий рівень капіталізації банків; високий рівень кредитних ставок; неготовність комбанків до довгострокового кредитування; недостатня ефективність нагляду НБУ за діяльністю комбанків; невелика питома вага кредитів для малого і середнього бізнесу; недовіра населення до банківської системи; важке економічне становище суб'єктів підприємницької діяльності, низький рівень їх платоспроможності.

4. ОЦІНКА ТА РЕГУЛЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Методика розрахунку основних індикаторів фінансової безпеки

Для характеристики рівня фінансової безпеки (ФБ) використовуємо поняття індикаторів порогових значень. Індикатори – це спеціальні показники фінансової безпеки. Граничним значенням цих показників даємо назву "порогових". Відхилення фактичного значення індикатора від порогового свідчить про необхідність профілактики або усунення причин, що викликають ці відхилення.

Рівень фінансової безпеки визначають багато індикаторів, основними з яких є: дефіцит державного бюджету, обсяги боргів держави, рівень інфляції, рівень монетизації економіки, обсяг міжнародних резервів НБУ, вартість банківських кредитів.

Ступінь впливу загроз визначається на підставі розрахунку і моніторингу системи зазначених індикаторів та порівняння їх із пороговими значеннями.

Нижче наводимо методику розрахунку індикаторів фінансової безпеки (система індикаторів є відкритою і може коригуватися відповідно до ситуації).

Порогові значення індикаторів визначаються залежно від специфіки досліджуваного явища. Вони, звичайно, не можуть бути визначені точними розрахунками, а визначаються експертно на основі досвіду. При визначенні порогових значень ФБ України слід враховувати також граничні рівні критеріїв, встановлених для країн – кандидатів на вступ до ЄС. Як порогові значення ФБ для України можуть прийматися значення відповідних показників інших країн.

Дефіцит державного бюджету є перевищенням видатків бюджету над його доходами. Рівень дефіциту бюджету (L_{bds}) визначається з позицій фінансової безпеки на кожен рік як відношення обсягу дефіциту (BD) до обсягу ВВП (GDP):

$$L_{bds} = \frac{BD}{GDP} \times 100\%$$

Інформація щодо дефіциту державного бюджету України міститься в законі про державний бюджет України у звітних матеріалах Міністерства фінансів, що стосуються виконання державного бюджету, а також у матеріалах Держкомстату України.

Обсяги внутрішніх і зовнішніх боргів держави – це обсяги непогашених на конкретну дату запозичень, здійснених державою на внутрішніх і зовнішніх ринках. Рівень боргової безпеки держави L_{dis} – для внутрішнього боргу і L_{dfs} – для зовнішнього боргу) визначається співставленням, відповідно, внутрішнього або зовнішнього боргу (D_i, D_f) з обсягами ВВП (GDP):

$$L_{dis}(L_{dfs}) = \frac{D_i(D_f)}{GDP} \times 100\%.$$

Інформацію щодо обсягів внутрішніх і зовнішніх боргів та витрат державного бюджету України на їх погашення та обслуговування надає Міністерство фінансів. Критерієм "безпеки" боргів є спроможність держави їх погашати та обслуговувати. З огляду на це визначається порогове значення відношення боргів до ВВП. У міжнародній практиці вважається безпечним зовнішній державний борг, який не перевищує 60% ВВП. Україна наприкінці 2002 і 2003 рр. мала державний зовнішній борг (з урахуванням гарантованого державою зовнішнього боргу), відповідно, 24,1% і 21,7% ВВП. Через недостатні фінансові ресурси та обсяги міжнародних резервів безпечний рівень зовнішнього державного боргу не повинен перевищувати 30% ВВП.

Рівень інфляції визначається зростанням цін, що викликає знецінення коштів населення і господарюючих суб'єктів. Рівень інфляції є визначальним щодо оцінки внутрішньої фінансової стабільності у країні. Для центральних банків головним завданням є дотримання певних інфляційних орієнтирів. Європейський центральний банк виходить, насамперед, з того, щоб рівень інфляції у країнах зони євро не перевищував 2%. Проведення будь-яким центробанком грошово-кредитної політики пов'язано з урахуванням інфляційного чинника. Рівень інфляції в Україні розраховує Держкомстат у відсотках, і він залежить від зміни вартості кошика основних споживчих товарів. Держкомстат України рівень інфляції відніс до основних соціально-економічних показників, він має назву "індекс споживчих цін".

Рівень монетизації економіки (L_{ms}) у конкретному році визначається у відсотках як відношення обсягу грошової маси за агрегатом МЗ (MS МЗ) до річного обсягу ВВП (GDP):

$$L_{ms} = \frac{MSM3}{GDP} \times 100\%.$$

Фактично, цей індикатор відображає рівень забезпечення економіки держави грошовими ресурсами. Дані щодо обсягів грошової маси містяться у бюлетенях Національного банку України. В них міститься також інформація щодо обсягу іноземної валюти у загальному обсязі грошової маси МЗ. В роботі рівень монетизації наведено на кінець періоду.

Міжнародні резерви НБУ. Від рівня міжнародних резервів НБУ значною мірою залежить зовнішня стабільність гривні, яка визначається стабільністю її валютного курсу.

су, а також платоспроможність держави стосовно погашення і обслуговування зовнішніх боргів. Інформація щодо обсягів міжнародних резервів міститься у бюлетенях НБУ.

Вартість банківських кредитів визначається річними відсотками, що сплачує позичальник комбанку за користування його кредитами. Що вищий відсоток позичальник виплачує банку за користування кредитами, то менш привабливими і доступними ці кредити будуть для позичальника. І навпаки, зі зниженням вартості кредитів рівень їх доступності і привабливості для позичальника підвищується. Слід зазначити, що рівень ставок кредитування економіки з боку комбанків залежить від рівня облікових ставок центрального банку, зміну яких використовують останнім для регулювання обсягів грошової пропозиції для економіки. Дані щодо рівня відсоткових ставок банківських кредитів для економіки містяться у бюлетенях НБУ.

Індикатори ФБ у динаміці наведено у табл. 16, а їх порівняння із пороговими – у табл. 17.

Таблиця 16

Динаміка індикаторів фінансової безпеки України

№	Показники	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
1	Дефіцит державного бюджету, відсотків до ВВП	3,9	4,9	0,5	-0,6	-2,1	-2	-3,2	-0,4
2	Обсяг зовнішнього боргу, відсотків до ВВП	19,8	19,1	27,4	39,5	33,1	26,3	24,1	21,7
3	Обсяг внутрішнього боргу, відсотків до ВВП	4,5	10,9	13,3	11,5	12,2	10,3	9,5	7,8
4	Рівень інфляції, відсотків	39,7	10,1	20	19,2	25,8	6,1	-0,6	8,2
5	Рівень монетизації, відсотків до ВВП; на кінець року	11,5	13,4	15,3	16,9	19,0	22,4	28,7	36,1
6	Міжнародні резерви, млрд.дол. США	1,96	2,34	0,76	1,05	1,48	3,09	4,42	6,94
7	Вартість банківських кредитів, відсотків річних	–	–	43,8	43,3	33	26,1	20,8	17,5

Таблиця 17

Порівняння фактичних значень індикаторів фінансової безпеки України з пороговими значеннями

№	Показники економічної безпеки	Порогове значення	Фактичне значення (2001)	Фактичне значення (2002)	Фактичне значення (2003)
1	Дефіцит бюджету, відсотків до ВВП	1	-2,0	-3,2	-0,4
2	Обсяг зовнішнього боргу, відсотків до ВВП	30	26,3	24,1	21,7
3	Обсяг внутрішнього боргу, відсотків до ВВП	10	10,3	9,5	7,8
4	Рівень інфляції за рік, відсотків	5	6,1	-0,6	8,2
5	Рівень монетизації, відсотків до ВВП	50	22,4	28,7	36,1
6	Рівень міжнародних резервів НБУ, місяці імпорту майбутнього періоду	3	1,7	2,0	2,6
7	Вартість банківських кредитів, відсотків річних	10	26,1	20,8	17,5

Загальні рекомендації щодо підвищення рівня фінансової безпеки

Підвищення рівня ФБ передбачає прийняття дієвих правових актів, створення відповідних інституцій, прийняття адекватних управлінських рішень в річці фінансової політики. Заходи щодо підвищення рівня ФБ мають бути системними і зосереджуватися на ключових проблемах.

На стан фінансової безпеки відчутно впливає **бюджетна політика**, в т.ч. рівень бюджетного дефіциту. Для країн зони євро рівень бюджетного дефіциту не повинен перевищувати 3% до ВВП. Для України з її невисоким рівнем платоспроможності дефіцит не повинен перевищувати 1% до ВВП.

Важливим показником фінансової безпеки є рівень **внутрішніх і зовнішніх боргів**. У міжнародній практиці "безпечним" вважається зовнішній державний борг, який не перевищує 60% від ВВП. В Україні з огляду на недостатній рівень зовнішньої платоспроможності і невеликі обсяги міжнародних резервів рівень зовнішнього державного боргу не повинен перевищувати 30%.

Грубі помилки при здійсненні внутрішніх запозичень призвели до фінансової кризи 1998 р. Наслідки відомі: втрати бюджету від піраміди ОВДП становили 7,6 млрд. грн., валютні резерви зменшилися з 2,3 до 0,76 млрд. дол. США, сталася девальвація гривні з 1,9 до 5,2 грн. за 1 дол. США. Завдано нищівного удару по фінансових активах суб'єктів господарювання та доходах громадян. У 2,5 разу зменшився ВВП на душу населення у доларовому еквіваленті, за цим ключовим показником Україна вміє опинилася у ранзі бідних країн.

Важливим показником фінансової безпеки є **рівень інфляції**. Останніми роками спостерігалася тенденція до його зменшення (в 2000 р. – 25,8%, в 2001 р. – 6,1%, а в 2002 р. – навіть дефляція 0,6%). Ці дані свідчать про антиінфляційну спрямованість грошово-кредитної політики НБУ.

Рівень монетизації економіки наприкінці 2002 р. становив 28,7%, а наприкінці 2003 р. – 36,1%, що свідчить про недостатнє наповнення економіки грошовими ресурсами. Недостатній рівень монетизації економіки України характеризують і дані швидкості обороту грошової маси. У 1995-1996 рр. грошова маса оберталася понад 10 разів на рік, в 2002 р. – 5-6 разів, в 2003 р. – близько 3,2 разу, що є показником її помітного зниження, в той самий час в країнах Західної Європи швидкість обороту грошей в межах 1-2 рази на рік, а в Японії – 0,9 разу на рік.

Одним із основних критеріїв ФБ є стабільність національної валюти, яка має забезпечуватися **валютними резервами**. Для підтримки стабільності гривні використовують також монетарні інструменти, операції на відкритому ринку, методи валютного регулювання.

Згідно з міжнародною практикою обсяг резервів центробанку не повинен бути менший за суму, еквівалентну квартальному обсягу імпорту.

Україна має невеликі обсяги міжнародних резервів (у лютому 2004 р. обсяг міжнародних резервів Японії становив 776,9 млрд. дол., США – 85 млрд. дол., Франції – 68,2 млрд. дол., Польщі – 36,7 млрд. дол., Угорщини – 13,1 млрд. дол.).

Співвідношення міжнародних резервів НБУ і грошової бази має наближатися до 100%, тоді менша ймовірність різкої дестабілізації валютного курсу. Зменшення цього показника з 76% – на початку 1997 р. до 30% – наприкінці 1998 р. супроводжувалося падінням курсу гривні. Починаючи з 2001 р., рівень забезпечення грошової бази резервами НБУ перевищив 60%, одночасно спостерігається стабільність валютного курсу гривні.

Порівнюючи індикатори фінансової безпеки за останні роки з пороговими значеннями, можна дійти висновку про деяке поліпшення ситуації. Водночас рівень монетизації економіки недостатній, а вартість банківських кредитів залишається висока. Є певна невизначеність щодо інфляційних процесів, оскільки рівень інфляції в 2003 р. становив 8,2%, а проектом бюджету-2004 передбачений рівень річної інфляції 6%, що перевершує порогове значення.

Для підвищення рівня фінансової безпеки необхідно:

- розробити стратегію фінансової безпеки України;
- забезпечити прийняття Податкового кодексу, законів України про державний борг, фінансово-кредитну сферу, фінансові операції, про валютне регулювання тощо;
- створити надійну систему фінансового контролю;
- запровадити чіткий порядок у справі отримання і відшкодування іноземних кредитів для господарських суб'єктів усіх форм власності;
- створити єдину державну інформаційну базу, яка охоплювала б усі фінансово-кредитні установи;
- створити умови для збільшення реальних грошових доходів населення.

5. ПРОТИДІЯ ВІДПЛИВУ КАПІТАЛУ ТА ЙОГО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Відплив капіталу як загроза фінансовій безпеці

В умовах транснаціоналізації економіки експорт капіталу є звичайним явищем. Проте легальні українські інвестиції за кордоном вкрай мізерні (на 1 січня 2003 р. – 143,9 млн. дол. США), переважає відплив капіталу за кордон в нелегальній формі.

До того ж відбувається відплив капіталу в “тінь”. В умовах української специфіки межа між кримінальною та легальною підприємницькою діяльністю часто втрачається. Фахівці стверджують, що кумулятивний обсяг тіньового капіталу України становить близько 40 млрд. дол. Тіньова економіка паразитує на легальній, доходи останньої перетікають у тінь з метою ухилення від оподаткування. Іншим каналом є приховування у тіні коштів, отриманих злочинним шляхом. Далі ці кошти починають самостійне життя, відбувається тінізація грошового обігу, що деформує офіційні фінансові процеси.

В разі стагнації вітчизняної легальної економіки (через технологічну відсталість, нестачу ресурсів, податковий тиск, волонтаризм контролюючих органів) тіньовий капітал не може легалізуватися в країні. Тому його лише частково реінвестують у відтворення тіньового сектору і відмивають всередині країни, а переважно вивозять за кордон, де відмивають, перетворюючи на заощадження, накопичення та інвестиції. Іноді ці кошти у мізерних обсягах у вигляді іноземних інвестицій повертаються в Україну.

За роки незалежності з України за кордон вивезено до 40 млрд. дол. США, а повернулося у вигляді прямих іноземних інвестицій набагато менше [23].

На думку експертів тіньові структури контролюють більше половини ВВП України, значну частку торгово-фінансових операцій [21]. Від обсягів тіньової економіки залежить суверенітет України, бо для тіньовиків незалежність України не має цінності.

Головною загрозою економічній безпеці є те, що ми створили відкриту економіку, яка значною мірою є тіньовою (тіньовий капіталізм). Відкрита модель тіньової економіки провокує низку похідних загроз у сфері фінансової безпеки:

деградація легальної економіки;

вивезення за кордон тіньових капіталів, заощаджень і накопичень;

скорочення можливостей бюджету і підприємств вимагає іноземних кредитів, які за умов корупції спрямовуються у тіньовий сектор і повертаються за кордон у вигляді капіталу окремих осіб; утворений таким чином зовнішній борг обслуговується за

рахунок бюджету (держбюджет "приватизується" тіньовим сектором і навіть справа формування бюджету переходить до рук лобістів);

іноземний сектор не робить інвестицій в економіку країни, а заощаджує отриманий тіньовий капітал під відсотки.

Заможні прошарки населення контролюють економічну ситуацію та спрямовують фінансові потоки за кордон, де вони працюють з більшою ефективністю. Бідні прошарки, не зайняті в деградованому легальному виробництві, змушені: пропонувати робочу силу тіньовому сектору та експортувати її за кордон; жити на державну допомогу із соціального захисту, яка весь час зменшується. Посилюється розшарування суспільства, що призводить до конкуренції між класами за контроль над державою, і зростання соціальної напруги.

Кращим засобом боротьби з тіньовою діяльністю є прийняття рішень на макрорівні стосовно реструктуризації державної власності, перехід ліквідних об'єктів у приватне або акціонерне володіння. Другим ефективним засобом є процедура банкрутства, яка може зруйнувати злочинний симбіоз у господарській діяльності основного підприємства і тіньового співвласника. Зазначені заходи позитивно вплинуть на структуру об'єктів власності шляхом вилучення з неї тіньової компоненти. Державну власність мають складати об'єкти, де одержати тіньовий прибуток набагато складніше.

Отже, раціональна структура власності повинна мати такий вигляд:

переважає приватне підприємництво, найбільш ефективне, оскільки власник консолідує всі три складові права (володіння, користування, розпорядження) і несе повну відповідальність за результати;

колективна власність посідає друге місце і також охоплює досить ліквідні об'єкти; вона є похідною від приватної, для чого приватний власник в інтересах розвитку виробництва розщеплює право власності і залучає трудовий та інтелектуальний потенціал найманих робітників;

залишковою в структурі є державна форма власності, виробництво у рамках якої не дає прибутку і є неліквідним.

Отже, потрібен якісний перехід від моделей, заснованих на розщепленому праві власності, до моделей, що мають консолідоване право і в змозі запускати ринкові механізми.

Вихід економіки з тіні можливий тільки за умов стимулювання з боку держави процесів легальних заощаджень і накопичень середнього класу.

Відплив капіталу у тінь і за кордон – явище, притаманне країнам із перехідною

економікою, його причинами є політична й економічна нестабільність, недосконале законодавство. За офіційними даними нелегальний валютний обіг в Україні сягає близько 12 млрд. дол. США, поза банками перебуває понад 45-60% національної валюти [36]. Є країни, де капітали почуваються комфортніше, їх приваблюють ліберальні закони, можливість переказу грошей без зазначення місця їхнього походження, податкові пільги, свобода валютного обміну, неконтрольоване вивезення валюти. Це – офшорні зони та країни з ліберальним законодавством, наприклад Швейцарія.

Недопущення незаконного витоку капіталу є завданням валютного контролю, при цьому контролюються валютні операції резидентів і нерезидентів, а органами контролю є НБУ, податкові та митні органи, уповноважені банки, інші організації, що здійснюють валютний контроль.

Законом України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті" визначено, що валютна виручка резидентів від експорту підлягає зарахуванню на їхні рахунки в уповноважених банках не пізніше 90 календарних днів з дня митного оформлення експортованої продукції; товари чи послуги, що отримуються за імпортом на умовах відстрочення поставки, повинні надійти в межах 90 днів. У разі необхідності перевищення цього терміну НБУ надає індивідуальні ліцензії. Відкриття валютних рахунків в інших країнах без відома НБУ вважається незаконним. Спробу протидіяти відпливу капіталу зроблено розпорядженням Президента України "Про впорядкування контролю за зовнішньоекономічною діяльністю резидентів України" № 90/2000-рп від 21 лютого 2000 р., було оприлюднено перелік офшорних зон (розпорядження Кабінету Міністрів України № 106-р від 1 березня 2000 р.).

Загалом правова база у цій сфері недосконала. Багато підприємців нелегально вивозять валюту за кордон, уникаючи покарання. Якщо з дозволу НБУ фірма має закордонний валютний рахунок, але перераховує на нього лише частку експортної виручки (залишаючи левову її частку в інших закордонних банках), на прострочену до повернення валюту нараховується лише пеня.

Відплив капіталу у тінь та за кордон має такі негативні наслідки:

недоотримання бюджетами усіх рівнів податків та мита;

позбавлення української економіки інвестиційного ресурсу (чисте збільшення прямих інвестицій в Україну у 2002 р. становило 0,7 млрд. дол. США, відплив капіталу з України – 2,4 млрд. дол. США);

негативний вплив на імідж країни (масовий відплив національного капіталу з країни, яка відчуває дефіцит інвестицій, стримує ПІІ);

завдання шкоди економіці підприємств (для накопичення коштів за кордоном керівники підприємств використовують руйнівні для підприємств схеми);

негативний вплив на моральний клімат у суспільстві (значна частка експортної виручки осідає за межами країни, а боротьба з цим явищем не ведеться);

масовий нелегальний відплив коштів за кордон загрожує стабільності гривні;

відплив капіталу у тінь і за кордон спричиняє неплатежі, бартер, банкрутства.

Можна виділити такі методи відпливу капіталів з України:

1. Нелегальне вивезення грошей шляхом купівлі українською компанією акцій, продаж їх за кордон (зазвичай офшорній структурі) та повторний викуп за ціну, у кілька разів більшу.

2. Заниження експортерами та завищення імпортерами контрактних цін з метою отримання зарубіжним партнером премії, частка якої переказується на кордонний рахунок українського резидента (іноді кошти залишаються на рахунку партнера і використовуються за вказівкою української сторони), завищення у контракті показників якості експортного товару з одночасним завищенням розміру штрафу (дозволяє отримати за кордоном штучний дохід за невідповідність цій якості).

3. Толінгова схема, за якої давальницька сировина, що належить зарубіжній фірмі, надходить на місцеве підприємство, де переробляється, а потім вивозиться, повністю звільнена від податків (для зарубіжного постачальника вигода полягає у відсутності витрат на ПДВ та мито і здешевленні продукту; вітчизняне підприємство за рахунок давальницької сировини тимчасово завантажує потужності, але потрапляє в залежність від постачальника і левова частка доходів вивозиться з країни).

30 жовтня 1999 р. Держдума РФ скасувала толінг. Толінг дозволявся лише в деяких випадках та й за умови, що сировина має російське походження. Велася шалена пропаганда проти прийняття цього рішення, оскільки толінг давав його організаторам сотні мільйонів доларів прибутку, а Росія від толінгу щорічно втрачала 260 млн. дол. (Business Central Europe, 2000, с. 27).

4. Використання важкоконтрольованих зовнішньоторговельних розрахунків (укладання експортного контракту на умовах експортного кредиту з розстрочкою платежу на 10-15 років; домовленість між експортером, який бажає залишити валюту за кордоном, та іноземним контрагентом про постачання на умовах відкриття відкличного акредитива або інкасо з акцептом, а далі – анулювання акредитива або відмова від акцепту після перетинання товаром кордону).

5. Експорт капіталу в чистому вигляді шляхом авансових платежів під імпортні контракти без подальшого постачання товарів і послуг (укладається контракт на постачання продукції з іншої країни, українська фірма проводить попередню платню у валюті, закордонний товар не надходить, а валюта відпливає за кордон).

6. Цінові маніпуляції, через які валюта лишається за кордоном під прикриттям бартерних операцій.

7. Переказ або залишення валюти за кордоном у вигляді внесків до статутних фондів спільних підприємств, що створюються.

8. Використання фіктивних комерційних структур. Наприклад, фірми-фантоми (українська та кіпрська) укладають контракт про постачання української продукції, продукцію відправлено, 90 днів минає, а валюта до країни не надходить. Контролюючі органи з'ясовують, що контрагентів фізично не існує, вивезений через фіктивну фірму за кордон товар продано там, а гроші перераховані на рахунок у закордонному банку.

9. Застосування фальшивих авізо під час відвантаження продукції за кордон та листів-розпоряджень про переказ коштів на рахунки фірм та приватних осіб у закордонні банки, перерахування іноземним фірмам коштів у рахунок оплати фіктивних послуг.

10. Неповорнення валютної виручки під приводом форс-мажорних обставин.

11. Внесення страховального депозиту в іноземний банк для отримання кредиту без його фактичного отримання.

12. Використання іноземців при реєстрації фірм (за короткий проміжок часу за фальшивими документами акумулюються кошти, які далі конвертують у валюту і переказують за кордон, після чого існування фірми припиняється).

13. Накопичення капіталів в офшорних зонах з використанням різноманітних схем (толінгова схема, неповорнення експортної виручки, фіктивні імпортні контракти, авансові перекази у рахунок фіктивних контрактів, створення фіктивної заборгованості перед юридичними особами за кордоном; купівля матеріальних і нематеріальних активів у місцевого представництва офшорної компанії, яка належить керівнику підприємства або родичам).

14. Використання офшорів з метою отримання грошей за фіктивну працю (в офшорі відкривається рахунок або фірма, куди переказуються кошти сумнівного походження; незабаром відкривається аналогічний рахунок або фірма в іншому офшорі, куди переходять гроші; звідти вони швидко повертаються до власника як оплата за працю, яку було виконано для іноземної компанії; ці кошти вже починають оподатковува-

тися і набувають легального вигляду; оскільки податкові вилучення при цьому коливаються в межах 35-40%, вітчизняні підприємці оформлюють отримання грошей з-за кордону не у вигляді зарплати, а як кредит, з якого податків (окрім 3-5% за переказ) сплачувати не треба, оскільки вони не належать до категорії доходів.

До десятки найбільших прямих інвесторів України входять Кіпр, Віргінські Острови, Швейцарія, Ліхтенштейн. Інвестиції з цих офшорних зон і мають українське коріння. Кіпр вважається "податковим раєм", де зареєстровано тисячі українських компаній. Причини: географічна близькість, сприятливий клімат, імідж Кіпру як європейської держави, податок на прибуток для офшорних компаній – 4,25%, наявність угоди про уникнення подвійного оподаткування (відсотки за банківськими внесками, дивіденди за акціями, що отримують в Україні кіпрські компанії, українськими податками не обкладаються, тому вкладання в український банк або придбання акцій підприємств вигідніші від імені кіпрської фірми). Кіпр на 1 січня 2003 р. посідає друге місце серед інвестиційних донорів України (11,3%).

Цікавою є практика обороту українського капіталу через Віргінські Острови, які станом на 1 січня 2003 р. на 5-му місці (6,3%). Частка їх в обсязі ПІІ з латиноамериканських країн в українській економіці становить 75,2%, вплив капіталів відбувається за толінговою схемою. Цим пояснюється пріоритет, який українські економічні агенти надають Островам у торгівлі (33% серед латиноамериканських країн). Оформлення імпорту мінеральних продуктів як давальницької сировини, а експорту нафтопродуктів – як виготовленої з неї кінцевої продукції дає можливість українським господарюючим суб'єктам уникнути ввізного мита на сировину, податків та зборів (окрім митних зборів), а відтак українські експортери продають нафтопродукти афільованим компаніям з Віргінських Островів за меншими цінами. Якщо ціна дизпалива і мазуту, що вивозилися як кінцева продукція з давальницької сировини, відповідно, 190 дол. та 93 дол. за тону, то ціна цієї ж продукції, яку експортували на загальних умовах, відповідно, 221 дол. та 116 дол. за тону. Тобто, різниця у ціні тонни дизпалива була 31 дол., мазуту – 23 дол. США. Далі афільовані компанії з Віргінських Островів перепродують нафтопродукти за вищими цінами, ніж ті, за якими вони вивозилися з України.

15. Набуває поширення схема, коли зникають банки, підпалюють документацію і вуалюється подальший шлях коштів.

16. Використання державних цінних паперів та облігацій внутрішньої державної позики: таким чином, відбувається трансформація внутрішнього боргу в зовнішній і відповідно – вивезення національного капіталу за кордон.

17. Вивезення капіталу приватними особами, в тому числі за допомогою кредитних карток; відкриття українськими громадянами зарубіжних рахунків із порушенням законодавства, на яких акумулюється частина зарплати, гонорарів та інших доходів, що отримані у валюті за кордоном або на території України.

18. Зарахування на зарубіжні валютні рахунки українських резидентів коштів від продажу іноземним фізичним і юридичним особам будь-яких матеріальних активів (ця схема традиційна для громадян, що виїжджають на постійне місце проживання).

19. Ввезення товарів під виглядом майна під зобов'язання про зворотне вивезення (виставки, комплектуючі тощо) з наступною його реалізацією без дозволу митних органів та без сплати відповідних платежів.

Найефективнішим заходом щодо припинення впливу капіталу було б створення в Україні таких само сприятливих умов для вкладання капіталу, як і за кордоном. Це збільшило б і внутрішню інвестиційну активність. Без активізації внутрішнього інвестування зовнішні інвестиції істотно не збільшаться, тому вкрай важливо створити умови для реінвестування коштів вітчизняними інвесторами та повернення капіталів, що потрапили за кордон. Цьому може сприяти податкова амністія, яку оголошено Указом Президента України від 31 березня 2000 р. № 552/2000 "Про заходи щодо легалізації фізичними особами доходів, з яких не сплачено податків".

Як переконує світовий досвід, подібні кроки можуть дати ефект. У результаті податкової амністії в Ірландії у 1978 році вдалося повернути кошти у розмірі 2,5% ВВП. У США в 1982 і 1997 роках у 35 штатах здійснювалися різноманітні програми податкових амністій, в результаті було зібрано 2,7 млрд. дол. США. В Індії у 1997 р. повернено 2,5 млрд. дол. В Індонезію з приходом до влади Сухарто повернулося 50 млрд. дол. Слід враховувати, що податкова амністія сприяє поверненню вивезених грошей, але не захищає від нових злочинів. **Відплив капіталів буде зупинено за умов політичної та макроекономічної стабільності, вдосконалення правової бази підприємства оподаткування, стимулювання національних інвестицій, протидії відмиванню "брудних" грошей.**

Протидія відмиванню грошей, отриманих злочинним шляхом

Легальні капітали реінвестуються, а капітали, здобуті злочинним шляхом, вимагають відмивання в країні або за кордоном. Після трансформації останніх з "чорної готівки" на "білу безготівку" вони вважаються чистими. Юридично цей процес зветься

"легалізація доходів від нелегального бізнесу", чи доходів, з яких не сплачено податки, у "чисті кошти" з легальним офіційно зареєстрованим походженням, з яких сплачено належні податки і які можна представити як чесно зароблені.

Останнім часом набув поширення процес відмивання "брудних" коштів походженням з регіонів ЦСЄ та СНД. Сприятливим середовищем для легалізації кримінальних капіталів тут є широкомасштабний процес приватизації державної власності за відсутності ефективності системи контролю за походженням капіталу. Водночас в цих країнах відмиванню коштів сприяють корупціонери – чиновники з високих ешелонів влади, тому боротися треба і з корупцією, і з відмиванням "брудних" грошей.

Корупція за визначенням СБ (звіт за 2002 рік) – це зловживання публічної влади для власного самозбагачення. Таке збагачення відбувається саме шляхом накопичення відмитих грошей на рахунках в іноземних банках. СБ вважає доведеним той факт, що найбільший рівень корупції асоціюється з дуже низьким рівнем доходу на душу населення [20].

Кримінальні кола дедалі активніше використовують з корисливою метою, де відсутнє відповідне законодавство (лише в Таїланді щорічно відмивається майже 28,5 млрд. дол. США, або 15% ВВП країни). Відмивання "брудних" грошей досягло таких масштабів, що загрожує дестабілізації світової фінансової системи.

Хотілося б навести оцінку обсягу коштів, які щорічно відмиваються на рівні глобальної економіки. За оцінкою МВФ, кримінальний валовий продукт, що складається з доходів від торгівлі наркотиками, фінансового шахрайства, рекету, проституції, незаконного грального бізнесу, становить до 5% світового ВВП. Відмиті гроші становлять від 2,5 до 5 відсотків світового ВВП [4]. Якщо брати цю статистику, припустимо за останні роки, то обсяг відмитих грошей може коливатися від 0,6 до 1,5 трлн. дол. США. Це значна сума, яку можна порівняти з ВВП деяких країн – членів ЄС, наприклад Іспанії.

Тому проблема є, справді, міжнародною, і внаслідок глобалізації міжнародної фінансової системи потребує скоординованого підходу на рівні багатьох держав. Відмивання грошей, зазвичай, неможливо без участі працівників банківських установ різних країн. Саме їх треба законодавчо змусити брати участь в аналізі і протидії проведенню сумнівних операцій.

Чинником ризику при відмиванні великої кількості грошей стає непрогнозованість подій на валютних ринках країн.

Значна частка "брудних" грошей легалізується шляхом введення в комерційний обіг через підприємства, що оперують величезними готівковими коштами, в т. ч. шляхом торгівлі нерухомістю та предметами розкоші, юридичної діяльності, через казино, зали гральних автоматів, ресторани. Популярним є ринок золота, що гарантує анонімність і ліквідність вкладень. Термін "відмивання грошей" виник у США, де для легалізації кримінальних капіталів використовувалася мережа "пральних" пунктів.

Гроші відмивають шляхом таких фінансових операцій:

розміщення великих сум готівкою на банківських рахунках;
купівля і перепродаж творів мистецтва, предметів розкоші та старовини;
трансформація готівки в цінні папери, пластикові картки та дорожні чеки;
придбання офшорних компаній, торговельних фірм і комерційних банків;
міждержавний переказ коштів з використанням електронних мереж;
відкриття фіктивних рахунків та несанкціоноване використання чужих;
використання гральних заходів через оголошення фіктивних виграшів;
спрямування коштів на житлово-соціальне будівництво (емісія цінних паперів під майбутні квартири і отримання коштів від "своїх" інвесторів та банків); таким чином, гроші стають легальними, а за умови інвестування у будівництво санаторіїв для інвалідів ще й звільняються від значної частини податків;
відмивання через мережу обмінних пунктів та через лотерейний бізнес;
оплата послуг, які складно проконтролювати, без реального їх надання;
входження представників криміналітету в банківську сферу як засновників банків, членів ради директорів, почесних клієнтів та нав'язування банку правил гри.

Наприкінці минулого століття проблема боротьби з відмиванням "брудних" грошей загострилася, що спонукало до прийняття міжнародних документів, створення міжнародних та національних інституцій.

Базовим міжнародним документом є *Конвенція про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, отриманих злочинним шляхом* (підписана країнами – членами Ради Європи у листопаді 1990 р. у Страсбурзі). Згідно з Конвенцією до легалізації "брудних" грошей належать дії, які здійснюються навмисно і полягають у перетворенні або передачі власності, якщо на цей час доведено, що така власність отримана за рахунок скоєння злочинів. Мета цієї передачі або перетворення форм власності полягає у приховуванні або маскуванні незаконного походження такої власності або надходжень.

Крім того набула чинності низка інших міжнародних документів:

Директива Ради Європи щодо запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей від 10 червня 1991 р. (91/308/ЕЕС), якою передбачено запровадження обов'язкової системи повідомлення правоохоронних органів з боку кредитно-фінансових установ про підозрілі операції клієнтів;

Конвенція ООН проти транснаціональної злочинності (2000 р.), якою визначено необхідність встановлення країнами ООН внутрішнього режиму нагляду за банками та іншими фінансовими установами з метою виявлення та недопущення будь-яких форм відмивання грошових коштів;

Глобальна програма ООН з боротьби з відмиванням капіталів (1997 р.), яка передбачає посилення можливостей країн і міжнародних організацій щодо технічного сприяння аналізу масштабів проблеми з відмивання капіталів;

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН S-20/4D від 10 червня 1998 р. "*Боротьба з відмиванням грошей*", якою всі держави зобов'язані протидіяти відмиванню "брудних" коштів на загальних принципах та згідно з національними концептуальними нормами.

Типовий закон ООН щодо запобігання відмиванню грошей, в якому узагальнено вимоги національних законодавств. Серед його основних пунктів: обмеження суми готівкових платежів, створення відповідного органу для накопичення та аналізу інформації про міжнародні платежі і перекази, вимоги до фінансових установ стосовно ідентифікації клієнтів, заборона анонімних операцій, обов'язкова перевірка документів клієнтів, надання інформації про фінансові трансакції судовим та правоохоронним органам;

– *Сорок рекомендацій та 25 критеріїв Групи з розробки фінансових заходів з боротьби з відмиванням грошей* (ФАТФ), які є міжнародними стандартами і визначають структуру заходів проти відмивання грошей, залишаючи за країнами право на маневр.

ФАТФ створено 1989 р., до нього входять 28 країн та 2 міжнародні організації (Єврокомісія та Рада зі співробітництва країн Перської затоки). Одна з рекомендацій попередила про небезпеки операцій із Сейшельськими Островами, які з 1996 р. гарантують іноземним інвесторам цілковитий імунітет від кримінального переслідування за умови вкладання понад 10 млн. дол. ФАТФ засудила свою учасницю – Туреччину за відсутність законодавства щодо боротьби зі злочинним капіталом. До іншої учасниці – Австрії правоохоронні органи ЄС висунули претензії за збереження анонімних валютних рахунків (їх налічується близько 26 млн., що більш як у 3 рази перевищує чисельність населення країни).

Багато держав здійснюють заходи у цьому напрямі.

У США справу протидії відмиванню "брудних" грошей очолює Президентська комісія з організованої злочинності (вона визначила, що відмивання грошей – це *процес, за допомогою якого приховується існування, незаконне походження або незаконне використання доходів, після чого ці доходи маскуються таким чином, ніби мають законне походження*).

У Швейцарії скасовано закон 1934 р. щодо заборони розкриття даних про депозити. У середині 90-х років парламент зобов'язав банкірів сповіщати компетентні органи про підозрілі операції та джерела вкладів за наявності переконливої інформації про їхнє сумнівне походження. з 1992 р. банки почали перевіряти джерело отримання на рахунок клієнта сум більше 25 тис. швейцарських франків (18 тис. дол.), а банки-відправники зобов'язуються повідомляти банкам-отримувачам реквізити платників.

В Італії ухвалено закони "Про діяльність фінансово-кредитних інститутів" (1989 р.) та "Про термінові заходи" (1991 р.), які модифікували процедуру здійснення поштових переказів і банківських трансфертів і зобов'язали реєструвати операції, сума яких перевищує 10 млн. лір (8 тис. дол.).

В умовах жорсткіших банківських правил видатки на відмивання грошей збільшилися. У США за 20 років – з 6% вартості капіталу, що відмивається, до 25-28%. Тому злочинці шукають нових можливостей для легалізації "брудних" грошей у країнах, що розвиваються, та постсоціалістичних.

Проте і тут відбуваються зміни. Угорщина, де нещодавно можна було вільно покласти на рахунок 1 млн. дол., почала дотримуватися законів європейського зразка. На Островах Кайман, де розкриття конфіденційної інформації вважається кримінальним злочином, зміцнюється думка, що закон про банківську таємницю завдає шкоди репутації архіпелагу, який претендує на роль фінансового центру, а не просто податкового сховища. На суворі кроки пішла влада податкової гавані – Антигуа, яка в 1997 р. заборонила діяльність п'яти офшорних банків, що підозрювалися у "відмиванні" коштів російських злочинних угруповань.

В Законі Російської Федерації "Про протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом" це поняття визначено як *надання правомірного вигляду володінню, використанню або розпорядженню коштами або іншим майном, отриманими в результаті здійснення злочину*.

Згідно з законодавством РФ до таких злочинів належать: наркобізнес, незаконне виготовлення та торгівля зброєю, керована проституція, торгівля людьми, рекет, злочи-

ни у сфері економічної діяльності, незаконне привласнення коштів або іншого майна шляхом розкрадання, шахрайства, удаваного банкрутства, підробки платіжних документів, контрабанди.

В Україні набувають поширення злочини, доходи від скоєння яких вважаються отриманими злочинним шляхом. Так, Україну використовували наркоторговці лише для транзиту, але у 2001-2002 рр. кількість споживачів наркосубстанцій та психотропних речовин подвоїлась (у 2002 р. становила майже 110 тис.). Проблемним явищем стала торгівля людьми (за роки незалежності 100 тис. українських жінок потрапили в рабство за кордоном).

Країни, які реально встали на шлях боротьби з відмиванням "брудних" грошей, вже мають відповідні законодавчі акти. Такий закон прийнято 28 листопада 2002 р. і в Україні. Але на заваді ефективній реалізації цих заходів та імплементації законів постають корупція та хабарництво, які загрожують основам правоохоронної діяльності майже кожної держави та її національній безпеці. Це повною мірою стосується України.

Україна за оцінками ФАТФ у 2002 р. була зарахована до країн, які на належному рівні не співпрацюють у сфері запобігання відмиванню "брудних" грошей. Через рік після цього рішення ФАТФ погрожував (і за статусом мав на це право) порушити питання про застосування додаткових санкцій (обмеження у торгівлі і фінансових зв'язках з країнами – членами ФАТФ, заборона компаніям і банкам мати філії в Україні). Прийняття закону проти відмивання "брудних" грошей дозволило поліпшити діалог з ФАТФ.

Процес легалізації "брудних" грошей становить складну схему дій, спрямованих на приховування справжніх джерел доходів. Він зачіпає багато сфер діяльності і у більшості випадків межує з правомірними діями економічного характеру. Цей процес постійно вдосконалюється і може включати багато операцій, здійснюваних у різноманітних формах. Класичною є тристадійна.

На *першій стадії* (стадії розміщення) "брудні" гроші шукають шлях до фінансової, передусім банківської системи. Дії на цій стадії спрямовані на уникнення обов'язкової у багатьох європейських країнах ідентифікації клієнтів (наприклад, використання анонімних валютних рахунків).

Метою *другої стадії* (стадії розшарування) процесу відмивання "брудних" грошей є відокремлення злочинних доходів від джерела їхнього походження шляхом проведення низки фінансових операцій, в результаті забезпечується анонімність власності.

Наприклад, здійснюється транзит грошей через кілька рахунків, фінансових установ або фінансових операцій шляхом реального або фіктивного придбання і перепродажу фінансових активів (цінних паперів). Операції другої стадії мають, зазвичай, міжнародний характер.

На третій стадії (стадія інтеграції) "брудні" кошти мають потрапити у легальну економіку. Відмиті кошти зазвичай, інвестуються у підприємства, у т.ч. в ті, які в подальшому можуть бути використані також у кримінальній діяльності.

Рано чи пізно "брудні" кошти легалізуються, оскільки кожен злочинець вважає це заняття тимчасовим і має рожеву мрію розпочати "нове життя з понеділка", змити пляму назавжди, стати респектабельним і забезпечити заможність та чисте ім'я нащадкам.

Загалом відмивання брудних грошей має таку основну мету – приховування кримінального характеру їх походження; забезпечення надійного, зручного і швидкого доступу до цих грошей та інвестування цих коштів у легальний бізнес.

Виявлення ознак легалізації пов'язано з розпізнаванням складу злочину і охоплює комплекс оперативно-розшукових заходів, а також аналітичний пошук. Як свідчить світова практика, **при виявленні ознак легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, співробітники правоохоронних органів звертали увагу на:**

неритмічність операцій по рахунках за обсягом, кількістю та швидкістю грошових потоків ("метод салямів" Босворса – Девіса);

наявність багатьох вкладів для швидкого зняття з них готівки без декларування; здійснення операцій з майном особою, яка раніше не займалася цим бізнесом; масове придбання цінних паперів та здійснення багатьох грошових переказів; наявність рахунків, що використовуються не для бізнесу, а як сховище коштів; неспівставність вартості вкладів з потенціалом бізнесу вкладника; здійснення переказів до країн, відомих закритістю банківської інформації; використання багатьох обмінних пунктів для конвертації значних сум готівкою; організація підставних компаній із розгалуженою закордонною мережею філій та банківських рахунків;

використання підпільних банківських систем, таких як "хавала" (Індія), "фей ч'єн" (Китай) та "хунді" (Пакистан).

Отже, світова практика свідчить про те, що саме від ефективності методів, які використовують банки при виявленні джерел "брудних" грошей, залежить результативність протидії їх відмиванню.

У зарубіжних країнах при визначенні заходів боротьби з "брудними" грошима банки виходять із спеціальних законодавчих актів та користуються принципом "знай своїх клієнтів". Інакше кажучи, банк повинен налагоджувати відносини лише з тими клієнтами, які мають підтвердження законності джерел походження їхніх доходів, а знайомство з клієнтом має бути прискіпливим.

Об'єктами вивчення мають бути потенційні клієнти, що мають намір відкрити в цьому банку рахунок (кореспондентський, поточний, депозитний, позиковий). Контроль, зазвичай, здійснюється на основі документів, які надає клієнт для відкриття рахунку.

При розробці механізму виявлення банками підозрілих операцій за основу можна було б взяти кілька пропозицій:

1. Якщо виникають сумніви в джерелі грошових коштів, крім традиційного комплексу документів, банк повинен мати право вимагати додаткові документи і заповнення спеціальних форм, які дозволяють пересвідчитися в законності операції. На кожну операцію доцільно заводити окрему справу.

2. Якщо клієнт наполягає на відкритті рахунку до завершення перевірки наданих документів, а серйозні причини для поспішного відкриття рахунку відсутні, такий поспіх сам по собі має викликати підозри в джерелі походження коштів.

3. При вирішенні питання про відкриття рахунку необхідно враховувати, хто ініціював встановлення відносин. Якщо зацікавленість виявляє банк, це передбачає, що банку клієнт добре відомий. А якщо зацікавленість виходить від клієнта, перш ніж відкрити рахунок, потрібно з'ясувати, чому клієнт хоче відкрити рахунок саме в цьому банку.

4. Особливу увагу слід звертати на дислокацію і вид діяльності клієнта. Якщо він зареєстрований в офшорній зоні, документи мають розглядатися особливо ретельно, оскільки такі зони є основним місцем отримання нелегальних прибутків.

5. Особливої уваги вимагають документи, які надає клієнт для здійснення одноразових операцій (одноразова операція вказує на можливість використання банку для легалізації незаконно отриманих прибутків.

З боку держави необхідно:

1. Запровадити в дію положення Закону України від 28.11.2002 р., № 249-IV "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" та забезпечити фінансовий моніторинг на всіх рівнях.

Згідно із законодавством [17] фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу, якщо сума, на яку вона проводиться, при безготівкових розрахунках дорівнює чи перевищує 300 тис. грн. (або еквівалентну суму в інвалюті), при розрахунках готівкою дорівнює чи перевищує 100 тис. грн. (або еквівалентну суму в інвалюті) і має інші ознаки, вказані ст. 11 цього Закону. Крім того фінансова операція підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, якщо вона має одну або більше ознак, вказаних у ст. 12 цього Закону, тобто має незвичний характер.

2. Здійснювати державне фінансове регулювання в частині контролю за підготовкою бюджету та його виконанням, оцінки ефективності рішень організаційних та управлінських структур виконавчої влади. Також потребує удосконалення державний відомчий контроль. Це особливо актуально в умовах невисокого рівня платіжної дисципліни, бартеризації господарських зв'язків та великої кількості податкових пільг. Для цього необхідна розробка Закону України "Про фінансовий контроль в Україні".

3. Підвищити практичний ефект від роботи правоохоронних органів, активно застосовуючи положення Кримінального кодексу, в яких "відмивання" надходжень від злочинної діяльності кваліфікується як тяжкий злочин.

4. Забезпечити професійну підготовку банківського персоналу, який має здійснювати операції фінансового моніторингу всіх рівнів з використанням спеціальних комп'ютерних програм.

5. Виходячи з виняткової важливості фінансового моніторингу, варто розробити Закон України "Про систему запобігання та протидії (відмиванню) надходжень, одержаних злочинним шляхом", в якому повинні знайти відображення положення, що визначають діяльність усіх ланок фінансового моніторингу. Система фінансового моніторингу має включати елементи первинного рівня (в банках та інших фінансових установах) та елементи державного рівня.

6. Прийняти і запровадити в дію новий законодавчий акт щодо валютного регулювання і валютного контролю (проект Закону України "Про валютне регулювання" в першому читанні розглядався в 1995 р., але з того часу Верховна Рада до нього не поверталася).

7. Постійно вдосконалювати роботу спеціального уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу; налагодити систему надання цьому органу інформації з боку банків про ідентифікацію осіб та фінансові операції, які вони здійснили; активізувати роботу міжвідомчої комісії з питань фінансової безпеки при РНБО України.

Інституційне забезпечення фінансового моніторингу

Національна система протидії відмиванню “брудних” грошей створювалася на основі накопиченого у світі досвіду боротьби з цим явищем. Боротьба з відмиванням “брудних” грошей вже понад десять років ведеться разом із боротьбою з нелегальною торгівлею наркотиками та організованою злочинністю.

Проблему кваліфікованої і ефективної протидії відмиванню “брудних” грошей слід розглядати у двох площинах. По-перше, необхідно формувати у країні умови для чесного бізнесу, по-друге – створювати спеціалізовані органи фінансового моніторингу, працівники яких мають широкі знання в сфері законодавства, оперативно-слідчої діяльності, фінансів і банківської діяльності, бухгалтерського обліку та аудиту.

Останнє десятиріччя сформувалася певна концепція функціонування подібних спеціалізованих органів. У світовій практиці вони одержали назву фінансової розвідки (FIU від англ. Financial Intelligence Unit).

Необхідність створення спеціальних координуючих органів фінансової розвідки пояснюється також тим, що у розслідуванні фактів “відмивання” грошей повинні брати участь різні органи влади в межах їхньої компетенції. Отже, виникає потреба у подоланні інформаційних бар’єрів між цими органами та опору з боку фінансових установ щодо надання інформації про підозрілі операції. Орган фінансової розвідки відповідає за збирання, аналіз і передачу компетентним органам фінансової інформації, яка відповідно до національного законодавства спрямована на боротьбу з відмиванням грошей, щодо яких є підозра про їхнє злочинне походження.

Підпорядкування і роль FIU у структурі державної влади в різних країнах має відмінності. Підрозділи FIU створюються у структурах правоохоронних органів, Міністерства юстиції, Міністерства фінансів, центрального банку, або засновуються як міжвідомчі автономні структури. Базова концепція функціонування органів фінансової розвідки полягає в тому, що орган фінансової розвідки збирає інформацію про підозрілі операції у фінансових установах і після здійсненого аналізу передає її органам прокуратури. У разі необхідності обмінюється інформацією і безпосередньо взаємодіє з вітчизняними правоохоронними органами й іноземними органами фінансової розвідки з метою збирання додаткової офіційної та оперативної інформації.

У світовій практиці подавати звіти (повідомлення) у FIU зобов'язані банки, страхові компанії, біржі, установи, що здійснюють обмін валют, гральні установи, інші фінансові установи, а також нотаріати й агенти з нерухомості. Інформація, отримана від цих установ, доповнюється і поєднується з інформацією з інших джерел аби зробити висновок:

фінансова або комерційна операція належить до звичайної чи вона має кримінальний контекст.

Держава забезпечує умови ефективної діяльності фінансової розвідки і ставить перед нею певні обмеження. Зазвичай це такі умови та обмеження:

діяльність підрозділів FIU не повинна виходити за межі сфери фінансів, при цьому важливо забезпечити тісний зв'язок між фінансовою системою і підрозділами FIU за умови дотримання принципів конфіденційності;

підрозділи FIU повинні мати достатній обсяг інформації для проведення аналізу, що отримується шляхом співробітництва з усіма національними та міжнародними організаціями, задіяними в боротьбі з “відмиванням” грошей;

підрозділи FIU повинні мати спеціальні прерогативи, до яких можна віднести: право блокувати підозрілу операцію; право на отримання від фінансових установ інформації і документів щодо цієї операції та осіб, що її здійснювали.

За ініціативою представників фінансової розвідки різних країн під час їхніх зустрічей на засіданнях ФАТФ та з метою налагодження ефективного міжнародного співробітництва створено Егмонтську групу. Вона отримала назву від Егмонт-Аренберзького палацу у Брюсселі, де 24 квітня 1995 р. відбулася перша пленарна зустріч представників FIU різних країн. Надалі ключовими пленарними зустрічами Егмонтської групи були:

Четверта зустріч у Римі 21-22 листопада 1996 р. за участю 30 країн і 4 міжнародних організацій, де було сформульовано поняття фінансової розвідки та її функції;

П'ята зустріч у Мадриді 23-24 червня 1997 р. за участю 35 країн і 5 міжнародних організацій, на якій затверджені цілі Егмонтської групи і 28 органів FIU країн-учасників стали першими її членами;

Шоста зустріч у Буенос-Айресі 30 червня 1 липня 1998 р., яка водночас була першим самітом керівників національних органів фінансової розвідки;

Сьома зустріч у Братиславі 26-28 травня 1999 р., де створено керівний орган – Постійну адміністративну підтримку (адміністрація до 2001 р. була розміщена в FIU Нідерландів, нині знаходиться в FIU Великобританії);

Дев'ята зустріч у Хагі, Нідерланди, 14-15 червня 2001 р., на якій погоджено принципи обміну інформацією між FIU для боротьби з “відмиванням” грошей;

Десята зустріч у Монако 7-8 червня 2002 р., на якій кількість членів Егмонтської групи збільшилася до 64 (сьогодні членами Егмонтської групи є 69 FIU різних країн світу).

Діяльність Егмонтської групи спрямована на забезпечення взаємодії органів фінансової розвідки і підтримку реалізації їхніх національних програм. Така підтримка полягає в обміні інформацією, підвищенні кваліфікації працівників цих органів, застосуванні новітніх інформаційних технологій. Для ефективного обміну інформацією створений спеціальний закритий веб-сайт, доступ до якого мають тільки національні FIU.

Основними пріоритетами Егмонтської групи є: створення органів фінансової розвідки в країнах світу; впровадження навчальних програм і практики обміну персоналом; розробка процедур прийняття рішень національними органами "FIU"; інформування світової спільноти про діяльність групи.

Питання розглядаються в спеціальних робочих групах (правовій, технологічній, навчальній), що були створені на першій зустрічі в Брюсселі. На пленарному засіданні в Буенос-Айресі в 1998 р. вирішено створити четверту групу – допомоги країнам-початківцям (ця група отримала назву "Outreach"). На цьому пленарному засіданні Егмонтської групи в 1999 р. було прийнято рішення про об'єднання технологічної і навчальної груп з подальшим перейменуванням на навчально-комунікаційну робочу групу. Таким чином, сьогодні працюють три робочі групи: правова, навчально-комунікаційна, група допомоги країнам-початківцям чи "Outreach".

Для того щоб, стати членом Егмонтської групи, національний підрозділ FIU повинен відповідати критеріям, прийнятим на четвертому пленарному засіданні. Процедуру прийняття в члени Егмонтської групи розроблено правовою робочою групою після Мадридської зустрічі і затверджено керівниками національних FIU на шостій пленарній зустрічі в Буенос-Айресі.

Ця процедура прийняття національного органу фінансової розвідки в члени Егмонтської групи виглядає таким чином. Робоча група допомоги країнам, що намагаються приєднатися до Егмонтської групи (робоча група "Outreach"), визначає наявність у цій країні національного органу фінансової розвідки, що міг би відповідати визначенню та призначенню FIU. Група "Outreach" збирає інформацію про кандидата, а також вивчає інформацію про законодавство країни стосовно питань боротьби з "відмиванням" брудних грошей. Кандидатура обговорюється на засіданні групи "Outreach", після чого інформація передається керівнику правової робочої групи. Керівник правової робочої групи направляє кандидату лист-запрошення, з яким звичайно надсилаються обґрунтування необхідності вступу в Егмонтську групу, "Декларація мети Егмонтської групи органів фінансової розвідки" та анкета. Кандидат вказує, чи відповідає він визначенню FIU, і надсилає заповнену анкету. Правова група визначає спонсора серед членів Егмо-

нтської групи (звичайно, це FIU, що дізнався про існування кандидата і за дорученням Егмонтської групи збирав інформацію про цього кандидата). Спонсор надає допомогу і роз'яснює кандидату щодо всіх документів, які йому необхідно зібрати і подати на розгляд у правову робочу групу. Кандидат збирає і надсилає необхідні документи у правову робочу групу. Керівник правової групи призначає слухання щодо кандидатури на наступному пленарному засіданні групи. На підставі документів кандидата і клопотання спонсора засідання вирішує, чи справді кандидат відповідає вимогам FIU; у разі позитивного рішення засідання групи рекомендує главам FIU – членам Егмонтської групи затвердити кандидата. Інформацію про кандидата направляють всім членам Егмонтської групи. На пленарному засіданні Егмонтської групи приймається остаточне рішення стосовно кандидата.

Державний департамент фінансового моніторингу як орган фінансової розвідки, створений в Україні Постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2002 №194 “Про затвердження Положення про Державний департамент фінансового моніторингу”. Департамент є урядовим органом, підпорядкованим Міністерству фінансів України.

Функціями департаменту є:

участь у реалізації державної політики в сфері протидії легалізації (“відмиванню”) доходів, отриманих злочинним шляхом;

збір, обробка й аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому контролю, і інші операції, пов'язані з легалізацією (“відмиванням”) таких доходів;

створення єдиної інформаційної системи і бази даних у сфері протидії легалізації (“відмиванню”) доходів, отриманих злочинним шляхом;

налагодження співробітництва, взаємодії й інформаційного обміну з органами державної влади, компетентними органами іноземних держав і міжнародних організацій у зазначеній сфері;

забезпечення представництва і контактів України у встановленому порядку в міжнародних організаціях з питань протидії легалізації (“відмиванню”) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Національну систему з протидії відмивання “брудних” грошей побудовано із урахуванням вразливості вітчизняної фінансової системи стосовно подібної загрози, необхідності вдосконалення нормативно-правової бази з питань протидії легалізації (“відмиванню”) доходів, отриманих злочинним шляхом, критичних зауважень міжнарод-

них установ з приводу недостатньої уваги до цієї сфери з боку України, необхідності об'єднання зусиль різних країн у боротьби з фінансуванням тероризму.

Законодавчу базу боротьби з "брудними" коштами в Україні в основному сформовано. Основним правовим актом є Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом".

Внесено спеціальні положення з цього приводу до інших законодавчих актів України. Наприклад, Законом України "Про банки і банківську діяльність" банкам заборонено відкривати та вести анонімні (номерні) рахунки; вступати в договірні відносини з клієнтами у разі, якщо виникає сумнів стосовно того, що особа виступає від власного імені. На банки покладаються такі обов'язки: ідентифікувати клієнтів, що відкривають рахунки в банку; клієнтів, які здійснюють операції, що підлягають фінансовому моніторингу; клієнтів, що здійснюють операції з готівкою без відкриття рахунку на суму, що перевищує еквівалент 50000 гривень; осіб, уповноважених діяти від імені зазначених клієнтів; зберігати протягом п'яти років документи про здійснення фінансових операцій.

Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" забороняє фінансовим установам: вступати в договірні відносини з анонімними особами; відкривати та вести анонімні (номерні) рахунки; вступати в договірні відносини з клієнтами, якщо вони діють не від власного імені.

Зазначеним вище законом на фінансові установи також покладається обов'язок: ідентифікувати клієнтів, що відкривають рахунки, що здійснюють операції, які підлягають фінансовому моніторингу, осіб, уповноважених діяти від імені зазначених клієнтів. А також надавати інформацію уповноваженому державою органу фінансового моніторингу.

Певні правові положення у сфері боротьби з відмивання "брудних" коштів включені до Кодексу України про адміністративні правопорушення (стаття 166-9), Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу. Конкретні заходи щодо протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, містяться у відповідній програмі уряду.

З метою нормативно-правового забезпечення національної системи боротьби з відмиванням "брудних" грошей затверджено порядок реєстрації фінансових операцій суб'єктами первинного фінансового моніторингу (Постанова від 26 квітня 2003 р. № 644); встановлено порядок визначення країн, які не сприяють протидії відмиванню

“брудних” грошей (Постанова від 26 квітня 2003 р. № 645); визначено порядок взяття на облік фінансових операцій (Постанова від 26 квітня 2003 р. № 646).

Постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. № 35 створено Державний департамент фінансового моніторингу (ДДФМ), Постановою Кабінету Міністрів від 18 лютого 2002 р. №194 затверджено Положення про ДДФМ, у 2003 році штатну чисельність ДДФМ доведено до 60 співробітників. Структуру ДДФМ наведено на рис. 3³.

Рис. 3. Структура Державного департаменту фінансового моніторингу

У взаємодії з наглядовими і правоохоронними органами ДДФМ здійснює збір, обробку й аналіз підозрілих фінансових операцій, функції координатора Урядової програми з боротьби з відмиванням "брудних" грошей, створює Єдину державну інформаційну систему в сфері запобігання відмиванню "брудних" грошей, налагоджує активну участь у міжнародному співробітництві з цих питань.

Загальна система фінансового моніторингу включає багато ланок.

У правоохоронних органах (Генеральна прокуратура України, Міністерство юстиції, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України), а також у та-

³ http://www.minfin.gov.ua/minfin/document/30671/Presentation_ukr.ppt

ких органах, як Державний комітет у справах охорони державного кордону, Державна податкова адміністрація України, Державна митна служба України створено спеціальні підрозділи або впроваджено організаційні заходи із запобігання злочинів, пов'язаних з відмиванням “брудних” грошей. Правоохоронні органи здійснюють нагляд за дотриманням законодавства, здійснюють інструктивну діяльність в установах фінансового сектора з приводу запобігання відмиванню “брудних” коштів, виконують необхідні оперативно-розшукові заходи і розслідування. Генеральна прокуратура приймає такі справи у своє виробництво для встановлення наявності складу злочину, а також підтримує звинувачення у судах.

У фінансовому секторі економіки впроваджуються заходи первинного фінансового моніторингу, за результатами яких фінансові установи подають звіт про значні та незвичні операції до Державного департаменту фінансового моніторингу.

Державний департамент фінансового моніторингу відповідає за збір, аналіз і передачу компетентним органам фінансової інформації, яка відповідно до національного законодавства слугує меті боротьби з “відмиванням” грошей, щодо яких є підозра про їхнє злочинне походження. Концепція функціонування ДДФМ полягає в тому, що він збирає інформацію про підозрілі операції у фінансових установах і після проведеного аналізу передає її органам звинувачення. У разі необхідності здійснюється обмін інформацією з вітчизняними правоохоронними органами й іноземними органами фінансової розвідки для отримання додаткових доказів або додаткової інформації.

Органами нагляду і контролю в межах системи державного фінансового моніторингу також вважаються Національний банк України, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

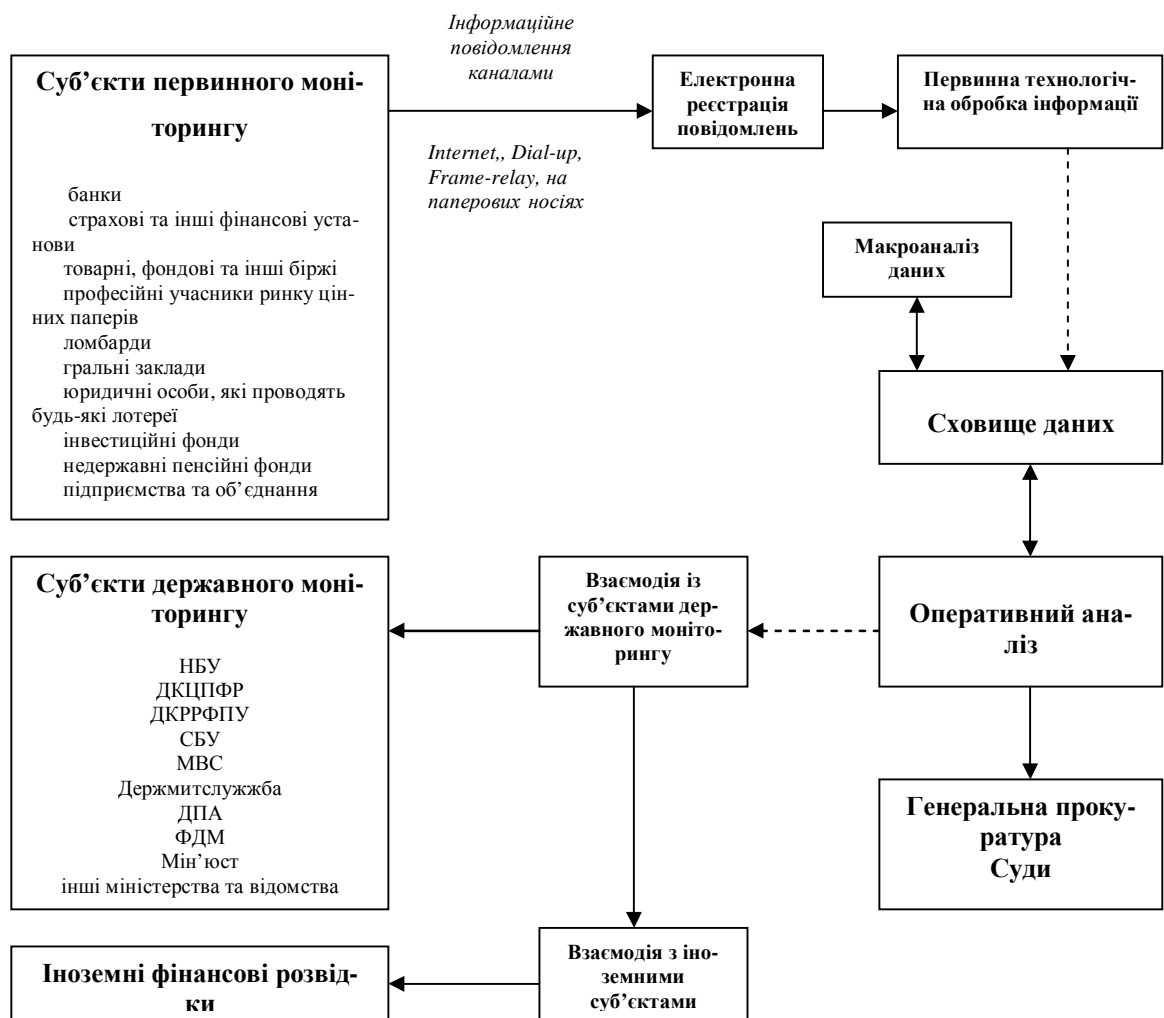
Нарешті, за доведеними фактами про відмивання “брудних” коштів справи передаються у відповідні судові інстанції.

Для координації дій всіх учасників системи державного моніторингу створюється міжвідомча робоча група. Схему основних інформаційних потоків в межах системи державного моніторингу подано на рис. 4.

Державний департамент фінансового моніторингу розробив технічне завдання на створення комплексної системи захисту інформації. Триває розробка, впровадження та паралельне вдосконалення цієї системи, створено комплексну систему антивірусного захисту інформації, завершено перший етап створення захищеного вузла доступу, впроваджено криптографічну систему захисту інформації електронних потоків інформації.

Певна робота з удосконалення фінансового моніторингу здійснюється у структурах всіх учасників цієї системи.

Наприклад, у Національному банку України створено управління методологічного і нормативно-організаційного забезпечення фінансового моніторингу, розроблено вимоги до правил проведення внутрішнього фінансового моніторингу, порядок ідентифікації клієнтів, порядок реєстрації фінансових операцій, порядок надання інформації уповноваженому органу, права й обов'язки відповідального працівника, затверджений порядок закриття анонімних і кодованих рахунків.

Рис. 4. Схема основних інформаційних потоків в системі державного моніторингу

Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку розробила відповідну нормативну базу: порядок надання звітності торговцями цінними паперами; положення про надання даних фондовими біржами і торгово-інформаційними системами; положення про надання даних депозитарними установами; положення про надання даних щодо проведення діяльності з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг України створена як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, вона забезпечує регулювання і контроль за фінансовими посередниками на ринку фінансових послуг. У структурі комісії створено підрозділ з питань фінансового моніторингу, підпорядкований безпосередньо голові Комісії.

У правоохоронних органах (Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України) створені спеціальні підрозділи із запобігання злочинів, пов'язаних з відмиванням "брудних" грошей.

Фінансові посередники (банки, страхові компанії, професійні учасники ринку цінних паперів, товарні, фондові й інші біржі, гральні заклади, ломбарди, організації, що проводять розіграші лотерей, поштові відділення, що роблять переказ грошей тощо) повинні ідентифікувати особу, що здійснює операцію, або відкриває рахунок, забезпечити реєстрацію операцій, сповістити уповноважений орган про фінансові операції, надати додаткову інформацію щодо фінансової операції, зберігати документи, що стосуються фінансової операції, розробляти правила внутрішнього фінансового моніторингу, програми з його здійснення, підготовки персоналу для виявлення підозрілих операцій.

Указом Президента України від 19 липня 2001 р. № 532 регламентовано роботу міжвідомчої робочої групи. Робота цієї групи має вдосконалюватися на етапах розробки стандартів для виявлення операцій, що є предметом обов'язкового контролю, передачі й одержання інформації про операції, що попадають під контроль, аналізу і перевірки отриманої інформації, направлення справ до правоохоронних органів, судової практики, укладання міжвідомчих угод в межах системи фінансового моніторингу.

Державний департамент фінансового моніторингу взаємодіє з міжнародними організаціями: Групою з розробки фінансових заходів для боротьби з відмиванням грошей (ФАТФ), комітетом Ради Європи із взаємної оцінки заходів для протидії відмиванню грошей MONEYVAL (PS-R-EV), Європейською комісією і Радою Європи, підрозділами фінансової розвідки інших країн.

Важливими є такі напрями роботи Державного департаменту фінансового моніторингу, як участь в удосконаленні законодавства, розгортання Єдиної державної інформаційної системи, удосконалення аналітичної обробки інформації, удосконалення роботи міжвідомчої робочої групи, розширення міжнародного співробітництва, вступ до Егмонтської групи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов И.М. Экономические кризисы-катастрофы и пути их преодоления. – Минск, 2001. – 119 с.
2. Аникин А.В. История финансовых потрясений. От Джона Ло до Сергея Кириенко. – М., 2000. – 384 с.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія. Інститут економічного прогнозування. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.
4. Бережной О.М. Відмивання грошей і "брудні" гроші як фактор ризику для національних і транснаціональних економік: український досвід// Парламентський контроль у сфері безпеки і оборони: Матеріали міжнародної конференції (Київ, 27-28 вересня 2002 р.) / НІПМБ, DCAF, С. 30-31.
5. Борисоглебская А.А. Мировой финансовый кризис 1997-1998: причины и последствия // Экономика XXI века. – 1998. – № 11. – С. 23-27.
6. Бурлачкова В. Современные проблемы теории валютного курса // Вопросы экономики. – 2002. – № 3. – С. 17-30.
7. Бюлетень Національного банку України. – 2002. – № 12.
8. Воложинская М.О. К вопросу о внешней задолженности России // Финансы. – 1999. – №4. – С.58-59
9. Гаврилюк О.В. Методи криміналізації відпливу капіталу // Фінанси України. – 2000. – № 10 (жовтень). – С. 19-29.
10. Гальчинський А. Стабілізація гривні: проблеми та перспективи // Вісник Національного банку України. – 2002. – №7. – С.9-12.
11. Гриневич В. Финансовый кризис в Азии как оборотная сторона экономического чуда // Финансовый бизнес. – 1999. – № 3. – С. 45-51.
12. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. – К., 2001. – 122 с.
13. Дорнбуш Р., Фишер С. Макроэкономика: Учебник. – М.: Изд-во МГУ. ИФРА. – 1997. – 784 с.
14. Доугерти К. Введение в эконометрику / Пер. с англ. – М., 2001. – 402 с.
15. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави. – К., 2001. – 308 с.
16. Жаліло Я. Від інфляційної тактики – до монетарної стратегії. Коментар // Україна. BUSINESS. – 2002. – 20-27 грудня (50-51).
17. Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" // www.rada.kiev.ua.
18. Закон України "Про державний бюджет на 2003 рік"// www.rada.kiev.ua.
19. Инфляция и антиинфляционная политика в России / Под ред. Л.Н. Красавиной. – М., 2000. – 256 с.
20. Каллен Р. Відмивання грошей та корупція як нова загроза для національної безпеки//Парламентський контроль у сфері безпеки і оборони: Матеріали міжнародної конференції (Київ, 27-28 вересня 2002 р.)/НІПМБ, DCAF. – С.17.
21. Кліяненко Б.Т., Чаленко О.Ю., Яценко В.М. Проблеми трансформації тіньової економіки у легальну // Економіка промисловості. – 2001. – № 1. – С. 4.
22. Ковальчук Т. В очікуванні стимулюючого ефекту грошей. До проекту програми діяльності уряду // Урядовий кур'єр. – 2003. – 28 січня .
23. Ковальчук Т.Т. Правові та економічні засади у боротьбі з відмиванням грошей: український досвід // Парламентський контроль у сфері безпеки і оборони: Матеріали міжнародної конференції (Київ, 27-28 вересня 2002 р.). – К: НІПМБ, DCAF. – С. 40.
24. Курлыпо А.М. Мировой финансовый кризис и продовольственная безопасность

- страны – реальность и тенденции современности // Международный аграрный журнал. – 1999. – № 10. – С. 3-9.
25. Лавренюк С. Мільярди нульового варіанта // Голос України. – 2000. – 7 липня.
  26. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України // НІПМБ; За ред. А.І. Сухорукова. – К., 2003.– 64 с.
  27. Мозиас П.М. Кризис финансовых рынков в развивающихся странах // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 1. – С. 27-36.
  28. Моисеев С.Р. Реформа глобальной финансовой архитектуры // Финансы и кредит. – 2001. – № 8. – С. 17-24.
  29. Морозов В. Анатомия кризиса, политика отсроченной инфляции // Вопросы экономики. – 1998. – № 9. – С. 26 – 32.
  30. Найдьонов В.С. Сменковський А.Ю. Інфляція та монетаризм. Уроки антикризової політики. – Б.Ц.: ВАТ “Білоцерковська книжкова фабрика”, 2003. – 352 с.
  31. Основні засади грошово-кредитної політики на 2000 рік // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 6. – С. 3-4.
  32. Основні засади грошово-кредитної політики на 2001 рік // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 11. – С.2-4.
  33. Основні засади грошово-кредитної політики на 2002 рік // Вісник Національного банку України. – 2001. – № 10. – С.2-4.
  34. Основні засади грошово-кредитної політики на 2003 рік // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 10. – С.2-5.
  35. Пирожков С.І., Сухоруков А.І., Григоренко О.Я. Фінансова політика в Україні та Російській Федерації: порівняння, досвід, проблеми: Монографія / За ред. А.І.Сухорукова. – К.: НІУРВ, 2000. – 148 с.
  36. Пищик В.Я. Евро и доллар США. Конкуренция и партнерство в условиях глобализации. – М., 2002. – 304 с.
  37. Постанова Верховної Ради України "Про Звернення Верховної Ради України до урядів і парламентів Великобританії, Канади, Кіпру, ФРН, США, Швейцарії від 13 січня 1998 р. // Голос України. – 1998. – № 15.
  38. Проти відтоку капіталу // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 22.
  39. Рудый К.В. Теория экономических циклов (на примере США) // Белорусский фондовый рынок. – 2002. – № 2. – С. 48-51.
  40. Сорос Дж. Алхимия финансов. – М., 1999. – 416 с.
  41. Стратегія забезпечення економічної безпеки України (проект)/РНБОУ. – К., 2002. – 15 с.
  42. Финансовые кризисы: теория, история, политика / К.В. Рудый.– М.: Новое знание, 2003. – С. 38.
  43. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. – К., 1997. – 143 с.
  44. Экономическая безопасность: Производство – Финансы – Банки /Под ред. В.К.Сенчагова. – М.:ЗАО "Финстатинформа". – 1998. – 621 с.
  45. Юрик В. Внешнеторговый дефицит и прямые инвестиции в переходных экономиках // Банковский вестник. – 2001. – № 4 (апрель).
  46. Baldacci Emanuele, Luiz de Mello, Inchauste Gabriela. Financial Crises, Poverty, and Income Distribution. IMF Working Paper. – Fiscal Affairs Department. – 2002. – January. – 46 p.
  47. Bulow J. Rogoff K. A Constant Reconstructing Model of Sovereign Debt. – Mimeo. Stanford University. – 1986.
  48. Ingersoll J. Theory of Financial Decision Making. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. – 1987.

49. Stone Mark R. And Weeks Melvyn. Systemic Financial Crises, Balance Sheets, and Model Uncertainty. IMF Working Paper No. WP/01/162. – Monetary and Exchange Affairs Department. IMF. – 2001. – October. – 37 p.
50. Zhang Zhiwei. Speculative Attacs in the Asian Crisis. IMF Working Paper 01/189. – Research Department. IMF. – 2001. – November.

Структура проекту податкового кодексу

Проект Податкового кодексу, ухвалений у другому читанні, має таку структуру:

Розділ I. Загальні положення.

Розділ II. Податок на прибуток підприємств (пропонується ставка податку 25%).

Розділ III. Податок на доходи фізичних осіб (пропонується ставка податку 15%).

Розділ IV. Податок на додану вартість (пропонується ставка податку 17%).

Розділ V. Акцизний податок.

Розділ VI. Податок на майно.

Розділ VII. Державне мито.

Розділ VIII. Податок на транспортні засоби.

Розділ IX. Резервний.

Розділ X. Єдиний збір, що справляється в пунктах пропуску через державний кордон України.

Розділ XI. Інші податки.

Розділи XII, XIII. Резервні.

Розділ XIV. Місцеві податки.

Розділ XV. Спеціальні податкові режими.

Розділ XVI. Загальні адміністративні положення.

Розділ XVII. Відповідальність за правопорушення у сфері оподаткування.

Розділ XVIII. Перехідні положення.

Розробку розпочато в 1996 р., у Верховній Раді зареєстрований у 1999 р.; (законодавча ініціатива уряду В. Ющенка). Наприкінці 2001 р. проект пройшов друге читання і проходження його припинено. Нині законодавча база в цій сфері налічує близько 1,5 тис. нормативно-правових актів (близько 500 законів).

Базовими законами є:

1. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28.12.94 р. №334/94-ВР. Зараз ставка податку – 30% (ст.10). З 1 січня 2004 р. змінилася на 25% (Закон "Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 24.12.2002 р. № 349-IV).

2. Закон "Про податок на додану вартість" від 03.04.97 р. Нині ставка податку – 20%. Верховна Рада України 19 червня 2003 р. прийняла Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України" (№970-IV), згідно з яким пропонувалося на період з 1 січня 2004 р. до 1 січня 2006 року встановити ставку ПДВ у розмірі 17%. Однак Президент скористався правом вето і ставка лишилася незмінною.

3. Закон України "Про податок з доходів фізичних осіб" від 22.05.03 р. № 889-IV. Набрал чинності з 1 січня 2004 р. До 31.12.06 р. ставка податку становитиме 13%, з 1 січня 2007 року – 15%.

СОРОК РЕКОМЕНДАЦІЙ ГРУПИ З РОЗРОБКИ ФІНАНСОВИХ ЗАХОДІВ БОРОТЬБИ З ВІДМИВАННЯМ ГРОШЕЙ

Редакція від 24 червня 2003 р.

Вступ

Методи і способи відмивання грошей змінюються відповідно до розвитку контрзаходів. Останніми роками Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей – ФАТФ (FATF)⁴ виявляла дедалі складніші комбінації способів, зокрема такі, як активізація використання юридичних осіб для приховання справжньої власності і контролю за доходами, одержаними злочинним шляхом, та активізація використання професіоналів для надання консультацій і сприяння у відмиванні кримінальних доходів. Ці фактори, що поєднуються з досвідом, набутим у країнах і на територіях, які не співпрацюють у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також ряд національних та міжнародних ініціатив зумовили перегляд і перевірку Сорок Рекомендацій FATF з метою посилення протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму в нових умовах. Нині FATF закликає всі країни вжити необхідних заходів для приведення їх національних систем стосовно боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму у відповідність з новими рекомендаціями FATF та ефективного їх здійснення.

Процес перегляду Сорок Рекомендацій, який проводився з метою вищезгаданої перевірки, був широким, відкритим для членів FATF, не членів цієї організації, спостерігачів, фінансового та інших секторів заінтересованих сторін. Цей консультаційний процес дав змогу накопичити великий обсяг інформації, яку було повністю враховано в процесі перегляду.

Переглянуті Сорок Рекомендацій застосовуються не тільки до відмивання грошей, а й до фінансування тероризму, і разом з Вісьмома Спеціальними Рекомендаціями з боротьби з фінансуванням тероризму створюють розширену, вичерпну і послідовну структуру заходів у боротьбі з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. FATF визнає, що країни мають різні правові та фінансові системи, а отже, не можуть вживати ідентичних заходів для досягнення спільної мети, особливо що стосується деталей. Тому Рекомендаціями встановлюється мінімум стандартів для імплементації рішення відповідно до умов країни і конституційних рамок. Рекомендаціями охоплюються усі заходи, які повинні вживатися в межах системи кримінальної юстиції і регулятивної системи, а також превентивні заходи для фінансових установ та деяких інших підприємств і сфер діяльності, а також у сфері міжнародного співробітництва.

Базові Сорок Рекомендацій FATF були розроблені у 1990 році як ініціатива щодо боротьби з протиправним використанням фінансових систем особами, які відмивають гроші, одержані від реалізації наркотиків. У 1996 році Рекомендації вперше були переглянуті з метою відображення типів відмивання грошей, які змінюються. Сорок Рекомендацій у редакції 1996 року (1124-2001-п) були схвалені більш як 130 країнами і є міжнародним стандартом у сфері боротьби з відмиванням грошей.

---

⁴ ФАТФ – міжурядовий орган, який визначає стандарти та розробляє політику з метою боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. На сьогодні до його складу входить 33 члени: 31 країна та 1 уряд, 2 міжнародні організації, а також понад 20 спостерігачів: 5 регіональних органів ФАТФ та більше як 15 інших міжнародних організацій або органів. Перелік усіх членів та спостерігачів можна знайти на сайті: http://www.fatf-gafi.org/members_en.htm.

У жовтні 2001 року FATF поширила свій мандат на питання фінансування тероризму і зробила важливий крок, підготувавши Вісім Спеціальних Рекомендацій щодо боротьби з фінансуванням тероризму. Ці Рекомендації містять комплекс заходів, метою яких є протидія фінансуванню терористичних актів та терористичних організацій, і доповнюють Сорок Рекомендацій⁵.

Основним елементом у боротьбі з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму є необхідність моніторингу систем країн на предмет їх відповідності вимогам міжнародних стандартів. Взаємна оцінка, проведена FATF та відповідними регіональними організаціями стосовно розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, а також оцінки, проведені Міжнародним валютним фондом та Світовим банком, є надзвичайно необхідним механізмом забезпечення ефективної імплементації Рекомендацій FATF всіма країнами.

А. Правові системи

Зміст кримінального злочину "відмивання грошей"

1. Країни повинні встановити карне переслідування за відмивання грошей на основі Конвенції ООН проти незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 р. (Віденська конвенція) та Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (Палермська конвенція).

Країни повинні застосовувати поняття злочину "відмивання грошей" до всіх серйозних злочинів з метою охоплення якомога ширшого спектру предикативних злочинів. Предикативні злочини можуть описуватися шляхом посилення на всі злочини чи на поріг, пов'язаний з категорією серйозних злочинів або з таким видом покарання, як ув'язнення, встановлене за предикативний злочин (пороговий підхід), чи на перелік предикативних злочинів, або шляхом поєднання цих підходів.

Якщо країни застосовують пороговий підхід, предикативні злочини повинні принаймні включати в себе всі злочини, які вважаються серйозними відповідно до свого національного законодавства, або включати в себе злочини, які караються таким максимальним покаранням, як позбавлення волі строком більш як один рік, або для тих країн, які мають мінімальний поріг для злочинів, встановлений правовою системою, предикативні злочини повинні включати в себе всі злочини, що караються таким мінімальним покаранням, як позбавлення волі строком більш як на шість місяців.

Незалежно від того, який підхід застосовується до встановлення предикативних злочинів, кожна країна повинна принаймні включити до них номенклатуру злочинів у рамках кожної з визначених категорій злочинів⁶.

Предикативними злочинами для цілей відмивання грошей вважається також діяння, яке мало місце в іншій країні, є злочином у такій країні і яке вважалось б предикативним злочином, якби воно мало місце в країні. Країни можуть передбачити, що єдиною умовою є те, що таке діяння вважалось б предикативним злочином, якби воно мало місце в країні.

Країни можуть передбачити, що поняття злочину "відмивання грошей" не застосовується до осіб, які скоїли предикативний злочин, якщо цього вимагають фундаментальні принципи їх внутрішньодержавного законодавства.

2. Країни повинні забезпечити:

---

⁵ Сорок Рекомендацій та Вісім Спеціальних Рекомендацій FATF були визнані Міжнародним валютним фондом та Світовим банком як міжнародні стандарти боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму.

⁶ Див. термін "визначені категорії злочинів" у Глосарії.

а) намір і відомості, які вимагаються для доведення факту злочину "відмивання грошей", повинні відповідати стандартам, встановленим Палермською і Віденською конвенціями, включаючи концепцію, що такий психічний стан може встановлюватися за об'єктивними фактичними обставинами;

б) кримінальна відповідальність, а там, де це неможливо, цивільна та адміністративна відповідальність, повинна поширюватися на юридичних осіб. Це не повинно перешкоджати паралельному кримінальному, цивільному або адміністративному переслідуванню юридичних осіб у країнах, де існують такі форми відповідальності. До юридичних осіб можуть застосовуватися ефективні, пропорційні та переконливі санкції. Такі заходи не повинні впливати на кримінальну відповідальність фізичних осіб.

Тимчасові заходи і конфіскація

3. Країни повинні вжити заходів, аналогічних наведеним у Віденській та Палермській конвенціях, включаючи законодавчі, які можуть бути необхідними для надання компетентним органам цих країн повноваження на конфіскацію відмитої власності, доходів, одержаних у результаті злочинних дій з відмивання грошей або предикативного злочину, засобів, що використовувалися або існував намір їх використання для вчинення цих злочинів, або майна відповідної вартості, за умови, що не порушується право добровільної допомоги третіх осіб.

До таких заходів необхідно включити повноваження на:

- а) установлення, виявлення та оцінку майна, яке підлягає конфіскації;
- б) здійснення тимчасових заходів, таких як заморожування та арешт для запобігання будь-яким операціям з майном, його передачею або позбавленням від нього;
- с) здійснення заходів, які запобігають або анулюють дії, що впливають на здатність держави одержувати власність, яка підлягає конфіскації;
- д) здійснення будь-яких відповідних заходів з розслідування.

Країни можуть розглянути можливість вжиття заходів, якими дозволяється конфіскація таких доходів або засобів без кримінального засудження або якими вимагається від правопорушника підтвердити законне походження власності, що інакше підлягає конфіскації, тією мірою, наскільки це відповідає принципам їх національного законодавства.

В. Заходи, що повинні вживатися фінансовими установами та підприємствами у нефінансових сферах діяльності для запобігання відмиванню грошей і фінансування тероризму

4. Країни забезпечують, щоб закони про збереження фінансовими установами таємниці не перешкоджали виконанню рекомендацій FATF.

Правила обачливості щодо клієнтів і ведення обліку

5. Фінансові установи не повинні відкривати анонімні рахунки або рахунки на явно фіктивні імена.

Фінансові установи повинні ставитися до клієнтів з обачливістю, включаючи ідентифікацію та перевірку особи клієнтів у разі:

- встановлення ділових відносин;
- проведення окремих операцій: (i) що перевищують відповідний визначений поріг, або (ii) грошових переказів за обставин, описаних у Пояснювальній записці до Спеціальної Рекомендації 7;

існування підозри у відмиванні грошей або фінансуванні тероризму або сумнівів фінансової установи у достовірності чи достатності попередньо отриманої інформації про ідентифікацію клієнта.

Правила обачливості щодо клієнтів (ПОК), яких слід додержуватися:

а) ідентифікація клієнта і перевірка особи клієнта з використанням надійних документів, даних чи інформації, одержаних з незалежних джерел⁷;

б) визначення вигодоодержувача і вжиття відповідних заходів для перевірки його особи таким чином, щоб фінансова установа була переконана в тому, що вона знає, хто є вигодоодержувачем. Для юридичних осіб та організацій фінансові установи повинні вживати розумних заходів для виявлення власника та керівної структури клієнта;

с) одержання інформації про мету і передбачену природу ділових відносин;

д) вжиття постійних заходів обачливості щодо ділових відносин і спостереження за операціями, що відбуваються у процесі таких відносин з метою забезпечення відповідності операцій, що проводяться, наявній в установі інформації про клієнта, його бізнес і характер ризику, включаючи у разі потреби джерела коштів.

Фінансові установи повинні застосовувати кожен із заходів ПОК, визначених у пунктах "а" – "д", але можуть визначати, якою мірою їх застосовувати залежно від ступеня ризику, пов'язаного з типом клієнта, ділових відносин та операцій. Заходи, що застосовуються, повинні відповідати будь-яким рекомендаціям компетентних органів. До категорії операцій з високим ризиком фінансові установи застосовують жорсткіші правила обачливості. За певних обставин країни можуть вирішити, щоб фінансові установи застосовували скорочені або спрощені заходи до операцій з низьким ризиком їх використання з метою відмивання грошей.

Фінансові установи повинні перевірити особу клієнта і вигодоодержувача до або під час встановлення ділових відносин чи проведення операцій для непостійних клієнтів. Країни можуть дозволяти фінансовим установам проводити перевірку після встановлення ділових відносин тоді, коли це доречно з точки зору доцільності, у випадках, коли ризику відмивання грошей ефективно контролюються і коли це необхідно, щоб не перешкоджати нормальному веденню бізнесу.

Якщо фінансова установа не може виконувати вимоги пунктів "а" – "с", вона повинна відмовити у відкритті рахунку, започаткуванні ділових відносин чи здійсненні операції або припинити ділові відносини та розглянути питання про можливість повідомлення про сумнівну операцію стосовно такого клієнта.

Ці вимоги застосовуються до всіх нових клієнтів, хоча фінансові установи застосовують їх також до існуючих клієнтів виходячи із значущості та ризику і повинні своєчасно застосовувати правила обачливості до таких відносин.

6. Фінансові установи повинні на додаток до звичайних правил обачливості стосовно політичних діячів:

а) створити відповідну систему управління ризиками з метою визначення, яких осіб відносити до політичних діячів;

б) одержати схвалення вищого керівництва на встановлення ділових відносин з такими клієнтами;

с) вживати заходів для визначення джерел збагачення та джерел фінансування;

д) проводити постійний моніторинг ділових відносин.

7. Фінансові установи повинні стосовно закордонних кореспондентських банківських послуг та інших подібних відносин на додаток до звичайних правил обачливості:

а) збирати достатню інформацію про установу-респондента для повного розуміння характеру її діяльності та визначити за допомогою доступної для громадськості

⁷ Надійні документи, дані чи інформація, одержані з незалежних джерел, далі у тексті називаються "ідентифікаційні дані". * До рекомендацій, позначених знаком "*", даються пояснювальні примітки.

інформації репутацію установи та якість здійснення нагляду, включаючи інформацію щодо того, чи була установа предметом розслідування або акцією регулятивного органу з питань відмивання грошей або фінансування тероризму;

б) оцінювати якість контролю установи-респондента за відмиванням грошей та фінансуванням тероризму;

с) одержати схвалення вищого керівництва перед встановленням нових кореспондентських відносин;

д) документувати відповідні повноваження кожної установи;

е) стосовно "платежів за рахунками" переконатися, що банк-респондент перевіряв особу та застосував правила обачливості до клієнта шляхом прямого доступу до рахунків кореспондента та здатний надати відповідну інформацію щодо ідентифікації клієнта на запит банку-кореспондента.

8. Фінансові установи повинні приділяти особливу увагу загрозі проведення операцій з відмивання грошей, яка з'являється унаслідок появи і розробки нових технологій, що можуть сприяти анонімності, і повинні у разі необхідності здійснювати заходи, спрямовані на запобігання їх використанню у схемах відмивання грошей. Зокрема, від фінансових установ необхідно вимагати здійснення процедур і політики, спрямованих на окремі ризики, пов'язані з діловими відносинами або операціями, які відбуваються не безпосередньо.

9. Країни можуть дозволити фінансовим установам доручати посередникам або іншим третім сторонам застосовувати ПОК згідно з пунктами "а" – "с" або провадити діяльність за умови, що додержуються наведені нижче критерії. Якщо таке дозволяється, остаточна відповідальність за визначення і перевірку особи клієнта лежить на фінансовій установі, яка дає такі доручення третій стороні.

Критерії, яких необхідно додержуватися:

а) фінансова установа, покладаючись на третю сторону, повинна одразу одержати необхідну інформацію щодо пунктів "а" – "с" ПОК. Фінансові установи повинні вжити відповідних заходів, щоб переконатися, що копії ідентифікаційної інформації та інша відповідна документація стосовно вимог ПОК буде надаватися третьою стороною на запит без зволікання;

б) фінансова установа повинна переконатися, що третя сторона підпадає під регулювання та нагляд і вживає заходів з метою додержання вимог ПОК відповідно до Рекомендацій 5 і 10.

Кожна країна сама визначає, в яких країнах може знаходитися третя сторона, яка задовольняє встановленим умовам, на підставі наявної інформації про країни, які не застосовують або неадекватно застосовують Рекомендації FATF.

10. Фінансові установи повинні зберігати протягом п'яти років усі необхідні облікові документи стосовно внутрішніх і міжнародних операцій, на основі яких вони матимуть змогу оперативно відповідати на запити про інформацію, що надходять від компетентних органів. Обсяг цих документів повинен бути достатнім для того, щоб простежити хід окремої операції (включаючи суми і тип валюти, якщо таке мало місце) і таким чином в разі необхідності надавати правоохоронним органам докази щодо переслідування осіб, які звинувачуються у кримінальних діях.

Від фінансових установ необхідно вимагати збереження документів, які стосуються ідентифікаційних даних, отриманих унаслідок застосування ПОК щодо клієнтів (наприклад копії ідентифікаційних документів – паспортів, посвідчень особи, прав водія або аналогічних документів), облікових документів за банківськими рахунками і ділової кореспонденції протягом не менш як п'яти років після припинення ділових відносин.

Ідентифікаційні дані та дані про операції надаються внутрішнім компетентним органам країни, які мають відповідні повноваження.

11. Фінансові установи повинні звертати особливу увагу на всі складні, надзвичайно великі операції, на всі незвичні схеми проведення операцій, де не можна простежити очевидну економічну або законну кінцеву мету. Необхідно перевіряти наскільки це можливо зміст і цілі таких операцій і отримані висновки оформлювати у письмовій формі, щоб компетентні органи та аудитори могли ними користуватися.

12. Вимоги ПОК та вимоги щодо ведення обліку, викладені у Рекомендаціях 5, 6 та 8 – 11, застосовуються до визначених нефінансових підприємств та сфер діяльності у таких випадках:

а) до казино – коли клієнти задіяні у фінансових операціях, які здійснюються на суму, що дорівнює відповідному встановленому порогу або перевищує його;

б) до агентів з питань нерухомості – коли вони задіяні у фінансових операціях своїх клієнтів стосовно купівлі або продажу нерухомості;

с) до торговців дорогоцінними металами та дорогоцінним камінням – коли вони залучені до будь-якої операції з готівковою, яка здійснюється на суму, що дорівнює відповідному встановленому порогу або перевищує його;

д) до юристів, нотаріусів, інших незалежних професіоналів у правовій сфері, бухгалтерів, коли вони подають допомогу у плануванні або здійсненні операцій для свого клієнта стосовно таких дій:

купівлі - продажу нерухомості;

управління грошима, цінними паперами або іншими активами клієнта;

управління банківським, ощадним рахунком або рахунком з цінними паперами;

організації здійснення внесків для створення, діяльності або управління компаніями;

створення, діяльності або управління юридичними особами чи компаніями, а також купівлі і продажу об'єктів підприємницької діяльності;

е) до трастів і посередників, що надають послуги компаніям, коли вони здійснюють фінансові операції для клієнта стосовно видів діяльності, зазначених у Глосарії.

Повідомлення про підозрілі операції та відповідність вимогам

13. Якщо фінансова установа підозрює або має достатні підстави підозрювати, що кошти є результатом кримінальної діяльності або пов'язані з фінансуванням тероризму, необхідно встановити вимогу (безпосередньо у законодавстві або у підзаконному акті) щодо негайного повідомлення про свої підозри підрозділу фінансової розвідки (ПФР).

14. Фінансовим установам, їх керівникам, посадовим особам та працівникам необхідно:

а) надавати визначений нормативними актами юридичний захист від кримінальної або цивільної відповідальності у зв'язку з порушенням будь-яких обмежень щодо розкриття інформації, обумовлених контрактом або будь-якими законодавчими, нормативними чи адміністративними положеннями, якщо вони добросовісно доводять свої підозри до відома підрозділу фінансової розвідки, навіть за умови, що вони не знали точно, з якими саме кримінальними діями пов'язана операція, а також незалежно від того, чи такі кримінальні дії насправді мали місце;

б) заборонити згідно із законом розголошення факту повідомлення ПФР про підозрілу операцію або пов'язану з цим інформацію.

15. Фінансові установи розробляють програми протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. Ці програми повинні передбачати:

а) формування внутрішньої політики, розроблення процедур та важелів контролю, включаючи покладання функцій щодо забезпечення такого контролю на осіб з числа керівників, а також здійснення адекватних процедур перевірки для того, щоб переконатися у повній відповідності особи, яка приймається на роботу до установи, встановленим вимогам;

б) постійну організацію програм підготовки службовців;

с) заходи аудиторського характеру з метою перевірки системи роботи установи.

16. Вимоги, визначені в Рекомендаціях 13 – 15 та 21, застосовуються до всіх визначених нефінансових підприємств та сфер діяльності у таких випадках:

а) юристи, нотаріуси, інші незалежні фахівці у правовій сфері та бухгалтери повинні повідомляти про підозрілі операції, якщо вони задіяні у фінансовій операції від імені або за дорученням клієнта, стосовно діяльності, визначеної в пункті "d" Рекомендації 12. Країнам рекомендується поширювати вимоги щодо повідомлення і на інші професійні заняття бухгалтерів, включаючи аудит;

б) торговці дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням повинні повідомляти про підозрілі операції, якщо вони здійснюють будь-які операції з готівкою з клієнтами на суму, що дорівнює або перевищує відповідний визначений поріг;

с) трасти і посередники, що надають послуги компаніям, повинні повідомляти про підозрілі операції, якщо від імені або за дорученням клієнта вони задіяні в операції стосовно діяльності, визначеної в пункті "e" Рекомендації 12.

Від юристів, нотаріусів, інших незалежних фахівців у правовій сфері та бухгалтерів, які провадять незалежну професійну діяльність, не вимагається повідомляти про свої підозри, якщо відповідна інформація була одержана за обставин, коли вони повинні забезпечувати охорону службової таємниці, або завдяки правовим професійним перевагам.

Інші заходи запобігання та протидії операціям з легалізації (відмивання) грошей та фінансуванню тероризму

17. Країни повинні забезпечити застосування ефективних, адекватних та дієвих санкцій (кримінальні, цивільні або адміністративні) до фізичних або юридичних осіб, які не виконують вимог щодо боротьби з відмиванням грошей або фінансуванням тероризму.

18. Країни не повинні дозволяти створення або продовження роботи банків-оболонок. Фінансовим установами слід відмовлятися від вступу в кореспондентські банківські відносини з банками-оболонками або від продовження таких відносин. Фінансові установи повинні також вживати запобіжних заходів, щоб уникати встановлення кореспондентських банківських відносин з іноземними фінансовими установами, які дозволяють використання своїх рахунків банками-оболонками.

19. Країни повинні розглянути можливість:

а) здійснення заходів з виявлення або відстеження перевезень готівки та обігових грошово-кредитних документів на пред'явника через кордони за умови виконання жорстких правил щодо належного використання інформації та недопущення будь-яких обмежень свободи переміщення капіталів;

б) застосування і корисності системи, на основі якої банки та інші фінансові установи і посередники повідомляти б про всі внутрішні та міжнародні валютні операції, сума яких перевищує певний фіксований поріг, національному центральному органу з комп'ютеризованою базою даних, які можуть надаватися для розслідування справ, пов'язаних з відмиванням грошей або фінансуванням тероризму, у розпорядження ком-

петентних органів за умови виконання жорстких правил щодо належного використання інформації.

20. Країни повинні розглянути можливість застосування Рекомендацій FATF до інших підприємств та сфер діяльності, які можуть бути задіяні у відмиванні грошей або фінансуванні тероризму.

Країни повинні сприяти загальному подальшому удосконаленню сучасних і надійних методів регулювання фінансових операцій, що можуть використовуватися для відмивання меншою мірою.

Заходи, яких слід вживати щодо країн, які не виконують або недостатньо виконують Рекомендації FATF

21. Фінансові установи повинні приділяти особливу увагу діловим стосункам і операціям з особами, в тому числі компаніями та фінансовими установами, з країн, де Рекомендації FATF не застосовуються або застосовуються недостатньою мірою. У кожному випадку, коли ці операції не мають очевидної економічної або законної мети, підстави та цілі їх проведення повинні бути максимально ретельно перевірені, одержана інформація, зафіксована у письмовій формі, надаватися для допомоги компетентним органам. Якщо така країна не застосовує або застосовує недостатньою мірою Рекомендації FATF, інші країни повинні мати можливість застосовувати відповідні контрзаходи.

22. Фінансові установи повинні забезпечити застосування вищезазначених підходів також до роботи своїх відділень і закордонних дочірніх компаній, в яких вони володіють більшістю акцій, особливо в тих країнах, де ці Рекомендації не застосовуються або застосовуються недостатньою мірою, в тих межах, у яких це можливо з огляду на місцеве законодавство і нормативні акти. У тих випадках, коли застосування цих Рекомендацій заборонено законодавством та нормативними актами такої країни, фінансові установи повинні інформувати компетентні органи тієї країни, де розташоване центральне відділення установи, про неможливість застосування Рекомендацій FATF.

Регулювання та нагляд

23. Країни повинні забезпечити адекватне регулювання діяльності фінансових установ і нагляд за їх діяльністю, а також ефективне впровадження цими установами Рекомендацій FATF. Компетентні органи вживають необхідних правових або регулятивних заходів, щоб запобігти ситуації, коли злочинці або їх партнери стають власниками чи вигодоодержувачами значної або контрольної частини активів у фінансових установах, або коли вони беруть участь в управлінні фінансовими установами.

Щодо фінансових установ, які підпадають під дію Основних принципів, необхідно застосовувати з метою обачливості регулятивні та наглядові заходи, які також пов'язані з боротьбою з відмиванням грошей, у такому порядку, як це робиться для цілей боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму.

Інші фінансові установи повинні отримати ліцензію, або бути зареєстрованими і підпадати під відповідне регулювання, або бути об'єктом нагляду в цілях боротьби з відмиванням грошей, зважаючи на ризик відмивання грошей або фінансування тероризму у відповідному секторі. Підприємства, які надають послуги з переказування грошей чи цінностей, обміну валюти чи грошей, повинні щонайменше мати ліцензію або реєструватися та бути об'єктом ефективної системи моніторингу з метою гарантування дотримання національних вимог у сфері боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму.

24. До визначених нефінансових підприємств та сфер діяльності повинні застосовуватися регулятивні і наглядові заходи, зокрема:

а) до казино – всеосяжний регулятивний і наглядовий режим, який забезпечує ефективне впровадження ними необхідних заходів протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, у тому числі:

казино повинні мати ліцензію;

компетентні органи повинні вживати необхідних правових або регулятивних заходів для запобігання перетворенню злочинців або їх партнерів у власників або вигододержувачів значної чи контрольної частки активів, взяттю участі в управлінні чи керівництві казино;

компетентні органи повинні забезпечити ефективний нагляд за казино щодо дотримання ними зобов'язань щодо боротьби з відмиванням грошей;

б) країни повинні забезпечити, щоб інші категорії визначених нефінансових підприємств і сфер діяльності були об'єктом ефективної системи моніторингу та забезпечити їх відповідність вимогам у сфері боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Це повинно забезпечуватися з урахуванням чутливості до ризиків і може здійснюватися виконавчою владою або відповідною саморегулювальною організацією, якщо така організація може гарантувати, що її члени виконують свої зобов'язання щодо боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму.

25. Компетентні органи повинні розробити методичні рекомендації та надавати інформацію, яка допоможе фінансовим установам та визначеним нефінансовим підприємствам і сферам діяльності застосовувати національні заходи боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, зокрема щодо виявлення та повідомлення про підозрілі операції.

С. Інституційні та інші заходи, здійснення яких необхідне для боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму

Компетентні органи, їх повноваження і ресурси

26. Країни повинні створити підрозділи фінансової розвідки, які є національними центрами для одержання (і, якщо це дозволено, запиту), аналізу і передачі повідомлень про підозрілі операції та іншої інформації щодо потенційного відмивання грошей або фінансування тероризму. Фінансова розвідка повинна мати доступ, безпосередній чи неопосередкований, на регулярній основі до фінансової, адміністративної та правоохоронної інформації, яка їй необхідна для належного виконання своїх функцій, включаючи аналіз повідомлень про підозрілі операції.

27. Країни повинні забезпечити відповідальність, визначених правоохоронних органів за розслідування стосовно відмивання грошей і фінансування тероризму. Країнам рекомендується підтримувати і удосконалювати наскільки це можливо спеціальні технології, придатні для розслідування відмивання грошей, такі як контрольована доставка, таємні операції тощо. Країнам також рекомендується використовувати інші ефективні механізми, такі як використання постійних або тимчасових груп, які спеціалізуються на розслідуванні активів, та спільні розслідування з відповідними компетентними органами інших країн.

28. Під час проведення розслідувань стосовно відмивання грошей і відповідних предикативних злочинів компетентні органи повинні мати можливість одержувати документи та інформацію для використання у таких розслідуваннях, судовому переслідуванні та пов'язаних з цим діях. Сюди необхідно включити повноваження на використання обов'язкових заходів для одержання документів, які знаходяться у фінансових

установах та у інших осіб, на обшук осіб та приміщень та на накладення арешту і одержання доказів.

29. Органи, що здійснюють нагляд, повинні мати адекватні повноваження для проведення моніторингу відповідності фінансових установ вимогам щодо боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, включаючи проведення перевірок. Цим органам повинні бути надані повноваження вимагати від фінансових установ надання будь-якої інформації, що має відношення до моніторингу такої відповідності, та накладати адекватні адміністративні санкції за невідповідність таким вимогам.

30. Країни повинні надавати своїм компетентним органам, задіяним у боротьбі з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, достатні фінансові, людські та технічні ресурси. Країни повинні встановити процедури, які гарантуватимуть сумлінне виконання обов'язків персоналом таких органів.

31. Країни повинні забезпечити наявність ефективних механізмів для співпраці органів, які визначають політику підрозділу фінансової розвідки, правоохоронних органів та органів нагляду, а також для координації у разі потреби їх діяльності в межах країни з питань протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму.

32. Країни повинні надати своїм компетентним органам можливість оцінювати ефективність їх систем боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму шляхом ведення всеохоплюючої статистики з відповідних питань, зокрема щодо отриманих та надісланих повідомлень про підозрілі операції; про розслідування, переслідування та вироки стосовно відмивання грошей і фінансування тероризму; про заморожену, арештовану і конфісковану власність; про взаємну правову допомогу або інші міжнародні запити про співробітництво.

Прозорість юридичних осіб і трастів

33. Країни повинні вживати заходів для запобігання незаконному використанню юридичних осіб в цілях відмивання грошей, а також забезпечити компетентним органам своєчасне надання адекватної інформації про вигодоодержувачів та контроль щодо юридичних осіб або надання своєчасного доступу до цієї інформації. Зокрема, країни, в яких юридичні особи мають право випускати акції на пред'явника, повинні вживати відповідних заходів для гарантування того, що вони не використовуються з метою відмивання грошей, та повинні бути здатними довести достатність таких заходів. Країни можуть розглянути доцільність вжиття заходів для фінансових установ, що взяли на себе зобов'язання відповідно до Рекомендації 5, щодо полегшення виявлення вигодоодержувача та контролю.

34. Країни повинні вживати заходів для запобігання незаконному використанню трастів з метою відмивання грошей. Зокрема, країни повинні забезпечити компетентним органам своєчасне надання адекватної інформації про трасти, у тому числі про засновників, членів правління та вигодоодержувачів, або надання своєчасного доступу до цієї інформації. Країни можуть розглянути доцільність вжиття заходів для фінансових установ, що взяли на себе зобов'язання відповідно до Рекомендації 5, щодо полегшення виявлення вигодоодержувача та контролю.

D. Міжнародне співробітництво

35. Кожна країна повинна негайно здійснити кроки для того, щоб імплементувати Віденську конвенцію, Палермську конвенцію та Міжнародну конвенцію ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року. Країнам також рекомендується ратифікувати та імплементувати інші відповідні міжнародні конвенції, такі як Конвенція

Ради Європи стосовно відмивання, розшуку, арешту і конфіскації доходів, одержаних у результаті злочинної діяльності, 1990 року та Міжамериканську конвенцію щодо боротьби з тероризмом, 2002 року.

Взаємна правова допомога та екстрадиція

36. Країни повинні забезпечити надання швидкої, конструктивної і ефективної правової допомоги у ході розслідування і карного переслідування у справах з відмивання грошей і фінансування тероризму та у пов'язаних з цим розслідуваннях. Зокрема, країни повинні:

- a) не забороняти або не встановлювати необґрунтовані чи надмірно обмежувальні умови надання правової взаємодопомоги;
- b) забезпечити ефективність процедур виконання запитів про правову взаємодопомогу;
- c) не відмовляти у виконанні запитів про правову взаємодопомогу лише на підставі того, що злочин, включає в себе також і фіскальні питання;
- d) не відмовляти у виконанні запитів про правову взаємодопомогу на підставі того, що законодавство вимагає від фінансових установ зберігати таємність або конфіденційність.

Країни також повинні забезпечити, щоб до повноважень їх компетентних органів, передбачених Рекомендацією 28, належало надання відповідей на запити про правову допомогу, та, якщо це узгоджується з їх національним законодавством, відповідати на прямі запити іноземних судових або правоохоронних органів, надіслані відповідним державним органам.

Для уникнення колізій юрисдикцій необхідно передбачити можливість розроблення і застосування механізму найбільш правильного визначення місця кримінального переслідування обвинувачених виходячи з інтересів правосуддя у тих випадках, коли судові переслідування необхідно здійснювати у більш ніж одній країні.

37. Наскільки це можливо, країни повинні надавати правову взаємодопомогу незалежно від того, чи вважається скоєне злочином в обох країнах.

У разі коли для надання правової взаємодопомоги або здійснення екстрадиції необхідно, щоб скоєне вважалося злочином в обох країнах, ця умова вважатиметься задоволеною незалежно від того, чи вважають обидві країни, що злочин належить до однієї й тієї ж категорії злочинів, або від того, чи визначають вони злочин за однією й тією ж термінологією, за умови, що обидві країни вважають відповідну поведінку злочином.

38. Необхідно утворити орган для здійснення оперативних заходів у відповідь на запити інших країн щодо виявлення, заморожування, накладення арешту і конфіскації власності, доходів, отриманих внаслідок відмивання грошей, засобів, використаних або запланованих для використання з метою вчинення таких злочинів, або власності відповідної вартості. Необхідно досягти домовленості про координацію процедур накладення арешту і конфіскації, якими може передбачатися також розподіл конфіскованих цінностей.

39. Кожна країна повинна визнати відмивання грошей злочином, який передбачає екстрадицію, і здійснювати екстрадицію своїх громадян. У випадках коли країна не здійснює екстрадицію лише на підставі громадянства, така країна повинна на запит іншої країни, яка вимагає здійснення екстрадиції, без затримки передати справу своїм компетентним органам з метою переслідування злочинів, викладених у запиті. Ці органи повинні приймати рішення та проводити переслідування таким же чином, як і у разі будь-якого іншого серйозного злочину відповідно до національного законодавства та-

кої країни. Заінтересовані країни повинні співпрацювати між собою, зокрема, стосовно процесуальних і доказових аспектів з метою забезпечення ефективності такого переслідування.

Відповідно до свого законодавства країни можуть розглянути можливість спрощення процедури екстрадиції шляхом прямої передачі запитів про екстрадицію між відповідними міністерствами та здійснення екстрадиції осіб на основі лише ордерів на арешт або вироків та/або створення можливості спрощення процедури екстрадиції осіб, які відмовляються від формального розгляду питання про екстрадицію.

Інші форми співробітництва

40. Країни повинні забезпечити здійснення їх компетентними органами якнайширшого міжнародного співробітництва з іноземними партнерами. Необхідно визначити ефективні шляхи сприяння швидкому та конструктивному обміну інформацією безпосередньо між відповідними органами (ініціативно або на запит) щодо відмивання грошей та предикативних злочинів. Такий обмін повинен здійснюватися без надмірно обмежуючих умов, зокрема:

а) компетентні органи не повинні відмовляти у виконанні запиту про допомогу лише на підставі того, що злочин, як вважається, включає в себе також і фіскальні питання;

б) країни не повинні посилатися на законодавство, яке вимагає від фінансових установ зберігати таємність або конфіденційність як підставу для відмови у співробітництві;

с) компетентні органи повинні мати можливість з'ясовувати обставини справи, та, якщо можливо, проводити розслідування від імені відповідних іноземних органів.

Якщо отримання інформації, потрібної іноземним компетентним органом, виходить за межі компетенції цього органу, країнам рекомендується давати дозвіл своїм компетентним органам співпрацювати безпосередньо з іноземними компетентними органами, які мають інші функції, з метою сприяння швидкому та конструктивному обміну інформацією. Співробітництво з іноземними органами, які мають інші функції, може здійснюватися безпосередньо або з використанням третьої сторони. Компетентним органам спочатку необхідно визначити разом з відповідними іноземними органами, яким чином можна надати допомогу.

Країни повинні встановити контроль та вжити запобіжних заходів для того, щоб забезпечити використання інформації, одержаної в результаті обміну між компетентними органами, лише дозволеним способом, який відповідає їхнім зобов'язанням стосовно захисту приватного життя та персональних даних.

ГЛОСАРІЙ ДО РЕКОМЕНДАЦІЙ

У цих Рекомендаціях вживаються такі терміни та абревіатури:

вигодоодержувач – фізична особа (особи), яка в остаточному підсумку володіє чи контролює клієнта та/або особу, від імені якої здійснюється операція, а також особа (особи), що здійснює остаточний реальний контроль над юридичними особами або правовою домовленістю;

основні принципи – вживається щодо Основних принципів для ефективного банківського нагляду, виданих Базельським комітетом з банківського нагляду, Цілей та принципів регулювання ринку цінних паперів, виданих Міжнародною організацією комісій з цінних паперів, та Принципів нагляду за страховою діяльністю, виданих Міжнародною асоціацією органів нагляду за страховою діяльністю;

визначені категорії злочинів – це:

- участь в організованій злочинній групі та рекет;
- тероризм, у тому числі фінансування тероризму;
- торгівля людьми та організація нелегальної міграції;
- сексуальна експлуатація, в тому числі сексуальна експлуатація дітей;
- незаконна торгівля наркотичними засобами та психотропними речовинами;
- незаконна торгівля зброєю;
- незаконна торгівля речами;
- корупція і хабарництво;
- шахрайство;
- підробка валюти;
- підробка товарів;
- злочини проти навколишнього середовища;
- вбивство, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень;
- викрадення людей, незаконне позбавлення волі та взяття в заручники;
- грабіж та крадіжка;
- контрабанда;
- вимагання;
- використання підроблених документів;
- піратство;
- інсайдерні торговельні операції та ринкові маніпуляції.

Під час прийняття рішення щодо переліку злочинів, які вважаються предикативними, за кожною категорією, зазначеною вище, кожна країна відповідно до свого національного законодавства може вирішувати, як визначити такі злочини та природу будь-яких окремих елементів таких злочинів, які перетворюють їх на серйозні;

визначені **нефінансові підприємства та сфери діяльності** – це:

- a) казино (у тому числі Internet-казино);
- b) агенти з нерухомості;
- c) торговці дорогоцінними металами;
- d) торговці дорогоцінним камінням;
- e) юристи, нотаріуси, незалежні юристи та бухгалтери – практикуючі спеціалісти, партнери чи найняті спеціалісти в рамках професійних фірм. Термін не вживається щодо "внутрішніх" спеціалістів, що є працівниками інших видів підприємств, а також щодо спеціалістів, які працюють у державних установах і можуть підпадати під дію заходів щодо боротьби з відмиванням грошей;

f) трасти та посередники, що надають послуги компаніям – усі не охоплені цими Рекомендаціями особи чи підприємства, які провадять діяльність з надання третім сторонам будь-якої із наведених нижче послуг:

- із створення юридичних осіб;
- з виконання обов'язків (або організації виконання обов'язків іншою особою) директора чи секретаря компанії, партнера у товаристві або обов'язків за аналогічною посадою стосовно інших юридичних осіб;
- з надання зареєстрованого офісу, ділової, адміністративної чи поштової адреси або приміщення для компанії, будь-якої іншої юридичної особи чи утворення;
- з виконання обов'язків (або організації виконання обов'язків іншою особою) довіреної особи трасту;
- з виконання обов'язків (або організації виконання обов'язків іншою особою) призначеного акціонера для іншої особи;
- визначений поріг** – сума, визначена в Пояснювальній записці;
- фінансова установа** – будь-яка фізична чи юридична особа, яка провадить один чи декілька видів діяльності чи операцій для/або від імені клієнта, таких як:
- 1) прийняття від населення вкладів та інших коштів, які підлягають поверненню⁸;
  - 2) надання позик⁹;
  - 3) фінансовий лізинг¹⁰;
  - 4) послуги з переказу грошей або цінностей¹¹;
  - 5) випуск платіжних засобів і управління ними (наприклад кредитні і дебетні картки, чеки, дорожні чеки, грошові поштові перекази, тратти, електронні гроші);
  - 6) фінансові гарантії або зобов'язання;
  - 7) торгові операції з:
    - a) засобами грошового ринку (чеки, векселі, депозитні сертифікати, похідні від них тощо);
    - b) іноземною валютою;
    - c) обмінними інструментами, цінними паперами за банківськими відсотками та індексами;
    - d) переказними цінними паперами;
    - e) ф'ючерсна торгівля товарами;
  - 8) участь у випуску цінних паперів і надання фінансових послуг, пов'язаних з їх випуском;
  - 9) індивідуальне і колективне управління портфелем цінних паперів;
  - 10) зберігання та адміністрування готівки або ліквідних цінних паперів від імені інших осіб;
  - 11) інші види інвестування, адміністрування або управління фондами, грошима чи коштами від імені інших осіб;
- 12) організація страхування життя та інших видів страхування, пов'язаних з інвестиціями¹²;

⁸ У тому числі приватними банками.

⁹ Включаючи, зокрема, споживчий кредит, іпотечний кредит, факторинг з правом або без права регресу, та фінансування комерційних операцій (включаючи неустойки).

¹⁰ Це не стосується угод про фінансовий лізинг щодо споживчих товарів.

¹¹ Це стосується фінансової діяльності як у формальному, так і у неформальному секторі, наприклад альтернативної діяльності щодо грошових переказів. Див. Пояснювальну записку до Спеціальної Рекомендації 6. Це не стосується будь-якої фізичної або юридичної особи, яка надає фінансовим установам можливість користуватися інформаційними чи іншими системами підтримки для переказу грошей. Див. Пояснювальну записку до Спеціальної Рекомендації 7.

13) обмін валюти і розмін грошей.

Якщо фінансова діяльність провадиться особою чи установою на нерегулярній або дуже обмеженій основі (зважаючи на кількісні та абсолютні критерії) і ризик відмивання грошей є невеликим, країна може вирішити, що застосування заходів щодо боротьби з відмиванням грошей є повністю або частково непотрібним.

За дуже обмежених і виправданих обставин, на підставі доведеного низького ризику відмивання грошей країна може вирішити не застосовувати деякі або всі Сорок Рекомендацій до деяких визначених вище видів фінансової діяльності;

ПФР – підрозділ фінансової розвідки;

правові домовленості – трасти або інші подібні організації, створені на аналогічній правовій основі;

юридичні особи – корпорації, фонди, анштальти, товариства, асоціації або будь-які інші подібні організації, які можуть встановлювати постійні клієнтські відносини з фінансовою установою або іншим чином володіти власністю;

рахунки, через які проводяться платежі – кореспондентські рахунки, що безпосередньо використовуються третіми особами для здійснення ділових операцій від свого імені;

політичні діячі – особи, які виконують або виконували важливі державні функції у зарубіжній країні, наприклад глави держав або урядів, вищі урядові, судові або військові посадові особи, вищі посадові особи державних корпорацій, впливові діячі політичних партій. Ділові відносини з членами сімей та близьким оточенням політичного діяча включають ризики для репутації, подібні до тих, що існують у разі підтримання стосунків з самими політичними діячами. Визначення не поширюється на середніх та молодших посадових осіб зазначених вище категорій;

банк-оболонка – банк, зареєстрований в юрисдикції, де він фактично не знаходиться, і не пов'язаний з будь-якою регламентованою фінансовою групою;

ППО – повідомлення про підозрілі операції;

наглядові органи – визначені компетентні органи, відповідальні за забезпечення дотримання фінансовими установами вимог щодо боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму;

Рекомендації FATF – ці Рекомендації та Спеціальні Рекомендації FATF щодо боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму.

---

¹² Це застосовується як до підприємств, які займаються страхуванням, так і до посередників, які займаються страхуванням (агенти та брокери).

ПОЯСНЕННЯ ДО СОРОКА РЕКОМЕНДАЦІЙ

Загальні

1. У цьому документі під терміном "країни" повинні також розумітися "території" чи "юрисдикції".

2. У Рекомендаціях 5 – 16 і 21 – 22 зазначається, що фінансові установи або визначені нефінансові підприємства та сфери діяльності повинні здійснювати певні заходи. Це вимагає від країн вжиття заходів, які зобов'язують фінансові установи, визначені нефінансові підприємства та сфери діяльності виконувати кожну Рекомендацію. Основні зобов'язання згідно з Рекомендаціями 5, 10 і 13 повинні бути визначені в законі або у регулюючому акті, тоді як більш детальні елементи цих Рекомендацій, так само як і зобов'язання за іншими Рекомендаціями, можуть визначитися законом, регулюючим актом або шляхом застосування інших примусових засобів, компетентним органом.

3. У разі посилання на фінансову установу, яка впевнена стосовно порушеного питання, така установа повинна бути здатна підтвердити свою оцінку перед компетентними органами.

4. З метою виконання Рекомендацій 12 і 16 країни можуть не видавати закони або регулюючі акти, що стосуються винятково адвокатів, нотаріусів, бухгалтерів та інших визначених нефінансових підприємств та сфер діяльності, якщо ці види підприємств або сфер діяльності включені в закони або регулюючі акти, що охоплюють основну діяльність.

5. Пояснювальні примітки, які застосовуються до фінансових установ, також застосовуються, якщо це можливо, до визначених нефінансових підприємств та сфер діяльності.

До Рекомендацій 5, 12 і 16

Встановлено такі пороги для операцій (відповідно до Рекомендацій 5 і 12):

для фінансових установ (для непостійних клієнтів відповідно до Рекомендації 5) – 15 тис. доларів США/євро;

для казино, включаючи Інтернет-казино (відповідно до Рекомендації 12) – 3 тис. доларів США/євро;

для дилерів дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння у разі здійснення будь-яких операцій готівкою (відповідно до Рекомендацій 12 і 16) – 15 тис. доларів США/євро.

Фінансові операції, що перевищують встановлений поріг, включають і такі випадки, коли здійснюється одна чи декілька операцій, стосовно яких виникає підозра в тому, що вони зв'язані між собою.

До Рекомендації 5

Правила належної обачливості щодо клієнтів (ПОК) і натякання

1. Якщо під час встановлення чи протягом підтримання відносин із клієнтом або під час здійснення нерегулярних операцій фінансова установа підозрює, що операції стосуються відмивання грошей чи фінансування тероризму, установа повинна:

а) у звичайному порядку намагатися ідентифікувати і перевірити особу клієнта і вигодоодержувача незалежно від того, постійний він чи непостійний, і незалежно від

будь-якого звільнення або встановленого порогу, що міг би бути застосований в іншому разі;

б) повідомити про підозрілі операції підрозділ фінансової розвідки відповідно до Рекомендації 13.

2. Рекомендація 14 забороняє фінансовим установам, їх директорам, службовцям і працівникам розголошувати факт повідомлення підрозділу фінансової розвідки про підозрілі операції чи пов'язану з цим інформацію. За таких обставин існує ризик, що клієнти можуть одержати ненавмисний натяк при виконанні фінансовими установами ПОК. Поінформованість клієнта про можливе повідомлення про підозрілі операції чи розслідування може поставити під загрозу всі зусилля щодо розслідування операції за підозрою у відмиванні грошей чи фінансуванні тероризму.

3. Отже, якщо фінансові установи підозрюють, що операції стосуються відмивання грошей чи фінансування тероризму, вони повинні враховувати ризик просочення інформації при виконанні ПОК.

Якщо установа має обґрунтовані підстави вважати, що виконання правил належної обачливості щодо клієнтів може бути натяком клієнту чи потенційному клієнту, вона може не продовжувати цей процес і повідомити про підозрілу операцію. Установи повинні поінформувати своїх службовців з цих питань і забезпечити, щоб вони були обережними при виконанні ПОК.

ПОК щодо юридичних осіб і структур

4. При виконанні пунктів "а" і "б" ПОК щодо юридичних осіб і структур фінансові установи повинні:

а) перевірити, що будь-яка особа, яка має намір діяти від імені клієнта, має відповідні повноваження, та ідентифікувати цю особу;

б) ідентифікувати клієнта і перевірити його особу, що передбачає одержання підтвердження реєстрації чи подібних доказів правового статусу юридичної особи чи домовленості, а також інформації щодо імені клієнта, імен довірительів, юридичної адреси керівництва і договірних умов, що регулюють повноваження, покладені на юридичну особу чи структуру;

с) ідентифікувати вигодоодержувачів, включаючи одержання інформації щодо власності і структури керування, і вжити відповідних заходів для перевірки ідентифікації таких осіб, що передбачає ідентифікацію фізичних осіб з контрольним пакетом акцій та ідентифікацію фізичних осіб, які приймають рішення і здійснюють керування юридичними особами чи домовленостями. У тих випадках, коли клієнт чи власник контрольного пакета акцій є державною компанією, яка підпадає під дію регулювальних вимог щодо розголошення інформації, немає необхідності намагатися ідентифікувати і перевіряти ідентичність будь-якого акціонера такої компанії.

Відповідна інформація чи дані можуть бути одержані з державного реєстру, від клієнта чи з інших надійних джерел.

Надійність ідентифікації і перевірки

5. Заходами на виконання ПОК, викладеними в Рекомендації 5, не передбачено для фінансових установ необхідності повторної ідентифікації і перевірки ідентичності кожного клієнта щоразу, коли клієнт здійснює операцію. Установа має право покладатися на результати вжитих заходів щодо ідентифікації і перевірки, якщо не виникає сумнівів щодо вірогідності такої інформації. Прикладом ситуацій, що могли б призвести до виникнення в установи таких сумнівів, може бути підозра такого клієнта у відми-

ванні грошей чи істотна зміна способу використання рахунку клієнта, що не сумісно з діловим профілем клієнта.

Час перевірки

6. Прикладами видів обставин, за яких було б припустимо закінчити перевірку після встановлення ділових відносин, оскільки важливо не переривати нормальне ведення бізнесу, є:

ведення непрямого бізнесу;

здійснення операцій з цінними паперами. В індустрії цінних паперів до компаній і посередників можуть бути застосовані вимоги виконати операції дуже швидко відповідно до ринкових умов під час контакту клієнта з ними і може виникнути необхідність здійснення операцій до закінчення перевірки ідентичності;

провадження діяльності із страхування життя. Щодо діяльності з страхування життя, то країни можуть дати дозвіл, щоб ідентифікація і перевірка одержувача за страховим полісом відбувалася після встановлення ділових відносин з власником страхового полісу. Однак в усіх таких випадках, ідентифікація і перевірка повинні відбутися до або під час виплати, або до того часу, коли одержувач за страховим полісом може скористатися правами, наданими йому згідно з полісом.

7. Фінансові установи також повинні встановити процедури для зменшення ризику щодо умов, за яких клієнт може використовувати ділові відносини до перевірки. Ці процедури повинні включати комплекс заходів з обмеження кількості, видів та/чи обсягу операцій, що можуть бути здійснені, і моніторингу великих чи складних операцій, здійснених за рамками встановлених норм для такого типу відносин. Фінансові установи повинні використовувати Базельський документ ПОК¹³ (розділ 2.2.6.) для одержання конкретних інструкцій щодо прикладів зменшення ризику в непрямому бізнесі.

Вимога ідентифікації існуючих клієнтів

8. Слід керуватися принципами, визначеними в Базельському документі ПОК щодо ідентифікації існуючих клієнтів при застосуванні заходів обачливості до клієнта, до залучених у банківську діяльність установ, а також до інших фінансових установ, якщо це необхідно.

Спрощені чи скорочені заходи ПОК

9. Загальним правилом є те, що клієнти повинні підпадати під дію повного діапазону заходів ПОК, включаючи вимогу ідентифікувати вигодоодержувача. Незважаючи на це, можливі обставини, за яких ризик відмивання грошей або фінансування тероризму є невеликим, інформація щодо особи клієнта і вигодоодержувача клієнта є доступною для громадськості, або відповідні перевірки і контроль вже здійснюються в інших національних системах. За таких обставин було б слушним для країни дати дозвіл її фінансовим установам застосовувати спрощені чи скорочені заходи ПОК при ідентифікації і перевірці ідентичності клієнта і вигодоодержувача.

10. Типи клієнтів, до яких можуть бути застосовані спрощені чи скорочені заходи ПОК:

---

¹³ Керівний документ стосовно правил обачливості щодо клієнтів для банків, виданий Базельським комітетом нагляду за банківською діяльністю у жовтні 2001 року.

фінансові установи, якщо вони відповідають вимогам щодо боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, додержуються Рекомендацій FATF і за ними здійснюється відповідний нагляд;

державні компанії, що відповідають регуляторним вимогам щодо розголошення інформації;

урядові адміністрації чи підприємства.

11. Спрощені чи скорочені заходи ПОК можуть також застосовуватися до вигодоодержувачів об'єднаних рахунків, що належать визначеним нефінансовим підприємствам чи сферам діяльності, за умови, що ці підприємства чи сфери діяльності відповідають вимогам щодо боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, які узгоджуються з Рекомендаціями FATF і підпадають під ефективні системи моніторингу і забезпечення додержання ними цих вимог. Банки повинні також використовувати Базельський документ ПОК (розділ 2.2.4.), який містить конкретні вказівки щодо ситуацій, коли установа, що є власником рахунку, може покладатися на клієнта, який є професійним фінансовим посередником, для виконання щодо його клієнтів або клієнтів установи (тобто вигодоодержувачами банківського рахунку) заходів обачливості стосовно клієнтів. У разі потреби Базельським документом ПОК можна керуватися також щодо подібних рахунків, власниками яких є інші фінансові установи.

12. Спрощені чи скорочені заходи ПОК можуть також бути прийнятними для різних типів продукції чи операцій, таких як (тільки приклади):

поліси страхування життя, коли щорічна страхова премія не перевищує 1000 доларів США/євро чи разова страхова премія не перевищує 2500 доларів США/євро;

страхові поліси для програм пенсійного забезпечення, якщо немає пункту про відмову і поліс не може бути використаний як допоміжний;

пенсія, пенсія по досягненні віку чи така ж схема, що надає забезпечення працівникам після виходу на пенсію, коли внески робляться за допомогою відрахування від заробітної плати і правила схеми не дозволяють призначення часткового відсотка відповідно до схеми.

13. Країни можуть також вирішувати, чи можуть фінансові установи застосовувати ці спрощені заходи тільки до клієнтів у їх юрисдикції чи дозволяти їм робити це стосовно клієнтів з будь-якої іншої юрисдикції, стосовно якої первісна країна переконана, що та відповідає і ефективно реалізує Рекомендації FATF.

Спрощені заходи ПОК не прийнятні у разі, коли є підозра у відмиванні грошей, фінансуванні тероризму або можуть застосовуватися сценарії особливо підвищеного ризику.

До Рекомендації 6

Країни закликаються поширювати вимоги за Рекомендацією 6 на осіб, які займають високу державну посаду в цих країнах.

До Рекомендації 9

Ця Рекомендація не застосовується до аутсорсингу чи відомчих зв'язків.

Ця Рекомендація також не застосовується до відносин, рахунків чи операцій, що здійснюються між фінансовими установами для їх клієнтів. Такі відносини охоплені Рекомендаціями 5 і 7.

До Рекомендацій 10 і 11

Щодо страхової діяльності під терміном слово "операції" розуміються ті, що стосуються самого предмета страхування, преміальної виплати та вигод.

До Рекомендації 13

1. Посилання на злочинну діяльність в Рекомендації 13 стосується:

- а) усіх актів злочину, які можуть належати до предикативних злочинів з відмивання грошей у юрисдикції; або
- б) злочинів, які можуть належати до предикативних злочинів, згідно з вимогами Рекомендації 1.

Країнам рекомендується обрати альтернативу "а". Про всі підозрілі операції, включаючи спроби здійснення операцій, необхідно повідомляти, незалежно від суми операції.

2. Під час виконання Рекомендації 13 фінансові установи повинні повідомляти про підозрілі операції незалежно від того, чи стосуються вони питань оподаткування. Країни повинні враховувати, що для того, щоб фінансові установи не надавали інформацію про підозрілі фінансові операції, особи, які займаються відмиванням грошей, намагатимуться, до речі, стверджувати, що їхні операції пов'язані з питаннями оподаткування.

До Рекомендації 14 (натякання)

Випадки, коли адвокати, нотаріуси та інші незалежні юристи-професіонали і бухгалтери, які діють як незалежні фахівці, намагаються запобігти веденню клієнтом протизаконної діяльності, не прирівнюються до попередження.

До Рекомендації 15

Перелік заходів, яких слід вжити щодо кожної з вимог, викладених у Рекомендації, повинен повністю відповідати ризику відмивання грошей та фінансування тероризму, а також розміру операції.

Для фінансових установ відповідні заходи з управління повинні включати призначення відповідального працівника на рівні керівника.

До Рекомендації 16

1. Кожна окрема юрисдикція повинна визначити, які питання, пов'язані з юридичними професійними привілеями, а які становлять професійну таємницю. Це, як правило, стосується інформації, яку адвокатам, нотаріусам або іншим незалежним професіоналам і бухгалтерам надають, чи, яку вони одержують від одного з своїх клієнтів під час визначення юридичного статусу своїх клієнтів, або під час захисту чи представлення такого клієнта, або стосовно процедур юридичного, адміністративного, арбітражного чи посередницького характеру. У випадках, коли бухгалтери підпадають під такі ж самі зобов'язання стосовно додержання таємниці чи привілеїв, від них не вимагається надання інформації про підозрілі фінансові операції.

2. Країни можуть дати дозвіл адвокатам, нотаріусам та іншим незалежним професіоналам і бухгалтерам надсилати свої повідомлення про підозрілі операції до відповідних саморегульвних організацій за умови, що існують відповідні форми взаємодії між цими організаціями та ПФР.

До Рекомендації 19

1. Для сприяння викриттю і проведенню моніторингу операцій з готівкою без створення перешкод вільному обігу коштів країни повинні розглянути можливість перевірки та адміністративного моніторингу стосовно відповідності вимогам декларування або реєстрації всіх закордонних грошових переказів, що перевищують встановлений поріг.

2. У разі виявлення незвичного міжнародного перевезення валюти, монетарних інструментів, дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, тощо країна повинна розглянути питання про можливість повідомлення про це, залежно від обставин, митній службі або іншим компетентним органам країни, з якої було організовано таке перевезення та/або в яку воно здійснюється, і діяти разом з цими органами з метою встановлення джерела, місця призначення та мети такого перевезення і вжиття відповідних заходів.

До Рекомендації 23

Рекомендацію 23 не треба вважати такою, що потребує запровадження регулярного перегляду системи ліцензування контрольного пакета акцій у фінансових установах лише з метою боротьби з відмиванням грошей, але, з точки зору FATF, нею підкреслюється бажаність такого перегляду щодо акціонерів, які володіють контрольним пакетом акцій у фінансових установах (банках та особливо інших). Отже, у разі коли є тести на відповідність акціонера (наприклад "підпадає та відповідає"), увага органу нагляду повинна бути зосереджена на тому, чи відповідають вони цілям боротьби з відмиванням грошей.

До Рекомендації 25

Розглядаючи питання про те, яка повинна надаватися зворотна інформація, країни повинні враховувати Інструкцію з ведення найкращої практики з надання зворотної інформації фінансовим установам та іншим особам.

До Рекомендації 26

У разі створення ПФР країна повинна розглянути питання про подання заяви про вступ до Егмонтської групи. Країни повинні враховувати Протокол про цілі Егмонтської групи та її Принципи обміну інформацією між підрозділами фінансової розвідки для випадків відмивання грошей. Ці документи визначають важливі принципи стосовно ролі та функцій ПФР, механізмів обміну інформацією між ПФР.

До Рекомендації 27

Країни повинні розглянути питання про можливість здійснення заходів, у тому числі законодавчих, на національному рівні, які б дали змогу їх компетентним органам під час розслідування справ щодо відмивання грошей відстрочити арешт підозрюваних осіб та/або накладення арешту на гроші з метою встановлення осіб, причетних до цієї діяльності, або для збирання доказів. Без цих заходів неможливе застосування таких процедур, як контрольовані поставки або таємні операції.

До Рекомендації 38

Країни повинні розглянути можливість:

а) створення фонду конфіскованого майна у відповідній країні, до якого передаватиметься все конфісковане майно або його частина для правоохоронних цілей, цілей охорони здоров'я, освіти тощо;

б) вжиття заходів, які можуть бути необхідними для розподілу конфіскованого майна між іншими країнами, особливо коли конфіскація безпосередньо або опосередковано є результатом скоординованих правоохоронних заходів.

До Рекомендації 40

1. Для цілей цієї Рекомендації:

поняття "партнери" стосується органів, які несуть аналогічну відповідальність та мають аналогічні функції;

поняття "компетентні органи" стосується всіх адміністративних та правоохоронних органів, причетних до боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, включаючи ПФР та органи нагляду.

2. Вид каналу, який використовується для обміну інформацією, залежить від типу задіяного компетентного органу, характеру і мети співпраці.

Для обміну інформацією використовуються такі механізми або канали, як двосторонні або багатосторонні угоди чи договори, меморандуми про взаєморозуміння, обмін на основі взаємності або через відповідні міжнародні або регіональні організації. Проте ця рекомендація не включає співпрацю стосовно правової взаємодопомоги або екстрадиції.

3. Посилання на непрямий обмін інформацією з іноземними структурами, іншими, ніж партнери, включає ситуацію, коли необхідна інформація проходить від іноземного органу через один або більше внутрішніх чи іноземних органів до того, як її одержить орган, який звернувся із запитом про надання інформації. Компетентний орган, який звернувся з таким запитом, повинен чітко сформулювати мету цього запиту і назвати від чийого імені він здійснюється.

4. ПФР повинні мати змогу звертатися із запитом від імені іноземних партнерів, якщо це стосується аналізу фінансової операції. Запит щонайменше повинен містити:

пошук у власних базах даних інформації, яка стосується повідомлень про підозрілі операції;

пошук в інших базах даних, до яких вона може мати прямий чи непрямий доступ, включаючи бази даних правоохоронних органів, загальнодоступні бази даних, адміністративні та комерційні бази даних.

Якщо це дозволяється, ПФР повинні підтримувати контакти з іншими компетентними органами та фінансовими установами для одержання відповідної інформації.

**ПРОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА
ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ**

Найменування	Штаб-квартира	Країни - члени	Структура	Основні напрями діяльності	Довідка
Спеціалізовані установи ООН					
Міжнародний валютний фонд (МВФ), International Monetary Fund (IMF)	Вашингтон, США	184 країни – члени. Україна набула членства 1992 р.	Рада керуючих (при Раді працюють тимчасовий комітет з питань світової валютної системи та комітет з розвитку МВФ/МБРР) Виконавча рада Директор – розпорядник Географічні департаменти Департаменти функціональних і спеціалізованих послуг Служби інформації і зв'язку Допоміжні підрозділи	Контроль за станом міжнародної валютної системи Підтримка загальної системи розрахунків та системи розрахунків за спеціальними правами запозичення Сприяння стабільності обмінних курсів валют та впорядкованих валютних взаємовідносин Надання коротко- та довгострокових кредитів Поповнення валютних резервів країн-членів шляхом розподілу спеціальних прав запозичення Надання додаткових послуг країнам-членам (підвищення кваліфікації персоналу, технічна допомога в спеціалізованих сферах; інформаційне обслуговування	Вирішальна зустріч щодо організації МВФ відбулася в 1944 р. в Бреттон-Вудсі (Нью-Хемпшир, США). МВФ розпочав свою діяльність у 1946 р. Виступає як акціонерне товариство (кожна країна вносить квоту, яка переглядається кожні 5 років. Ця квота фактично визначає ступінь участі країни в діяльності Фонду "заможніша країна – більша квота – більша кількість голосів" ¹⁴
Група Світового банку					
Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)	Вашингтон, США	184 країни – члени. Україна набула членства 1992 р.	Рада керуючих Рада виконавчих директорів, комітети Комітет з розвитку Президент банку	Сприяння реконструкції і розвитку територій держав-членів через заохочення капіталовкладень на виробничі потреби Заохочення приватних іноземних капіталовкладень і надання фінансової допомоги з метою розвитку виробничого сектора економіки Сприяння довгостроковому збалансованому зростанню міжнародної торгівлі і підтримці рівноваги платіжних балан-	Створений в 1945 р. після підписання 28 країнами Статуту про Міжнародний банк реконструкції та розвитку, який був розроблений на конференції ООН з валютно-фінансових питань, 1944 р. в Бреттон-Вудсі (США). МБРР – міжнародне відкрите акціонерне товариство. Статут МБРР неодноразово змінювався ¹⁵

¹⁴ <http://www.imf.org>

¹⁵

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/0,.contentMDK:20040558~menuPK:34559~pagePK:34542~piPK:36600,00.html>

				сiv через заохочення міжнародних капіталовкладень у розвиток продуктивних сил держав-членів Банку, що повинно стимулювати зростання продуктивності праці, рівня життя та поліпшення умов праці в цих країнах	
Міжнародна асоціація розвитку (МАР), International Development Association (IDA)	Вашингтон, США	164 країни – члени, які поділяються на дві групи: 1-ша (країни з високим рівнем економічного розвитку (26 країн), 2-га економічно менш розвинуті (138 країн). Стати членом може країна – член МБРР. Україна є кандидатом на вступ	Рада керуючих Виконавчий директорат Президент Штат співробітників МАР розподілено на 4 функціональні сектори: операції, фінансування, політика, планування та дослідження	Надання довгострокових кредитів найбіднішим країнам Сприяння економічному розвитку, підвищенню рівня життя в найменш розвинутих країнах-членах асоціації, зокрема, шляхом надання коштів на фінансування конкретних проектів, доцільність яких підтверджено експертами МБРР Сприяння підвищенню продуктивності праці в країнах з найнижчими річними доходами на душу населення	Створена 1960 р. як філіал МБРР. За багатьма параметрами не відрізняється від МБРР. Обидві організації фінансують проекти розвитку, мають один і той самий штат, президент банку є одночасно президентом МАР. Головна різниця – шляхи залучення коштів для кредитування та умови, на яких надаються позики країнам, що розвиваються. МБРР значну частку фінансових ресурсів отримує на світових фінансових ринках та надає позики під нижчі відсотки та на триваліший термін погашення, ніж комерційні банки. На відміну від МБРР, МАР надає країнам, що розвиваються, безпроцентні кредити. Основне джерело фінансування – внески країн-донорів
Міжнародна Фінансова корпорація (МФК), International Finance Corporation (IFC)	Вашингтон, США	175 країн. Україна набула членства 1993 р.	Рада керуючих Директорат Президент Виконавчий віце-президент Банківська консультативна рада Ділова консультативна рада	Сприяння у фінансуванні приватного сектора, переважно в країнах, які розвиваються, що сприяє економічному розвитку країн-членів Надання допомоги в управлінні підприємствами, створеними за участю як іноземного капіталу, так і національного інвестора Стимулювання залучення приватного капіталу у виробничу сферу Реалізація принципу рентабельності в співробітництві з приватним сектором	Створена 1956 р. з метою сприяння економічному зростанню країн, що розвиваються, через заохочення приватного бізнесу у виробничій сфері. 1986 р. корпорація заснувала консультативну службу з іноземних інвестицій. Мета – надання урядам країн-членів консультативної допомоги в питаннях підвищення економічної ефективності іноземних інвестицій, розробці стратегій, правил і процедур інвестування, законодавства, що створює сприятливий клімат. У країнах Східної Європи та СНД корпорація забезпечує технічною підтримкою процеси приватизації та розвитку ринків капіталів ¹⁷
Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (БАГІ), Multilateral	Вашингтон, США	163 країни – члени. Україна вступила до агентства 1994 р.	Рада керуючих Директорат, голова директорату (президент МБРР) Виконавчий	Надання гарантій на інвестиції, спрямованих у виробничу сферу, особливо в країнах, що розвиваються	Створене 1988 р. як філіал Світового банку, але фінансово незалежна від МБРР ¹⁸

16

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/IDA/0,,pagePK:118644~theSitePK:73154,00.html>

¹⁷ <http://www.ifc.org>

¹⁸ <http://www.miga.org>

Investment Guarantee Agency (MIGA)			віце-президент	<p>Страховання та перестраховання від некомерційних ризиків</p> <p>Сприяння розробці проектів та забезпечення їх обґрунтованості з точки зору потреб конкретної країни</p> <p>Надання технічної допомоги з метою стимулювання надходжень іноземних інвестицій в країни, що розвиваються</p>	
Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС), International Center for Settlement of Investment Disputes (ICSID)	Вашингтон, США	129 країн – членів. 10 країн-кандидатів мають пройти процедуру ратифікації документів про приєднання. Україна набула членства 2000 р.	Адміністративна рада Секретаріат	Стимулювання приватних інвестицій через урегулювання конфліктів між іноземними інвесторами та місцевими урядами	Створений 1966 р. Участь у розв'язанні можливих спірних питань передбачена умовами багатьох інвестиційних контрактів, а також багатьох ¹⁹ і двосторонніх угод

Інші міжнародні організації

Банк міжнародних розрахунків (БМР), Bank for International Settlements (BIS)	Базель, Швейцарія	<p>33 країни – члени:</p> <p>Австралія, Австрійська Республіка, Королівство Бельгія, Республіка Болгарія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Грецька Республіка, Королівство Данія, Естонська Республіка, Ірландія, Республіка Ісландія, Королівство Іспанія, Італійська Республіка, Канада, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Королівство Нідерланди, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Норвегія, ПАР, Республіка Польща, Португальська Республіка, Румунія, Словацька Республіка, США, Турецька Республіка,</p>	<p>Загальні збори</p> <p>Рада директорів</p> <p>Президент</p> <p>Адміністрація</p>	<p>Сприяння співробітництву центральних банків</p> <p>Забезпечення додаткових сприятливих умов для міжнародних фінансових операцій</p> <p>Виконання ролі довіреної особи або агента щодо міжнародних фінансових розрахунків відповідно до угод з зацікавленими сторонами</p>	Створений 1930 р. відповідно до Конвенції про Банк міжнародних розрахунків (так звана Гаазька угода). Є однією з перших міжнародних організацій в галузі міжнародного валютного співробітництва. БМР виступає і як акціонерна компанія, і як міжнародна організація, діяльність якої регулюється міжнародним правом і яка має привілеї та імунітет, необхідні для виконання своїх функцій ²⁰
--	-------------------	---	--	--	---

¹⁹ <http://www.worldbank.org/icsid>

²⁰ <http://www.bis.org>

		Угорська Республіка, Фінляндська Республіка, Французька Республіка, Чеська Республіка, Швейцарська Конфедерація, Королівство Швеція, Федеративна Республіка Югославія (членство призупинено для з'ясування питання правового статусу країни), Японія			
Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (ФАТФ) Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)	Париж, Франція	33 країни – члени: Аргентинська Республіка, Австралія, Австрійська Республіка, Королівство Бельгія, Федеративна Республіка Бразилія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Гонконг, Грецька Республіка, Королівство Данія, Єврокомісія, Ірландія, Республіка Ісландія, Королівство Іспанія, Італійська Республіка, Канада, Велике Герцогство Люксембург, Мексиканські Сполучені Штати, Королівство Нідерланди, Федеративна Республіка Німеччина, Нова Зеландія, Королівство Норвегія, ПАР, Португальська Республіка, Рада співробітництва країн Перської затоки, Російська Федерація, Республіка Сінгапур, США, Турецька Республіка, Фінляндська Республіка, Французька Республіка, Швейцарська Конфедерація, Королівство	Президент Секретаріат	Визначення стандартів та розробка політики з метою боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму Здійснення моніторингу систем країн щодо відповідності вимогам цих стандартів	1989 року на нараді лідерів "сімки" президент Франції виступив з ініціативою створення Групи міжнародних фінансових дій для оцінки результатів співробітництва із запобігання використанню банків і фінансових інститутів для відмивання грошей і його наступного поглиблення. У рамках нарад, проведених, починаючи з 1990 р., щороку, виробляються конкретні рекомендації з розвитку національного і кримінального законодавства, пропозиції щодо розширення і міжнародного співробітництва у сфері боротьби з відмиванням грошей ²¹

²¹ <http://www.fatf-gafi.org>

		Швеція, Японія			
Паризький клуб (Paris Club)	Париж, Франція	Не має чіткої системи членства. Формально відкритий для всіх країн, які є кредиторами і приймають практику роботи організації	Не має чіткої організаційної структури. Головою традиційно є високопосадова особа міністерства фінансів Франції, а секретаріат розташований у французькому казначействі	Спостереження за державною заборгованістю і проведення багатосторонніх переговорів з країнами – боржниками з реструктуризації боргів	Створений 1956 р. як нефо-рмальна урядова організація ²²
Лондонський клуб кредиторів, (London Club)	Лондон, Великобританія		Не має чітко визначеної структури і збирається у складі тих банків, які мають найбільше вимог до країни-боржника	Проведення переговорів провідних банків-кредиторів з урядами країн-боржників з питань реструктуризації приватної заборгованості	Консультативний комітет найбільших банків-кредиторів. У рамках Лондонського клубу банки укладають з урядом країни-боржника угоду про щорічну або багаторічну реструктуризацію боргу. Умовою підписання угоди про реструктуризацію є, зазвичай, прийняття країною програми МВФ з структурної перебудови економіки і проведення економічних реформ. Реструктуризації підлягають лише основні борги ²³

Регіональні організації Євразійський регіон

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), European Investment Bank (EIB)	Люксембург	14 країн – членів: Австрійська Республіка, Королівство Бельгія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Грецька Республіка, Королівство Данія, Ірландія, Королівство Іспанія, Італійська Республіка, Велике Герцогство Люксембург, Королівство Нідерланди, Федеративна Республіка Німеччина, Португальська Республіка, Фінляндська Республіка, Королівство Швеція	Рада керуючих Аудиторський комітет Рада директорів Правління	Сприяння стійкому розвитку спільного ринку Надання позик та гарантій на некомерційній основі з метою покращання фінансування усіх секторів економіки Модернізація та конверсії підприємств або підтримки нових видів діяльності, які виникли з розвитком спільного ринку Часткове фінансування і реалізація проектів, що становлять спільний інтерес для кількох країн-членів	Є фінансовим інститутом ЄС, створений 1958 р. відповідно до Римського договору. Устав є складовою Договору про Європейський союз. Завдання банку визначають рішення Європейської ради. ЄІБ є фінансово автономною та юридично самостійною організацією. 1994 р. створений Європейський інвестиційний фонд, який надає довгострокові гарантії для фінансування транс'європейських транспортних та телекомунікаційних мереж, а також енергомереж для розвитку малих та середніх підприємств ²⁴
Європейський валютний союз (ЄВС), Єврозона	Франкфурт - на Майні, Німеччина	12 країн – членів: Австрійська Республіка, Королівство Бельгія, Грецька Республіка,	Європейська система центральних банків Європейський центральний банк	Забезпечення цінової стабільності Підтримка спільної економічної політики Розробка та прове-	Створений 1979 р. Це домовленість забезпечувати функціонування механізму, заснованого на паралельній дії двох взаємопов'язаних чинників: підтримка паритету між валютами та економічна

²² <http://www.clubdeparis.org/en/index.php>

²³ <http://www.fita.org/ioma/distressed.html>

²⁴ <http://www.eib.org>

		Ірландія, Королівство Іспанія, Італійська Республіка, Велике Герцогство Люксембург, Королівство Нідерланди, Федеративна Республіка Німеччина, Португальська Республіка, Фінляндська Республіка, Французька Республіка		дення грошової політики Розробка та реалізація валютної політики союзу Обмінні операції з іноземною валютою Управління офіційними валютними резервами країн-членів та їх підтримка Сприяння безперешкодному функціонуванню платіжних систем	конвергенція. Для приєднання до ЄВС за Маастрихтської угодою (Пакт стабільності ЄС) основні макроекономічні показники країни повинні відповідати критеріям конвергенції: відповідність національного законодавства Договору про ЄС; рівень інфляції не повинен перевищувати показники трьох найбільш стабільних держав ЄС більш ніж на 1,5%; державна заборгованість може становити не більше 60% ВВП; дефіцит державного бюджету не може перевищувати 3% ВВП; відсоткові кредитні ставки можуть перевищувати показники трьох найбільш стабільних країн лише на 2 відсоткових пункти; кандидати мають підтримувати стабільність національних грошових одиниць і не повинні протягом 2 років за власною ініціативою ²⁵ здійснювати девальвацію
Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)	Лондон, Великобританія	60 країн – членів та два інституціональні члени (ЄС та Європейський інвестиційний банк). Україна стала членом 1992 р.	Рада керуючих Директорат, департаменти Президент, віцепрезидент Консультативна рада з питань довілля	Сприяння становленню в країні ринкової економіки Брати на себе ризики з метою сприяння приватним інвесторам, але при цьому не витісняти їх із ринку Застосовувати раціональні принципи ведення банківської діяльності Стимулювати співфінансування і залучення прямих іноземних інвестицій Сприяти: структурним і галузевим реформам; розвитку конкуренції, приватизації і підприємництва; зміцненню фінансових організацій і правових систем; розвитку інфраструктури для підтримки приватного сектора	Створений в результаті підписання 1990 р. міжурядової угоди. Почав функціонувати в 1991 р. За організаційно-правовою формою – акціонерне товариство. Найбільший інвестор в регіоні, який, окрім виділення власних коштів, залучає значні обсяги ПІІ. Вкладає капітал головним чином в приватні підприємства і, зазвичай, спільно з комерційними партнерами. Устав передбачає діяльність тільки в країнах, які сповідують принципи демократії ²⁶
Чорноморський банк торгівлі та розвитку (ЧБТР), Black Sea Trade and Development Bank (BSTDB)	Салоніки, Греція	11 країн – членів: Республіка Албанія, Азербайджанська Республіка, Республіка Болгарія, Республіка Вірменія, Республіка	Рада керуючих Рада директорів Президент віцепрезидент Секретаріат	Сприяння економічній співпраці та регіональній інтеграції через підтримку інвестиційної діяльності Залучення інвестиційних ресурсів у межах регіону	Операційну діяльність розпочав з 1999 р. Організаційно-правова форма – акціонерне товариство ²⁷

²⁵ <http://www.ecb.int>

²⁶ <http://www.ebrd.com>

²⁷ <http://www.bstdb.gr>

		Грузія, Грецька Республіка, Республіка Молдова, Румунія, Російська Федерація, Турецька Республіка, Україна		Залучення інвестиційних ресурсів ззовні Розвиток приватного сектора	
Азіатсько - Тихоокеанський регіон					
Асоціація інститутів фінансування розвитку в Азіатсько - Тихоокеанському регіоні (АІФРАТР), Association of Development Financing Institutions in Asia and the Pacific (ADFIAP)	Маніла, Філіппіни	65 фінансових інститутів державного і приватного секторів у 30 країнах регіону	Секретаріат	Підвищення рівня життя народів АТР шляхом фінансування зростання та розвитку Забезпечення зайнятості Сприяння підвищенню рівня добробуту Підвищення продуктивності праці Боротьба з бідністю	Заснована в 1976 р. В результаті підписання статуту під час 6-ї Регіональної конференції інститутів фінансування розвитку в Азії та Тихому океані, в Манілі під егідою Азіатського банку розвитку. Неурядова організація з консультативним статусом в структурі Економічної і Соціальної Ради ООН ²⁸
Азіатський банк розвитку (АзБР), Asian Development Bank (AsDB)	Маніла, Філіппіни	Нараховує 62 члени, з яких 44 – регіональні та 18 нерегіональні, у тому числі: Австрійська Республіка, Королівство Бельгія, Сполучене Королівство Великої Британії, Королівство Данія, Королівство Іспанія, Італійська Республіка, Канада, Велике Герцогство Люксембург, Королівство Нідерланди, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Норвегія, Португальська Республіка, США, Турецька Республіка, Фінляндська Республіка, Французька Республіка, Швейцарська Конфедерація, Королівство Швеція	Рада керуючих Рада директорів Президент	Надання позик та вкладання власних коштів з метою досягнення економічного та соціального прогресу країн-членів, що розвиваються Надання технічної допомоги та послуг експертів в підготовці та реалізації програм та проєктів розвитку Стимулювання державних та приватних інвестицій для розвитку Надання допомоги в координуванні планів розвитку	Створений за рекомендацією першої міністерської конференції з азіатського економічного співробітництва (Маніла, 1963 р.). Угода про заснування набула чинності 1966 р. Організаційно-правова форма – акціонерне товариство. Діяльність фактично контролюють промислово розвинуті країни, яким належить 60% підписного капіталу банку та 56% голосів. Ця політика спрямована на залучення в регіон приватного іноземного капіталу, координацію економічної політики країн регіону з орієнтацією на розвиток природно-ресурсної сировинної бази, фінансування проєктів та програм з розвитку інфраструктури ²⁹
Країни Перської затоки					
Ісламський банк розвитку (ІБР), Islamic Development Bank (ISDB)	Джидда, Саудівська Аравія	55 країн-членів	Рада керуючих Рада директорів-виконавців Секретаріат, адміністрація, президент банку, віце-президент,	Інвестування коштів в акціонерний капітал Кредитування виробничих підприємств та проєктів Фінансова допомо-	Створений в 1974 р. після ратифікації угоди. Організаційно-правова форма – акціонерне товариство. Співпрацює з рядом арабських національних та регіональних фінансових інститутів розвитку та Фондом міжнарод-

²⁸ <http://www.adfiap.org>

²⁹ <http://www.adb.org>

			регіональні відділення	<p>га країнам-членам в інших формах для економічного та соціального розвитку</p> <p>Керування спеціальними фондами, створюваними з конкретною метою, у тому числі Фонд допомоги мусульманським громадам в немусульманських країнах</p> <p>Прийняття депозитів та мобілізація фінансових ресурсів шляхом відповідних методів фінансової діяльності</p> <p>Технічна допомога країнам – членам</p> <p>Навчання персоналу в мусульманських країнах</p>	ного розвитку ОПЕК та підтримує зв'язки з міжурядовими фінансовими інститутами і міжнародними / регіональними організаціями ³⁰
Арабський валютний фонд (АВФ), Arab Monetary Fund (AMF)	Абу-Дабі, ОАЕ	<p>22 країни – члени:</p> <p>Алжирська Народна Демократична Республіка, Держава Бахрейн, Республіка Джібуті, АРС, Єменська Республіка, Республіка Ірак, Йорданське Хашимітське Королівство, Держава Катар, Федеральна Ісламська Республіка Коморські Острови, Держава Кувейт, Ліванська Республіка, Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія, Ісламська Республіка Мавританія, Королівство Марокко, ОАЕ, Султанат Оман, Палестина, Королівство Саудівська Аравія, Сирійська Арабська Республіка, Сомалійська Демократична Республіка, Республіка Судан, Туніська Республіка</p>	<p>Рада керуючих</p> <p>Рада директорів-виконавців</p> <p>Генеральний директор, постійні комітети, департаменти</p>	<p>Надання кредитів країнам-членам для фінансування дефіцитів платіжних балансів</p> <p>Допомога країнам-членам у сприянні розвитку їх фінансових ринків</p> <p>Координація валютної політики країн-членів</p> <p>Управління вкладками країн-членів</p> <p>Технічна допомога та підготовка кадрів для банківських та валютних інститутів країн-членів</p> <p>Співробітництво з відповідними арабськими інститутами та організаціями</p>	Заснований 1977 р. за ініціатииви країн – членів Ліги арабських держав відповідно до угоди. Ресурси складаються з оплаченого капіталу, резервного капіталу, позик та кредитів, що отримує Фонд та інші кошти, які залучаються за рішенням ради керуючих ³¹
Арабський	Хар-	18 країн – чле-	Рада керуючих	Фінансове сприян-	Рішення про створення було

³⁰ <http://www.isdb.org>

³¹ <http://www.amf.org.ae/vEnglish>

банк економічного розвитку Африки (АБЕРА), Arab Bank for Economic Development in Africa (BADEA)	тум, Судан	нів: Алжирська Народна Демократична Республіка, Держава Бахрейн, АРС, Республіка Ірак, Йорданське Хашімітське Королівство, Держава Катар, Держава Кувейт, Ліванська Республіка, Соціалістична Народна Лівійська Арабська Джамахірія, Ісламська Республіка Мавританія, Королівство Марокко, ОАЕ, Султанат Оман, Палестина, Королівство Саудівська Аравія, Сирія, Республіка Судан, Туніська Республіка	Рада директорів Секретаріат, генеральний директор	ня економічному розвитку неарабських африканських країн Стимулювання надходжень капіталовкладень з арабських країн для розвитку африканських країн Надання технічної допомоги країнам Африки	прийнято за ініціативи Ліги арабських держав на IV Арабській конференції глав держав та урядів в 1973 р. Банк розпочав операції в 1975 р. Банк є незалежною міжнародною установою, що має статус міжнародної юридичної особи та автономією в адміністративній та фінансовій діяльності ³²
---	------------	--	--	--	--

Африканський регіон

Група Африканського банку розвитку

Африканський банк розвитку (АБР), African Development Bank (ADB)	Абуджан, Кот-д'Івуар	54 регіональні країни-члени та 25 нерегіональних країн-членів. Члени АБР повинні одночасно бути і членами Африканського фонду розвитку	Рада керуючих Рада директорів Правління	Сприяння економічному розвитку та соціальному прогресу регіональних країн – членів Фінансування інвестиційних програм та проектів Сприяння державним та приватним інвестиціям Організація фінансування спільно з дво- та багатосторонніми інститутами розвитку Надання необхідної технічної допомоги під час підготовки проектів розвитку	Створений відповідно до угоди про заснування (1963 р.), яка набула чинності в 1964 р. Організаційно-правова форма – акціонерне товариство. Внесення змін в установчу угоду в 1982 р. дозволило брати участь в АБР неафриканським країнам за умови визнання ними певних принципів з метою збереження африканського характеру банку ³³
Африканський фонд розвитку (АФР), African Development Fund (ADF)	Абуджан, Кот-д'Івуар	25 членів: АБР, Австрійська Республіка, Аргентинська Республіка, Королівство Бельгія, Федеративна Республіка Бразилія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Королівство Данія,	Рада керуючих Рада директорів Президент	Фінансування з метою розвитку співробітництва на регіональному та субрегіональному рівнях, міжнародної торгівлі, особливо між країнами – членами АФР	Створений 1972 р., розпочав операції 1974 р. як самостійна юридична особа. Капітали формуються головним чином із внесків західних країн. Фонд надає пільгові кредити для розвитку сільського господарства, транспорту, виробництва продуктів харчування ³⁴

³² <http://www.badea.org>

³³ <http://www.afdb.org>

³⁴ <http://www.afdb.org>

		Республіка Індія, Королівство Іспанія, Італійська Республіка, Канада, КНР, Держава Кувейт, Королівство Нідерланди, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Норвегія, ОАЕ, Португальська Республіка, Республіка Корея, Королівство Саудівська Аравія, США, Фінляндська Республіка, Французька Республіка, Швейцарська Конфедерація, Королівство Швеція, Японія			
Довірчий фонд Нігерії (ДФН), Nigeria Trust Fund (NTF)	Абуджан, Кот-д'Івуар		Операції ДФН здійснює під керівництвом ради директорів та президента групи Африканського банку розвитку	Сприяння розвитку країн – членів АФБР з низьким рівнем доходів населення шляхом надання позик на пільгових умовах	Створений відповідно до угоди, підписаної АФБР та урядом Нігерії 1976 р. Ресурси повністю забезпечує уряд Нігерії ³⁵
Інші фінансові установи африканського регіону					
Східноафриканський банк розвитку (САБР), East African Development Bank (EADB)	Кампала, Уганда	Три країни – члени: Республіка Кенія, Об'єднана Республіка Танзанія, Республіка Уганда	Рада керуючих, консультативна комісія Рада директорів Генеральний директор	Сприяння провідним галузям підприємства, особливо, проектам, орієнтованим на розвиток експорту або пов'язаним з фінансуванням приватизації державних підприємств Консультативні послуги країнам регіону Фінансова допомога для розвитку ринків капіталу в Східній Африці	Створений в 1976 р. Організаційно-правова форма – акціонерне товариство. В 1980 р. в угоду про заснування і до статуту були внесені поправки, що дозволяють збільшити число членів САБР ³⁶
Західноафриканський банк розвитку (БОАД), West African Development Bank (WADB)	Ломе, Того	8 країн – членів: Республіка Бенін, Буркіна-Фасо, Республіка Гвінея-Бісау, Республіка Кот-д'Івуар, Республіка Малі, Республіка Нігер, Республіка Сенегал, Тоголезька Республіка Інститути: Центральний банк західноаф-	Рада міністрів Східноафриканського економічного і валютного союзу Президент Правління	Надання кредитів для фінансування національних та регіональних проектів Надання гарантій Участь в капіталі підприємств та національних фінансових інститутів Фінансування передачі деяких видів	Угоду про створення підписано в 1973 р. Організаційно-правова форма – акціонерне товариство. ³⁷ Розпочав операції в 1976 р.

³⁵ <http://www.afdb.org>

³⁶ <http://transafrica.org/eadb>

³⁷ <http://www.boad.org>

		риканських держав. Інші акціонери: Африканський банк розвитку, Королівство Бельгія, Європейський інвестиційний банк, Німецька корпорація розвитку, Французька Республіка (5)		власності громадянам країн-членів Західноафриканського економічного та валютного союзу Надання допомоги малим та середнім підприємствам	
Американський регіон					
Міжамериканський банк розвитку (МАБР), Inter-American Development Bank (IDB)	Вашингтон, США	28 регіональних членів: Аргентинська Республіка, Співдружність Багамських Островів, Барбадос, Беліз, Республіка Болівія, Федеративна Республіка Бразилія, Республіка Венесуела, Республіка Гаїті, Кооперативна Республіка Гайана, Республіка Гватемала, Республіка Гондурас, Домініканська Республіка, Республіка Еквадор, Республіка Колумбія, Республіка Коста-Ріка, Канада, Мексиканські Сполучені Штати, Республіка Нікарагуа, Республіка Панама, Республіка Парагвай, Республіка Перу, Республіка Ель-Сальвадор, США, Республіка Суринам, Республіка Тринідад і Тобаго, Східна Республіка Уругвай, Республіка Чилі, Ямайка 18 нерегіональних членів: Австралія, Королівство Бельгія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Королівство Данія, Держава Ізраїль, Королівство Іспанія, Італійська Республіка, Королівство	Рада керуючих, комітет Ради керуючих Рада директорів-виконавців Адміністрація, президент, департаменти, відділення по країнах та представники	Сприяння приватним та державним інвестиціям в економіку країн Латинської Америки та Карибського басейну Співробітництво з країнами-членами МАБР, спрямоване на орієнтацію політики на ефективніше використання ресурсів на основі взаємодоповнення економік та розвитку зовнішньої торгівлі Використання власних капіталів для фінансування першочергових економічних та соціальних проєктів в регіоні Надання технічної допомоги для сприяння підготовці, фінансуванню та реалізації національних та регіональних планів та проєктів розвитку	Створений 1959 р. на основі угоди, підготовленої спеціальним комітетом Організації американських держав. Організаційно-правова форма – акціонерне товариство. В 1993 р. країни – члени банку створили Багатосторонній інвестиційний фонд, мета якого сприяння інвестиціям шляхом надання позик та субсидій в невеликих розмірах ³⁸

³⁸ <http://www.iadb.org>

		Нідерланди, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Норвегія, Португальська Республіка, Республіка Словенія, Фінляндська Республіка, Французька Республіка, Республіка Хорватія, Швейцарська Конфедерація, Королівство Швеція, Японія			
Міжамериканська інвестиційна корпорація (МАІК), Inter-American Investment Corporation (ІІС)	Вашингтон, США	42 країни – члени: Австрійська Республіка, Аргентинська Республіка, Співдружність Багамських Островів, Барбадос, Беліз, Королівство Бельгія, Республіка Болівія, Федеративна Республіка Бразилія, Республіка Венесуела, Республіка Гаїті, Кооперативна Республіка Гайана, Республіка Гватемала, Республіка Гондурас, Королівство Данія, Домініканська Республіка, Республіка Еквадор, Держава Ізраїль, Іспанія, Італійська Республіка, Республіка Колумбія, Республіка Коста-Ріка, Мексиканські Сполучені Штати, Королівство Нідерланди, Республіка Нікарагуа, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Норвегія, Республіка Панама, Республіка Парагвай, Перу, Португалія, Республіка Ель-Сальвадор, США, Республіка Суринам, Республіка Тринідад і Тобаго, Східним Республіка Уругвай,	Рада керуючих Рада директорів-виконавців Адміністрація Консультативні органи	Сприяння економічному розвитку країн-членів шляхом заохочення приватного підприємництва Підтримка регіональних транскордонних проектів	Є частиною групи Міжамериканського банку розвитку, юридично автономною організацією. Організаційно-правова форма – акціонерне товариство. Розпочала операції в 1989 р. ³⁹

³⁹ <http://www.iic.int/home.asp>

		Фінляндська Республіка, Французька Республіка, Республіка Чилі, Швейцарія, Швеція, Ямайка, Японія			
Карибський банк розвитку (КБР або Карибанк), Caribbean Development Bank (CDB or Caribank)	Вілдей, Барбадос	17 Регіональних: Ангілья, Антигуа і Барбуда, Співдружність Багамських Островів, Барбадос, Беліз, Британські Віргінські Острови, Кооперативна Республіка Гайана, Гренада, Співдружність Домініка, Кайманові Острови, Монтсеррат, Сент-Вісент і Гренадіни, Федерація Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Теркс і Кайкос, острови (Брит.), Республіка Тринідад і Тобаго, Ямайка три країни іншого регіону: Республіка Венесуела, Республіка Колумбія, Мексиканські Сполучені Штати 5 позарегіональних: Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Італійська Республіка, Канада, КНР, Федеративна Республіка Німеччина	Рада керуючих Рада директорів Президент	Надання допомоги регіональним членам в координації програм розвитку Сприяння раціональнішому використанню ресурсів, розширенню регіональної та міжнародної торгівлі країн-членів, розвитку регіональних фінансових інститутів та ринків капіталів Мобілізація додаткових регіональних ресурсів Надання технічної допомоги, зокрема проведення попереднього інвестиційного аналізу	Створений відповідно до угоди (1969 р.), яка набула чинності в 1970 р. Організаційно-правова форма – акціонерне товариство ⁴⁰
Центральноамериканський банк економічної інтеграції (ЦАБЕІ), Central American Bank for Economic Integration (CABEI)	Тегусігальпа, Гондурас	9 країн – членів: Аргентинська Республіка, Республіка Гватемала, Республіка Гондурас, КНР, Республіка Колумбія, Республіка Коста-Ріка, Мексиканські Сполучені Штати, Республіка Нікарагуа, Республіка Ель-Сальвадор	Рада керуючих Рада директорів Адміністрація, президент, виконавчий віцепрезидент	Сприяння економічній інтеграції та збалансованому економічному розвитку країн Центральної Америки	Створений в 1960 р., почав операції 1961 р. Організаційно-правова форма – акціонерне товариство ⁴¹

⁴⁰ <http://www.caribank.org>

⁴¹ <http://www.bcie.org>

ТАБЛИЦІ

<i>Таблиця 1</i>	Рівень виконання дохідної частини державного і зведеного бюджетів у 1996–2003 роках
<i>Таблиця 2</i>	Доходи зведеного бюджету України
<i>Таблиця 3</i>	Державний прями́й та гарантований борг України за останні 6 років
<i>Таблиця 4</i>	Надходження коштів в рамках угод України з МВФ
<i>Таблиця 5</i>	Надходження коштів в рамках угод із Світовим Банком
<i>Таблиця 6</i>	Макропоказники грошово-кредитної політики НБУ у 1997-2003 рр.
<i>Таблиця 7</i>	Показники валютного курсу гривні та обсягів резервів НБУ у 1996-2003 рр.
<i>Таблиця 8</i>	Сальдо рахунку поточних операцій і балансу товарів та послуг України в 1997-2003 рр. за даними Платіжного балансу
<i>Таблиця 9</i>	Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України за видами валют та строками
<i>Таблиця 10</i>	Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України за цільовими вкладеннями
<i>Таблиця 11</i>	Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України за секторами економіки
<i>Таблиця 12</i>	Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України в 1998-2003 рр. суб'єктам господарювання і фізичним особам
<i>Таблиця 13</i>	Вимоги банків за кредитами, наданими в економіку України за формами власності
<i>Таблиця 14</i>	Процентні ставки банків України в 2001–2003 рр. за кредитами
<i>Таблиця 15</i>	Дебіторська та кредиторська заборгованості між підприємствами та установами України
<i>Таблиця 16</i>	Динаміка індикаторів фінансової безпеки України
<i>Таблиця 17</i>	Динаміка індикаторів фінансової безпеки України з їх пороговими значеннями

РИСУНКИ

<i>Рисунок 1</i>	Схема взаємозв'язків національної, економічної та фінансової безпеки
<i>Рисунок 2</i>	Напрями використання коштів, отриманих від МФО
<i>Рисунок 3</i>	Структура Державного департаменту фінансового моніторингу
<i>Рисунок 4</i>	Схема основних інформаційних потоків в системі державного моніторингу

Н а у к о в е в и д а н н я

СУХОПУКОВ Аркадій Ісмаїлович

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

Монографія

Редактор: В.Неслуженко.

Підписано до друку   Формат
Папір офс.
Друк офс. Гарнітура "Прагматика", Ум.-друк. арк.
Тираж   прим. Зам.
Національний інститут проблем міжнародної безпеки.
Україна, Київ-133, вул. Кутузова, 18/7
Тел. (044) 295-34-66, факс (044) 294-81-35.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ДК №514 від 03.07.2001 р.

Видавництво "Академпрес"
Україна, 01133, Київ-133, вул. Кутузова, 18/7
тел. (044)   , факс (044)